

ЗМІСТ

НАША ОБКЛАДИНКА

- 1-а сторінка.* Твоїм іменням, Україно! Міжнародний симпозиум УГЛ м. Києва.
- 2-а сторінка.* Увага! Нова форма підвищення кваліфікації керівників шкіл й освітянських лідерів.
- 3-я сторінка.* Гамаюн: меблі для закладів освіти.
- 4-а сторінка.* Висота взята, а до вершини, як відомо, йдуть лише сміливці!

Педагогіка школи

- Ганна Сазоненко.* Твоїм іменням, Україно4
- Микола Галуза.* Виховання людської душі мистецтвом співу. Або Чому слід оберегати слух, фонетичну правильність музичної вимови36
- Людмила Алексєєва.* Структура і зміст білінгвальної освіти40
- Людмила Смольська.* Екзамен – справді свято?47
- Анжеліка Ремньова.* Виховання толерантності в учнів у процесі вивчення історії50
- Ліліана Мар'яненко.* Типи саморегуляції пізнавальної активності у розумово обдарованих школярів-підлітків. Розробка діагностичного обстеження55
- Олександр Захаренко.* Соціалізаційна функція навчально-виховного закладу: порівняльний аналіз її реалізації в американській школі „Монте Віста” та українській авторській О.А. Захаренка загальноосвітній школі с. Сахнівка65
- Віталій Пилипчук.* Дві школи – паралельні світи. Слово про колегу69
- Ольга Виговська.* Пам'яті Вчителя: про Олександра Івановича Бугайова. Учителі не помирають – вони живуть в пам'яті своїх учнів74

Управління школою

- Зберігаємо й користуємось спадщиною славетних Ніна Саннікова.* Технології соціального менеджменту в соціально-педагогічній теорії і практиці А.С. Макаренка76
- Над чим працюють на курсах підвищення кваліфікації Андрій Уліщенко.* Розвиток креативних якостей педагога в системі підвищення кваліфікації83

ДИРЕКТОР ШКОЛИ ЛІЦЕЮ ГІМНАЗІЇ

МОН. АПН. ВАК

Всеукраїнський
науково-
практичний
журнал

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ № 3826 від 22 листопада 1999 р.
Серія КВ № 3826 від 9 березня 2004 р.

ФАХОВЕ ВИДАННЯ З ПЕДАГОГІЧНИХ
ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК

Постанова Президії

ВАК

У К Р А І Н И

№ 5 – 05/4 від 11 квітня 2001 року

Головний та науковий
редактор

Ольга ВИГОВСЬКА

Коректор

Олена ПАВЛОВСЬКА

Художній та відповідальний
редактор

Олексій ВИГОВСЬКИЙ

Верстка

Владислав ЗАХАРЕНКО

Відповідальний редактор

Тетяна ГОДЕЦЬКА

Фотокореспондент

Наталія БОЙКО

ЗАСНОВНИКИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ
НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. М.П. ДРАГОМАНОВА
ВИДАВНИЦТВО
„ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА“
ЦЕНТР СПРИЯННЯ
СУСПІЛЬНОМУ РОЗВИТКУ
ім. МИКОЛИ ПИРОГОВА

Передплатні індекси:

22953

23974

Редакційна рада

Голова **Василь КРЕМЕНЬ**

Віктор **АНДРУЩЕНКО**
Ірина **БАРМАТОВА**
Іван **БЕХ**
Оксана **БЕЛКІНА**
Надія **БІБІК**
Володимир **БОНДАР**
Тетяна **БОРЗЕНКОВА**
Маріана **БОСЕНКО**
Людмила **ВАЩЕНКО**
Ольга **ВИГОВСЬКА**
Микола **ГУЗИК**
Ірина **ГОРЕЦЬКА**
Лідія **ДАНИЛЕНКО**
Петро **ДМИТРЕНКО**
Лілія **ДОНСЬКА**
Олександра **ДУБОГАЙ**
Галина **ЄЛЬНІКОВА**
Ольга **ЗАЙЧЕНКО**
Валентин **ЗАЙЧУК**
Іван **ЗЯЗЮН**
Людмила **КАЛІНІНА**
Юрій **КУЗНЕЦОВ**
Володимир **ЛУГОВИЙ**
Олександр **ЛЯШЕНКО**
Василь **МАДЗИГОН**
Сергій **МАКСИМЕНКО**
Юрій **МАЛЬОВАНИЙ**
Валентин **МОЛЯКО**
Віктор **ОГНЕВ'ЮК**
Віктор **ОЛІЙНИК**
Іван **ОСАДЧИЙ**
Надія **ОСТРОВЕРХОВА**
Людмила **ПАРАЩЕНКО**
Павло **ПОЛЯНСЬКИЙ**
Павла **РОГОВА**
Світлана **РУДАКІВСЬКА**
Олександра **САВЧЕНКО**
Ганна **САЗОНЕНКО**
Володимир **СКИБА**
Анатолій **СОЛОГУБ**
Юрій **ТРОФІМОВ**
Геннадій **ФЕДОРОВ**
Георгій **ФІЛІПЧУК**
Василина **ХАЙРУЛІНА**
Наталія **ЧЕПЕЛЄВА**
Олена **ЧИНОК**
Микола **ШКІЛЬ**

Іван Жерносек. Науково-методична культура педагогічних кадрів та її критерії 88

Михайло Розенбаум, Людмила Греченкова, Микола Ігнатович, Сергій Греченков. Комплексна соціально-психологічна оцінка якості роботи й професіоналізму педагогічного персоналу вищих навчальних закладів 92

Школа та криза: віртуальний круглий стіл

Лілія Донська. Школа та криза. Хто кого?.....103

Ганна Сазоненко. Освіта і криза: погляд директора106

Тамара Сорочан. Антикризовий менеджмент загальноосвітнього навчального закладу 108

Наші ювіляри 112

*Журнал рекомендовано до друку Вченою радою
Національного педагогічного університету
ім. М.П. Драгоманова
(протокол № 9 від 28.04.2009 р.)*

УМОВИ ПУБЛІКАЦІЇ В ЖУРНАЛІ „Директор школи, ліцею, гімназії”

1. Статті мають бути написані спеціально для часопису „Директор школи, ліцею, гімназії” (ніде раніше не друковані і не надіслані до інших видань). Наукові статті повинні відповідати вимогам ВАКУ до наукових праць, а за тематикою – інтересам директорів шкіл та керівників середньої освіти.

2. Редакція лишає за собою право скорочувати, редагувати, а також структурувати статті, вносити зміни в їх назву.

3. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування несуть відповідальність автори.

4. Статті приймаються у вигляді файлів текстового редактора MS Word for Windows електронною поштою або на інших носіях.

5. Фотографії подаються в оригінальному вигляді або в електронних графічних форматах tiff та jpg.

6. Дискети, рукописи, малюнки, фотографії та інші матеріали, надіслані до редакції, не повертаються.

7. Стаття має бути підписана всіма авторами і супроводжуватися авторською довідкою (вказати повне ім'я, по батькові та посаду), стислою анотацією.

8. Авторські статті друкуються мовою оригіналу.

Електронна пошта редакції: **director@oldbank.com**

Адреси редакції: 01033, м. Київ, а/с 116;

03037, м. Київ, вул. Освіти, 6, к. 12.

Повний або частковий передрук матеріалів журналу „Директор школи, ліцею, гімназії” можливий лише за письмової згоди редакції.

Підписано до друку 29.05.2009 р. Формат 70x100 1/16.

Папір офсетний. 9,5 умов. друк. арк. Наклад 1350.

Віддруковано на ЗАТ „Книга”. Зам. 9-56.

Свідоцтво ДК №2325 від 25.10.2005 р.

Центр ССР ім. Миколи Пирогова

03037, м. Київ, вул. Освіти, 6

Свідоцтво: ДК №1709 від 9.03.2004 р.

ПЕДАГОГІКА ШКОЛИ

Вшосте Український гуманітарний ліцей Київського національного університету імені Тараса Шевченка збирає талановиту національно свідому молодь.

С. 4

Сучасні спроби копіювання західноєвропейської і американської систем освіти зумовляють утворення у нас освітньої системи, спрямованої на виховання особистості з ринковою орієнтацією, тобто *особистості, яка себе і свої знання вважає лише товаром на великому ринку суспільних відносин.*

С. 65

ТВОЇМ ІМЕННЯМ, УКРАЇНО¹

Україна починається з тебе...

В'ячеслав Чорновіл,
почесний член Піклувальної ради ліцею

РОЗДІЛ І. Відкриття історико-географо-мистецького симпозиуму

У вирі дня буденного і свята все ж прагне наша сонячна душа розправить крила над високим плаєм... І як би не вертівся той доляр чи гнула спину українська гривня – наш розум має сіяти Добро. Духмяна скиба – для підтримки тіла, а в перелогах Вічності сія свята Любов – Божественна Премудрість.

Лишень вона спроможна розрізнить красу й потворність, зерна і сміття, добро і зло, шкідливе і погідне. Людина завше – чи господар хати, чи наймит-ледар, що прослав зорю...

Сьогодні з усіх джерел інформації можна чути: „світова криза”, „безробіття”, „девальвація”, „курс долара”, „політична криза”, „банкрутство банків”, „деградація”. **Як на фоні цього суцільного негативу за сумними реаліями проблемного сьогодення не загубити і не втратити найбільшу цінність – почуття власної і національної гідності? Як не втратити величну, унікальну, незбагненну, багатотраждальну, нескориму, святу Україну?**

Однозначно панацеї від „манкуртства” і „асиміляції” немає, але кожен обирає власний шлях пізнання краси рідної землі, величі української історії, осягнення тисячолітніх надбань українського народу.

На тлі цих суцільних негараздів, пов'язаних із фінансовою кризою, безробіттям, політичним протистоянням можновладців, коли „стинаються в герці скажені сини України” (за В. Стусом), раптом спалахнула „територія позитиву” – і сонячно стало в Києві від сяйва посмішок юнацьких, то почалось уже майбутнє, „оце, либонь, вже почалось” – бо ж на Міжнародний історико-географо-мистецький симпозиум „Я і моя Україна” з'їхались з різних куточків України переможці та призери Всеукраїнських олімпіад, конкурсів МАН – всі ті, хто усвідомлює свою відповідальність за майбутнє України, хто плекає в собі нове мислення. А ще прибули представники навчальних закладів Молдови, Придністров'я, Російської Федерації, Білорусі.

Вшосте Український гуманітарний ліцей Київського національного університету імені Тараса Шевченка, лідер сучасної освіти в Україні, збирає талановиту

Ганна САЗОНЕНКО

Народний учитель
України, заслужений учи-
тель України, кандидат
педагогічних наук

¹ Видавнича
Рада ліцею

національно свідому молодь (переможці олімпіад перших симпозіумів уже закінчують навчання в найпрестижніших вишах України).

Вже вкотре педагогічний колектив ставить питання: „Що є Україна сьогодні і завтра? Якою бути українській освіті у XXI столітті? В чому сутність національної ідеї?”

У діалогах з колегами, вихованцями шукаємо і пробуємо знайти відповідь. Бо ж ліцей засновувався (1991 рік) як „український” і „національний”, як гуманітарний і гуманістичний, як елітний (в розумінні виховання національної еліти України), як інноваційний і перспективний. І коли у 90-х дружно мінялися вивіски шкіл на ліцеї, гімназії і навіть колежі, перед нами стояло питання: „Гарвардський, Кембриджський?” Ми відповідали: „Український!”

Концепцією розвитку ліцею передбачено виховання ліцеїста як громадянина України і Світу. Сучасна молодь має знати свою історію, шанувати свою культуру, любити свою землю. Увійшовши в нове тисячоліття та долучившись до європейського освітнього простору, ми повинні засвоїти всі найкращі здобутки людської цивілізації й одночасно поставити надійну перепону на шляху різного роду деструктивним елементам, що активно множаться на маргінесі справжньої культури.

Як авторський заклад інноваційного типу Український гуманітарний ліцей обрав такі пріоритети:

- освіта та виховання зді-

Директор школи, ліцею, гімназії № 3-2009

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ СИМПОЗИУМУ:

- реалізація принципу неперервної освіти впродовж життя в науково-навчальному комплексі „Лицей-Університет”;
- популяризація серед педагогів та учнівської молоді теоретико-методологічних основ сучасних наукових досліджень із краєзнавчої тематики;
- переосмислення ролі історичного, географічного та художньо-естетичного компонентів змісту шкільної освіти у національно-патріотичному вихованні молоді;
- використання сучасних освітніх технологій у формуванні історичних, географічних і мистецьких компетенцій та життєвих компетентностей випускника школи;
- пошук і цілеспрямований відбір творчо та інтелектуально обдарованих старшокласників, які мають високий рівень досягнень у навчальній діяльності з історії, географії;
- забезпечення умов для плідної співпраці та партнерства усіх учасників Симпозіуму;
- створення інформаційної бази перспективного досвіду педагогів у сфері розвитку шкільної історичної, географічної та мистецької освіти.

„День завтрашній... Яким він бачиться освітянам у світлі пріоритетів сучасного глобалізованого світу, епохи потужного інтелекту і новітніх інформаційних технологій? Це питання стосується насамперед педагогів, чия діяльність пов'язана із впливом на самосвідомість народу”, – сказала Галина Стефанівна Сазоненко, і цей влучний вислів гордо крокує сторінками газет. Але хто запитає, яким він бачиться нам, учням, а не вчителям? І яке значення мав для нас, а не з точки зору обміну інноваціями в освіті?

*Одна із журналісток на відкритті Симпозіуму попросила мене сформулювати гасло, що могло б стати новою національною ідеєю, об'єднуючою силою українців. Я пропоную: **полюбіть Україну і подаруйте своїм дітям таку державу, у якій хотіли б жити ви!***

Марія Молодик,
учениця ІІ класу УГЛ

„Я І МОЯ УКРАЇНА” ЧИ „МОЯ УКРАЇНА І Я”?

На відкритті Симпозіуму з вуст Леоніда Макаровича Кравчука прозвучала фраза, яку згодом підтримали багато гостей-політиків: Симпозіум варто було б назвати не „Я і моя Україна”, а „Моя Україна і я”. Але ж „ми не сотні абстрактних „я”, а „сотні Всесвітів різних”, як запевняє В. Симоненко. Саме з цих „Я” складається Україна. Ми, історики, географи, мистецтвознавці сміливо говоримо: „Найважливіше – українці! Кожен із нас становить одну сорокашестимільйонну частинку великого українського народу, держава починається з нас”.

Саме тому важливо втілювати в життя основні завдання Симпозіуму, зокрема, популяризація теоретико-методологічних основ сучасних наукових досліджень із краєзнавчої тематики та переосмислення ролі історичного, географічного та художньо-естетичного компонентів змісту шкільної освіти у національно-патріотичному вихованні молоді.

Марія Молодик,
учениця ІІ класу УГЛ

- бної до гуманітарних наук учнівської молоді;
- формування свідомих громадян України, що гармонійно поєднують високий інтелектуальний, духовний розвиток, самопізнання з пізнанням природи, буття Людини, Всесвіту й суспільства;
- виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання та життєвого успіху;
- створення особливого освітнього простору, де співпрацюють учителі, учні, батьки на засадах філософії родинності, українознавства та життєтворчості особистості;
- новаторство, науковий пошук, дослідження та впровадження перспективних сучасних акметехнологій.

Це й спонукає педагогічний колектив і щодо форми.

А тому головна мета Симпозіуму – спонукати творчо обдаровану національно свідому молоддь до вивчення, осмислення і пізнання культурної, мистецької, духовної спадщини українського народу, історії, природо-географічного багатства України, виховання покоління громадян України, духовно багатих, високоінтелектуальних, відповідальних за долю і майбутнє України.

Вибір науково-навчального спрямування Симпозіуму (історико-географо-мистецький) зумовлений потребою в умовах сучасного глобалізованого, інформаційного суспільства спонукати сучасних старшокласників до пізнання історичного минулого України,

пошуку шляхів власної самоідентифікації з українською нацією, виховання патріотичних почуттів у свідомості учнівської молоді, а також сприяння розвитку життєвих компетенцій учнів, формування наукового світогляду, громадянської позиції.

Колектив ліцею систематично продукує цікаві ідеї, реалізуючи їх у проектах, симпозіумах. Так з ініціативи педагогів ліцею уже відбулися: Міжнародний гуманітарний симпозіум „Україністика на початку тисячоліття: проблеми мови, історії, філософії” (2002), Міжнародний економічний симпозіум „Українська економічна освіта в контексті світового досвіду” (2003), Міжнародний юридичний симпозіум „Молодь і правова освіта” (2005), Міжнародний літературний симпозіум „Блакитні вежі золотого слова” (2006), Міжнародний економічний симпозіум „Економічна культура: українські реалії та європейський досвід” (2008). Кожен Симпозіум — це подія, урочистість в житті столиці та України.

Традиційні симпозіуми включають в себе найрізноманітніші форми діяльності: круглі столи, диспути, діалоги, захист індивідуальних та колективних проєктів, предметні олімпіади, майстер-класи, екскурсії, культурологічні програми, зустрічі з політичними діячами, науковцями, мистецькою елітою тощо.

Кожен із симпозіумів унікальний за змістом і за формою проведення — так свідчать анкети учасників, а

„У майбутнього плани великі”

ПЛАН ЗАХОДІВ ПРОВЕДЕННЯ СИМПОЗИУМУ

ЗМІСТ РОБОТИ		Термін виконання
I. Науково-методичне забезпечення		
1.1	Засідання науково-методичної ради: обговорення концепції Всеукраїнського історико-географічного симпозіуму „Я і моя Україна”	вересень 2008 р.
1.2	Розробка програми Симпозіуму (видання)	листопад 2008 р.
1.3	Визначення формату проведення олімпіад з історії та географії (за участю студентів – випускників ліцею)	січень 2009 р.
1.4	Розробка анкет учасників Симпозіуму: учнів та вчителів	січень 2009 р.
1.5	Розробка критеріїв оцінювання проєктів за темами: „Історичне краєзнавство” „Географічне краєзнавство” „Перлини духовної культури”	січень 2009 р.
1.6	Запрошення та підготовка модераторів майстер-класів	січень 2009 р.
1.7	Майстер-класи учителів (за участю модераторів)	січень-лютий 2009 р.
1.8	Підготовка завдань до олімпіади (тестування)	лютий 2009 р.
1.9	Розробка резолюції Симпозіуму	лютий 2009 р.
1.10	Підготовка аналітичних матеріалів Симпозіуму до публікації	лютий 2009 р.
II. Організаційне забезпечення		
2.1	Затвердження складу оргкомітету та журі	грудень 2008 р.
2.2	Підготовка листа-інформації Міністерству освіти і науки України	грудень 2008 р.
2.3	Підготовка наказу по КНУ ім. Тараса Шевченка „Про порядок проведення Симпозіуму”	січень 2009 р.
2.4	Складання списку запрошених. Розробка тексту запрошень. Друк запрошень. Придбання листівок і конвертів. Розробка та друк анкет та бланків реєстрації учасників Симпозіуму	до 31.01.2009 р.
2.5	Запрошення до участі в Симпозіумі держаних політичних діячів, діячів культури і науки, членів Партнер-клубу	до 14.02.2009 р.
2.6	Комплектація пакета учасника Симпозіуму (програма, атрибутика, талони на харчування)	до 14.02.2009 р.
2.7	Організація поселення. Підготовка графіка чергування вчителів (щоденний)	до 14.02.2009 р.
2.8	Друк талонів на харчування в ліцеї	до 16.02.2009 р.
2.9	Організація харчування учасників Симпозіуму в ліцеї	до 18.02. 2009 р.

Продовження

ЗМІСТ РОБОТИ		Термін виконання
2.10	Реєстрація учасників: учнів, учителів, членів Партнер-клубу. Опрацювання анкет учасників Симпозіуму. Запис учасників на екскурсії. Реєстрація поселення. Оформлення відряджень	24.02. 2009 р.
2.11	Чергування в кафетерії. Організація роботи гардеробу	24.02. 2009-26.02. 2009 р.
III. Інформаційне забезпечення		
3.1	Інформаційні повідомлення про Симпозіум на сайтах Ліцею та Університету	листопад 2008 р.
3.2	Звернення (лист-дозвіл) до Міністерства освіти та науки України	грудень 2008 р.
3.3	Оголошення конкурсу серед ліцеїстів на створення емблеми симпозіуму	січень 2009 р.
3.4	Макетування анкет учасників, прес-релізу, програми Симпозіуму. Видання програми Симпозіуму	лютий 2009 р.
3.5	Підготовка Центру інформаційно-телекомунікаційних, тестових технологій та презентаційних матеріалів до майстер-класів та тестування	лютий 2009 р.
3.6	Висвітлення подій симпозіуму в засобах масової інформації	
IV. Матеріально-технічне забезпечення		
4.1	Звернення (листи-дозволи) до Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Будинку вчителя	січень 2009 р.
4.2	Підготовка приміщень Ліцею, Будинку вчителя, Університету	лютий 2009 р.
4.3	Виготовлення атрибутів: значків, емблеми, прапорців. Забезпечення канцприладдям: ручками, блокнотами, папками, запрошеннями, дипломами. Квіти	лютий 2009 р.
V. Мистецький супровід		
5.1	Відкриття симпозіуму „Я і моя Україна“, проведення імпрези	24.02.2009 р.
5.2	„До ліцею з любов'ю“ (знайомство з Українським гуманітарним лицем: екскурсія по ліцею з відвідуванням музею історії лицю, картинної галереї та музею культурної спадщини)	24.02.2009 р.
5.3	Розробка та проведення екскурсії по столиці „Київ історичний“, „Київ бароковий“, „Золоті бані храмів Києва“	25.02.2009 р.
5.4	Тематичні екскурсії: Національний історичний музей, Національний художній музей, Національний заповідник „Софія Київська“	25.02.2009 р.
5.5	Київ театральний. Національна опера України, Гулак Артемівський „Запорожець за Дунаєм“	25.02.2009 р.
5.6	Закриття симпозіуму. Концерт	26.02.2009 р.

надто тих, які неодноразово брали участь у таких заходах: він відкриває нові молоді таланти, дає змогу відчути творчий потенціал учителя третього тисячоліття, свідчить про сходження педагогічного ходинку УГЛ ще на одну сходинку успіху.

Погодьтеся, що зовсім не просто сьогодні прийняти сто шістдесят осіб, забезпечити високий представницький, науковий, мистецький супровід.

Цьогорічний Симпозіум був так само інноваційним і за технологіями проведення, і за сміливістю реалізації педагогічних ідей директора УГЛ з її потужним прогностичним мисленням.

Лейтмотивом Симпозіуму „Я і моя Україна“ була трепетна любов молодого покоління до рідної землі, до своєї „малої Батьківщини“. „Хай мовчать Америки й Росії, коли я з тобою говорю“, – ці симоненківські поетичні рядки звучали на захисті проектів у секціях: „Історичне краєзнавство“, „Географічне краєзнавство“, „Перлини духовної культури“. Більшість проектів, допущених до захисту, за свідчили, що підрастає нова генерація, яка знає, любить і шанує спадщину минулого, красу природи рідного краю, прагне зберегти свою національну ідентичність.

Велично і хвилююче відбувалося відкриття Симпозіуму у Київському міському Будинку вчителя. Капела бандуристів імені Г. Майбороди налаштувала струни серця учасників та гостей Симпозіуму на єдиний лад гармонії і любові. „Чом, чом, чом, земле моя...“

— лунали слова відомої пісні.

А далі хвилювали слова стрілецької пісні — „*Ой у лузі червона калина похилилася*”, яка підкреслювала державницьку місію Симпозіуму, а інсценізація уривку з роману у віршах „*Берестечко*” Ліни Костенко викликала піднесення в залі. Таке режисерське рішення створювало враження справжньої козацької Ради на чолі з Богданом Хмельницьким. Високе громадянське звучання поезії Лесі Українки „*І ти колись боролась, мов Ізраїль*” було суголосним дню сьогоднішньому. Святкова

феєрія завершилася вокально-хореографічною композицією „Веснянка”, в якій весна, і молодість, і воля, і порив — усе злилося в сонячній хоралі.

Учениця 8 класу еколого-природничого ліцею №116 м. Києва Людмила Смоляр зачитала власний вірш: „Наше життя — це боротьба, у якій є переможені і переможці. Я бажаю перемогти достойним.

*Ти вистоїш у завтрашнім бою,
Без шаблі, без рушниці,
без гармати,
Ти гідний перемоги, визнаю,
Бо просто ти не вмівши
програвати!”*

Відкрила свято директор Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат педагогічних наук, заслужений учитель України **Ганна САЗОНЕНКО**, звернувшись до учасників і гостей Симпозіуму:

„Шановні учасники Симпозіуму, вітаємо вас з черговою визначною подією, яка написана на скрижалях нашого ліцею. Для нас висока честь зустрічати у цій унікальній історичній

залі Вас — молодь України, тих, хто сповідує високу духовність незалежної України. Ми раді вітати гостей із Придністров'я, Молдови, Білорусі, Російської Федерації. Ви — наше майбутнє...

І не ставте питання „*Що для мене Україна?*”, а відповідайте: „*Що я для України?*”.

На тему „Моя Україна” написано чимало високих слів. Але ми жи-

вемо в конкретний час, у конкретну добу. І я щасливий, що можу сьогодні говорити з вами так. Минуло 20 років відтоді, як стало можливим так славити Україну і її землю, її сонячний народ, бо раніше обов'язково б зробили зауваження, що це є щось націоналістичне. Я щасливий, що я сьогодні в такому складі серед талановитої молоді.

Леонід КРАВЧУК,

перший Президент України, голова Піклувальної ради ліцею

Володимир ЛИТВИН,

Голова Верховної Ради України, академік НАН України, віцепрезидент НАН України, голова Народної партії

лише тих, що проживають в Україні. У нас багато пісень, адресованих матері і Україні. Це відчуття провини синів України, які намагаються спокутувати власну провину перед рідною ненькою. Лише з роками починаєш усвідом-

лювати, що для тебе Україна, Батьківщина. Переконали, що ми здолаємо економічні проблеми. Але важливо ще й мати історичну пам'ять. Важливо знати наше минуле, щоб зрозуміти сьогодення і визначити майбутнє. Ми повинні відтворити нашу історичну пам'ять, нашу європейську ідентичність і розглядати історію в усій її тягlostі, і не святкувати наші поразки, як намагаються це робити. Вам же, молоді, будувати Україну. І нам сьогодні треба забезпечити єднання України, народу, щоб вистояти.

Олеся ОРОБЕЦЬ,

народний депутат Верховної Ради України, випускниця ліцею

Україна була, є, а чи буде... залежить від вас. І не тільки від державних мужів, міжнародної ситуації і курсу долара залежить майбутнє України, а й від того, якою мовою ви говорите, якою мовою зізнаєтесь в коханні, співатимете дітям колискові, яка мова у вашому серці...

Пам'ятаєте В. Симоненка:
*Ради тебе перли в душі сію,
Ради тебе мислю і творю,
Хай мовчать Америки й Росії,
Коли я з тобою говорю...*

„Я і Україна"... Проїде небагато – 10-15 років, і те, що говорили вам учителі, що ви – еліта, що від вас залежить доля України, якщо не ви, то хто ж... спонукатимуть і надихатимуть вас до дії. Ваша задача, щоб Україна відбулась...

Павло ПОЛЯНСЬКИЙ,

заступник міністра освіти і науки України, кандидат історичних наук

Дуже важливо, що за вами не просто майбутнє, а ви вже є сьогоденням України. На тлі загальної невпевненості, інколи розпачу, дуже важливо, щоб молодь дивилася в майбутнє ясним поглядом, навіть і романтичним. В Україні майже 21 тисяча шкіл, ліцеїв, коледжів. І дуже важливо, щоб у нас

були такі заклади, які показують приклад. Ваш ліцей є саме таким закладом. Якщо подивитися на список поважних і знаменитих людей, які тут навчалися, то виникає думка: а чи кожен космодром може похвалитися таким зоряним складом, що стартував з ліцею? Ми сьогодні відчуваємо, що зробили далеко не все, щоб і вчитель мав добрі умови для праці, і діти завжди з радістю йшли на уроки. Але ми прагнемо цього.

Ваш симпозіум відрізняється від олімпіад і конкурсів, бо у нього є душа

– „Я і моя Україна”. Багато знати – дуже важливо. Але без душі, без любові до Батьківщини, без патріотичних цінностей усе це не має сенсу. Я бажаю учасникам симпозіуму, щоб ви знайшли нових друзів і попрацювали над своєю душею, над любов’ю до України, до Бога...

Лілія ГРИНЕВИЧ,

начальник Головного управління освіти і науки Київської міської держадміністрації, кандидат педагогічних наук

Дозвольте передати найщиріші вітання учасникам Симпозіуму від рек-

тора Київського національного університету імені Тараса Шевченка, побажати плідної праці, натхнення, перемог. Ліцей – унікальне явище, він формує Людину, плекає високу освіту, бо найголовніше не сума знань, а Людина, Громадянин, любов до Батьківщини.

Володимир БУТРОВ,

проректор КНУ імені Тараса Шевченка

Ми відкриваємо черговий симпозіум. Нам приємно зустрі-

чати гостей з усієї України, інших держав. Хочу побажати творчих злетів, успіхів, хай Симпозіум стане певною сходинкою у творчій самореалізації учнів, адже тема Симпозіуму благородна...

Олександр ФЕДОРЕНКО,

заступник голови Печерської районної у м. Києві державної адміністрації

Я дозволю собі порівняти Симпозіум з айсбергом, видима його частина – зцементована триденна програма.

Невидима частина – це півроку копіткої праці, тривалої, щоденної роботи: перспективного бачення й аналізу; осмислення, думання й корегування; колегіального обговорення й одноосібного прийняття рішення; рух вперед і на-

зад; розв’язання проблем, ситуацій і поява нових друзів; наради – виробничі, аналітичні, науково-методичні, „мозкові штурми”, „круглі столи”, „каруселі”, нові ідеї... засідання Піклувальної ради лицею, Батьківської академії, Учнівського парламенту, Батьківської ради.

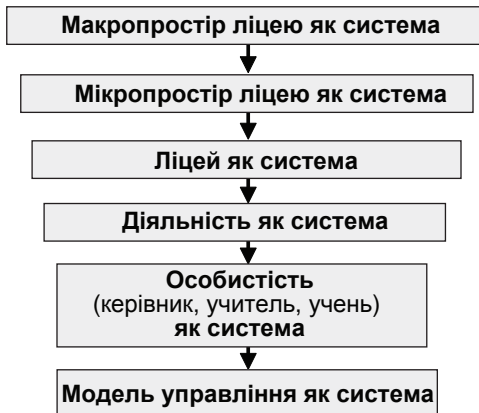
В основі цього калейдоскопу – *стратегічне управління*, базоване на *систем-*

Ганна САЗОНЕНКО

ному та ситуативному підходах (немає необхідності їх протиставляти). Перший відображає загальну логіку управлінської діяльності; другий – технологію вирішення поточних завдань.

Управлінська система ліцею (кооперована модель) розглядається нами як основа перетворювальної діяльності (цей висновок стосується соціальних систем, яким притаманна цілеспрямованість). А ліцей – це реальна, складна, динамічна, відкрита, ймовірна з елементами детермінованості, цілеспрямована система, яка функціонує за допомогою внутрішнього управління (самоврядування) та зовнішнього – державного управління, як і будь-який навчальний заклад, тому кожному директору важливо співвідносити (звіряти, порівнювати) свою діяльність з діяльністю свого колеги. Осмислення перелічених характеристик ліцею як системи дає можливість більш повною мірою враховувати їх під час управління, в тому числі й управління підготовки.

Складовими управлінської системи ліцею є:

Охарактеризуємо **головні чинники макропростору**: світові тенденції розвитку освіти, стан розвитку науки, філософія освіти, економічний і соціально-політичний розвиток України, особливості культури, традиції, освітня політика... Урахування саме цих складових у процесі управ-

ління (в тому числі й управління підготовкою Симпозіуму) дає можливість зробити діяльність ліцею *культуrowідповідною*.

Чинники мікропростору визначаються тим, що Український гуманітарний ліцей Київського національного університету імені Тараса Шевченка є столичним навчальним закладом.

Системний підхід передбачає розгляд *ліцею як складної багатокомпонентної системи*, головною підсистемою якої є педагогічна система. Її функціонуванню підпорядковані всі інші підсистеми – матеріально-технічна, фінансова, управлінська. **Управлінську підсистему** можна розглядати як самостійну складну систему. Її **структурними компонентами**, на нашу думку, є такі:

1. **Мета управління** – створення умов для реалізації мети ліцею (мети Симпозіуму).
2. **Управлінська інформація**: Концепція Симпозіуму (наведено її короткий виклад), план заходів (науково-методичні, організаційні, інформаційні, мистецькі) та ресурсне (матеріально-технічне, фінансове) забезпечення (подаємо нижче), розпорядження, наказ тощо.
3. **Засоби управлінської комунікації** (засоби, форми, методи управління).
4. **Модель управління** (кооперована).

Як бачимо, орієнтація змісту управлінської діяльності на концепцію створення „умов” є методологічною основою управління підготовкою Симпозіуму. Звісно, ще раз слід звернутися до проблеми функцій управління (сповідую теорію А. Файоля), який вважав, що *управляти – це передбачувати, планувати, організовувати, розпоряджатися, координувати та контролювати*.

Системний підхід до управління передбачає розгляд *особистості* учня, вчителя, керівника теж як системних явищ. Віддаючи належне теорії особистості С. Рубінштейна, який виділяв у структурі особистості три блоки: спрямованість; знання, вміння, нави-

чки; індивідуально-типологічні особливості.

Спрямованість	Знання, вміння, навички	Індивідуально-типологічні особливості
Виявляється у потребах, інтересах, ідеалах, переконання, домінуючих мотивах діяльності та поведінки, світогляді	Набувається в процесі життя та під час пізнавальної діяльності	Виявляються у темпераменті, характері, здібностях

Урахування структури особистості дає можливість керівнику на науко-

вих засадах аналізувати особистості вчителів і учнів, визначати засоби впливу на них.

Знання ж особистісних якостей людини дає змогу керівникові прогнозувати їхню поведінку, що створює сприятливі умови для демократизації управління. А тому, як зазначається в наказі „Про підсумки проведення Міжнародного симпозіуму”, 96% педагогічного колективу – організатори й учасники Симпозіуму, 45% батьків відзначені Подякою оргкомітету.

РОЗДІЛ II.

Захист проєктів. Етюди

Секція „Перлини духовної культури”. У рамках Симпозіуму був проведений захист робіт у секції „Перлини духовної культури”.

Географія учасників досить широка: це Луганщина, Івано-Франківщина, Дніпропетровщина, Житомирщина, Львівщина, Одещина, Київщина, Автономна республіка Крим та Республіка Молдова тощо.

Організатори Симпозіуму свідомо не обмежували тематичними рамками наукові розвідки учнів, тому і маємо таке розмаїття. Шістнадцятеро учасників представили журі індивідуальні і колективні проєкти на теми, що абсолютно різнилися між собою. Тут було все: від досліджень власної творчості до кардинально нових поглядів на давно, здавалося б, розкриті теми. Що лише не бралось на озброєння як тема: і архітектура стародавнього Львова, і кобзарство як унікальне явище, творчість Наталени Королеви, Емми Андіївської, Григорія Сковороди, Євгена Маланюка, Ліни Костенко, пам’ятки козацької України, порівняння пам’яток культури України і Молдови, дослідження українських міфів, обрядів. Доповідачі навіть запрошували поглянути на досліджувану архітектуру на власні очі. Що ж, сподіваємося, що в ролі гостей побуваємо і в прекрасному Львові, і в степах Дніпропетровщини.

Дослідження, що стосувалися найдавніших перлин української культури – „Кам’яні баби донецьких степів. Діалог цивілізацій” (багато-профільний ліцей м. Луганська), „Збережемо пам’ятники Трипільської культури для прийдешніх поколінь” (Житомирський педагогічний ліцей), „Культові архітектурні споруди козацької доби на території Південної України” (Криворізький Жовтневий ліцей Дніпропетровської області) – були цікавими і захоплюючими. Тож не дивно, що саме ці роботи було визнано найкращими.

Чекала на журі й несподіванка. Серед учасників захисту науководослідних проєктів була і учениця 8-го класу Людмила Смоляр, яка провела досить ґрунтовне (зважаючи на вік дослідниці) аналіз... власної творчості. На запитання журі: „Чому?” конкурсантка відповіла: „Бо дослі-

джувати інших нецікаво, до того ж, можна сказати щось не те і не так, а зі своїм внутрішнім „я” можна і по-дискутувати, бо:

*Все спростовано і доведено.
І немає найменших вагань.
Ви не вірите. Ну і не треба.
Це цікавість іде через край.”*

Секція „Історичне краєзнавство”.

Найбільший інтерес у журі викликала робота **Ілони Ковтач**, учениці 11-го класу Любомльського НВК „ЗОСШ І-ІІІ ст. – районна гімназія ім. Наталії Ужвій”, на тему: „Історія Георгіївської церкви в Любомулі”. Вона простежила історію цієї церкви від XIII століття по сьогоднішній день. Учениця системно опрацювала документи державного архіву Волинської області, на захисті продемонструвала колаж із рідкісних фотографій, які ілюструють історію церкви.

ІІ місце посіло дослідження **Єлизавети Рехтман** та **Юліани Охотнік**, учениць 32 групи Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка на тему: „Упошуках утраченої пам’яті”. Ліцейські дослідили топографію Давнього Києва, історію Софійських воріт міста Володимира, поставили важливе питання збереження історичної пам’яті. Як конкретну пропозицію відновлення пам’яті про давнє минуле дослідниці розробили проєкт створення історичної кав’ярні з макетами й діарамами архітектурних шедеврів Давнього Києва як об’єкт історичного туризму.

А **Ірина Шатіло**, учениця 11-го класу Новоград-Волинського колегіуму представила проєкт на тему: „Краєзнавчо-туристичний клуб Новоград-Волинського колегіуму”. Робота висвітлює діяльність клубу, містить розробки ряду туристичних маршрутів з економічним обґрунтуванням. По суті проєкт став альтернативною туристичною картою Західної України, за якою кожен бажаючий може вибрати та здійснити екскурсію

відповідно до своїх фінансових можливостей.

Секція „географічне краєзнавство”

об’єднала учнів та учителів з усієї України й ближнього зарубіжжя, які намагалися в процесі захисту робіт та презентацій розповісти його учасникам та гостям про самотність, красу, унікальність тієї частини України, яку вони репрезентували.

Секцію очолила й вела заслужений вчитель України, завідувач кафедри природничих дисциплін Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка, викладач географії та економіки **Галина Карпюк**.

„Шукаємо, досліджуємо, захищаємо...”
Захист науково-дослідницьких проєктів у секціях

Майже 20 команд учасників секції наполегливо, натхненно, заповзятю захищали свої наукові дослідження. Вражали присутніх цікаві презентації учасників Симпозіуму, які ілюстрували наукові учнівські роботи.

З цікавим туристичним маршрутом „*Тирасполь – Бендери – Рибніца*” ознайомили присутніх гості з Придністров'я. Старшокласники у своїй роботі „*Рекреаційний потенціал і сучасний розвиток туризму в ПМР*” намагалися показати регіон ПМР, який досі невідомий у світовому туризмі.

Учні ліцею імені М. Коцюбинського з Молдови актуалізували проблему демографічної ситуації та демографічної політики в Молдові.

„*Моє Полісся синьооке...*” – така тема наукового дослідження учнів Житомирського обласного педагогічного ліцею. Ліцеїсти акцентували увагу присутніх на культурному, економічному і промисловому потенціалі регіону Полісся, коротко охарактеризували діяльність відомих культурно-політичних діячів української нації, яких народила й зростила поліська земля. Боляче усвідомлювати, що цей багатий, красивий, загадковий край на сьогодні один із найбільш постраждалих регіонів після Чорнобильської трагедії.

„*Перлина Причорномор'я – регіональний ландшафтний парк „Приінгулля”*”. Цікавою була розповідь про землі степового Причорномор'я **Дмитра Трофименка** – учня Новобузької гімназії з Миколаївщини. Про недоторкану, первозданну і самобутню красу – Приінгульський ландшафтний парк Миколаївської області, заснований у 2002 році Миколаївською обласною радою, Свято-Михайлівський жіночий монастир на території парку, землю скам'янілих богатирів дізналися присутні. Доповідач переконав усіх у тому, що цей куточок степової України – унікальне надбання української природи, що може стати цікавою знахідкою для туристів не лише України, а й зарубіжжя. Важливо,

щоб український уряд проводив важливу політику по збереженню таких неповторних природних пам'яток України. Учень із Миколаївщини був щирим, емоційним, зумів зацікавити присутніх унікальністю свого краю, продемонструвавши цікавий фільм про Приінгульський ландшафтний парк.

Учень із Кривого Рогу **Павло Ломакін** доповів про залізорудну промисловість у Криворізькому басейні,

ДОСЛІДНИЦЬКІ РОБОТИ ОЦІНЮВАЛО ЖУРІ У СКЛАДІ:

О.О. Любіцевої, завідувача кафедри країнознавства та туризму географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професора, доктора географічних наук.

О.О. Бейдика, професора кафедри країнознавства та туризму географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктора географічних наук.

В.І. Стафійчука, доцента кафедри країнознавства та туризму географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидата географічних наук.

Боротьба із комплексом „меншовартості”

На щастя, ми народилися в незалежній Україні, але, на превеликий жаль, ми успадкували комплекс „меншовартості”, і саме це становить небезпеку для майбутнього процвітання нашої держави. Це одвічна проблема українського народу, зачароване коло нашої історії. Українська історична наука покликана поглибити дослідження проблем становлення нової соціополітичної культури, яка враховує національно-ментальніший аспект.

Симпозіум „Я і Моя Україна” дав учасникам можливість відчувати свою значущість у будівництві та розбудові України. Поряд із роботами про історичну спадщину України, видатних державних діячів та пов'язані із ними куточки рідної землі, була представлена, наприклад, зворушлива тема „Містечко Кисилін у міжвоєнний період”. І це правильно! Дуже важливо відчувати унікальність не тільки Софійських мозаїк чи Лаврських куполів, а кожного міста, містечка, селища, кожного українця.

Марія Молодик

ЗАХИСТ НАУКОВИХ РОБІТ

У будь-якому торті є найсмачніше. Так, правильно, це середина. Якщо відкриття Симпозіуму – це вершки, то продовження, а саме захист проєктів учасників, – це начинка нашого кулінарно-наукового шедевра. То як же відбувався цей захист 24 лютого в стінах УГЛ?

В цей день ми як журналісти були присутні на захисті наукових робіт з географії, які привезли на щогорічній симпозіум 33 учасники з різних куточків України, Придністров'я та Молдови.

Сама процедура нагадує чимось захист наукових робіт Малої академії наук. Усі учасники мають представити свій проєкт протягом 7 хвилин, захист відбувається в довільній формі, можна використовувати інтерактивну дошку, додаткові схеми, плакати, діаграми.

Серед критеріїв оцінювання:

- унікальність досліджуваних об'єктів;
- складність виконаної роботи;
- власний внесок авторів;
- додатки (самостійно розроблені схеми, маршрути, карти, які мають практичне значення).

Юні науковці опрацювали переважно маршрути свого регіону, розкриваючи перед слухачами переваги туризму, представляючи цікавинки краю, його окраси та їх значення. Захист робіт тривав більше три години. Що тільки не робили учасники, щоб зацікавити своїм проєктом: і вірші читали, і кіно показували, і в гості запрошували.

Переважає кількість опитаних відзначила, що були на подібному заході вперше, проте до цього багато хто з них уже брав участь у захисті робіт МАН. Тут зібралися ті, хто має активну життєву позицію, хто хоче відкрити Україні свій куточок – свою малу батьківщину.

Так мешканці Боярки запропонували нам маршрут свого міста, який до цього ніколи не був представлений. Вони створили карту, яка має допомогти туристам переглянути мальовничі краєвиди Боярки, а їх, за словами авторів роботи, є чимало.

Одна з робіт присвячена проблемам териконів, що займають велику частину території Донбасу. Тому автори проєкту „Терикони – рухотворні гори Донбасу” не лише вивчили їх хімічний склад, але й розробили програму їх озеленення, таким чином даючи поштовх до вирішення сумнозвісної екологічної проблеми. Їм вдалося знайти ті рослини, які можна посадити на териконах, для того щоб вони прикрашали і оздоровлювали їх.

Учнів із Сімферополя досліджували біографію мало кому відомого вченого – С.Г. Шавла. Своєю діяльністю він був дотичний до Криму, тому ця тема авторам близька. Одна з проблем дослідження – повна відсутність будь-якої інформації про цього діяча в наших улюблених пошукових системах. Тож для цього вони піднімали родинні архіви вченого. Багато проєктів, якими керував С. Шавло за часів II Світової війни, були секретними. Ареал робіт вченого – від поліметалів Алтаю до особливостей кристалічного щита України. Сьогодні ще так багато таємниць – і кожен день щось нове...

Роботи учасників потрапили під пильне око членів журі. Що ж вони вирішать? Наразі це таємниця. Усе залежить не тільки від захисту, а й від результатів тестів, які учасники складатимуть наступного дня. Поки ми залишаємось з вами, адже торгом Симпозіуму нам ще ділитись і ділитись.

Оксана Куліш, Катерина Сукманюк,
учениці 11 класу УГЛ

про центр видобутку залізної руди в Україні, його проблеми і перспективи, експортну політику. Цікавими і слухними стали пропозиції учнів щодо розвитку залізорудної промисловості в Україні.

Дар'я Коваленко (Криворізький Центрально-міський ліцей) переконала присутніх в тому, що об'єкти індустриальної спадщини Криворіжжя можуть стати зразками техногенного туризму. Учениця висловила цікаву думку про те, що регіон видобутку руди та металу може стати чудовим екскурсійним місцем демонстрації антропогенних ландшафтів і зацікавити туристів індустриальними досягненнями.

„Дивовижний край – Інкерман”. Учениця гімназії №8 м. Севастополя ознайомила присутніх з красотами Інкерману, провівши віртуальну екскурсію по цьому чорноморському краю.

Маргарита Харичева та **Ігор Гадомський** – учні НВК „Української школи-гімназії” м. Сімферополя – ознайомили присутніх з власним проєктом „Ім'я, якого немає на карті”. Метою дослідження учнів сімферопольської гімназії стала популяризація досліджень науковця Сергія Шавла, діяльність якого тривалий час залишалася під грифом „таємно”, оскільки він працював на оборонну промисловість. Крім того, в центрі його наукового пошуку було вивчення українського кристалічного щита, шельфових родовищ газу та радіоізотопні методи вивчення родовищ.

„Терикони – рукотворні гори Донбасу” – ця тема хвилювала учнів з Луганської області.

Учениця зі Львівської Української гуманітарної гімназії **Зоряна Левицька** ознайомила присутніх з історією та багатствами замків Львівщини – Золочівського, Олеського, Підгорецького, Свіржського, висловила стурбованість щодо подальшого фінансування та утримання цих унікальних історичних пам'яток.

Український гуманітарний лицей на секції представляла **Марина**

Демешко з роботою на тему: „А небеса над вічними тополями усе чекають покаянних слів” про дерева-старожили міста Києва. Дослідження це посіло призове місце на Симпозіумі.

Суворим та вимогливим до учасників Симпозіуму було почесне журі. Проте з упевненістю можна сказати, що переможцями стали усі, хто захищав свої проекти, оскільки в кожній роботі відчувалася небайдужість, душа і бажання возвеличити і прославити красу, велич, багатство і унікальність української землі.

РОЗДІЛ III.

Маестро. Майстер-клас від...

І знову декілька висновків з аналізу управління підготовкою Симпозіуму, що розглядається нами як певний *управлінський цикл*. Але виникає питання: де є місце в цьому управлінському циклі мотивації, педагогічному аналізу або інформаційно-аналітичним функціям?

У реалізації будь-якої з функцій управління підготовкою Симпозіуму брало участь багато людей: учителі, батьківська громада, учні, громадські інституції, а їхню діяльність треба мотивувати, тому *мотивація* – подяки кожній родині, учасникам Симпозіуму й учителям, персональні стипендії імені Олександра Ємця, премії Міжнародного освітнього фонду імені

Ярослава Мудрого, Благодійного фонду „Національна еліта”, Дипломи переможців і учасників, подарунки – мобільні телефони і книги, Добре слово... є складовою кожної з управлінських функцій.

Аналіз (поетапний і ситуативний) є складовою таких функцій, як планування і контроль. Він є основою визначення мети і завдань управління, а також умовою зіставлення результату і поставленої мети. Скажу відверто, найбільшого значення надаю саме аналізу власної (директора) діяльності, а лише потім колег. До того ж, беру участь у всіх видах діяльності. Так було і з Майстер-класами...

МАЙСТЕР-КЛАС УЧИТЕЛЯ-МЕТОДИСТА ГАННИ СНІТКО

Культура України кінця XIX – початку XX ст. Стиль модерн у контексті культуротворчої концепції ліцею

Особливу увагу привернув майстер-клас учителя досить незвичного для багатьох учнів середніх шкіл предмета – світової художньої культури.

У роботі майстерні брали участь викладачі ліцеїв Новоград-Волинська, Луганська, Житомира, Києва, Севастополя...

Усі буквально з перших хвилин стали учасниками діалогу – своєрідної розмови з мистецтвом іншого „малого часу”, але з необхідним проживанням культурного досвіду у межах бахтінського „великого часу”, з осмисленням художніх надбань попередньої епохи з власної точки зору. Спочатку обговорили найважливіші феномени культурно-історичного періоду, що розглядався: декаданс, символізм, естетизм. А викладач готував ґрунт для розмови, з'ясував для себе рівень розуміння ліцеїстами іс-

торичного тла, загальних мистецьких тенденцій того часу. Уже підготовленим учням кидався гачок із цитат Оскара Уайльда, Михайла Врубеля, і вони остаточно налаштувалися на сприймання матеріалу.

Варто зазначити, що тут у пригоді викладачеві стають технологічні інновації: комп'ютерне слайд-шоу дозволяє просто і швидко проглянути найяскравіші і найвагоміші здобутки малярства й архітектури стилю модерн. Звісно, воно супроводжується компетентними коментарями викладача. І річ не лише у фаховій спроможності, а у своєрідному підході до викладання: спілкування з ліцеїстами майже інтимне, знання передаються, як у сиву давнину, безпосередньо від Учителя-Майстра до Учня-Вихованця.

Викладач **Ганна Григорівна Снітко** – мистецтвознавець за освітою, у минулому музейний працівник – сама є автором і розробником програми курсу. Світова художня культура є важливим елементом навчально-виховної концепції ліцею, бо одним із завдань нашого закладу є формування гармонійної, цілісної особистості, не лише інтелектуально, а й естетично наснаженої.

Модератор **Людмила Олександрівна Доненко**, заслужений учитель України, представила Г. Снітко як мистецтвознавця, потужного промоутера, прекрасного учителя-майстра, який не тільки передає свої знання, уміння тому, хто не знає, не вміє, а й створює алгоритм дії, що забезпечує творчий процес діяльності, у якому беруть участь усі, в тому числі й майстер.

„Мовою високої естетики”
Майстер-клас Ганни Снітко

Мистецтво рефлексії тренується багатьма вправами, учні самостійно вчаться визначати елементи стилю на запропонованих світлинах, виконують творчі роботи на відтворення модерну у власних літературних мініатюрах. Словом, викладач вводить учнів у світ мистецтва просто „за руку”, мимохідь пояснюючи все незрозуміле і звертаючи увагу на найбільш суттєве. Потім справа за самим учнем – входити сміливо, легко, з ясным поглядом у помешкання краси.

Ганна Снітко наголошує не лише на естетичному, а й на етичному аспекті курсу світової художньої культури. Він має виховувати *полікультурну компетентність*, що сприятиме налагодженню міжкультурної комунікації з одночасним збереженням власної культурної ідентичності, потребу в духовному самовдосконаленні, формувати в учнів систему естетичних цінностей як інтегральну основу світогляду, розвивати мистецькі вміння та компетентність, здатність до художньо-творчої самореалізації.

Базовим компонентом естетичного виховання в ліцеї є культуротворча концепція. І тому акцент майстер-класу було зроблено на культуротворчий підхід як основу дослідження духовного життя суспільства, художньої культури. Саме культурологічний підхід фіксує увагу учнів не на техніці, наприклад, живопису чи якихось конкретних деталей архітектури, скульптури, а на тому, як позначаються на творчості, духовній діяльності людини зміни економічного, соціального, політичного життя суспільства, як вони відбиваються у світогляді й світовідчутті людини.

За півтори години спілкування з майстром Г.Г. Снітко всі присутні легко і точно справилися з усіма завданнями, бо як зазначали теоретики і практики модерну: „*Усе мистецтво. І не існує речей, створених людиною, що можуть значити щось інше, окрім мистецтва*”.

МАЙСТЕР-КЛАС УЧИТЕЛЯ-МЕТОДИСТА ЯКОВА ГОЛЬДЕНБЕРГА

„Києвознавство: проблеми дослідження. Акметехнології”

Розподіл важелів управління навчально-виховним процесом між учителем та модератором урізноманітнював темпоритм уроку, забезпечував широку емоційно-інтелектуальну палітру діалогів, монологів та полілогів. Дискусія набрала гостроти на тому етапі кооперованого навчання, коли вчитель забезпечив варіативність індивідуальних та колективних підходів.

Багатогранність підходів у вирішенні поставлених модератором Лесею Пилипівною Халецькою задач спонукала учнів до ширшого – теоретичного – обґрунтування явищ і фактів суспільно-культурного життя епохи, сприяла активізації їх пошуково-аналітичної діяльності та опануванню процесом пізнання-учіння.

Культурологічний та етико-естетичний аспекти фрагменту „Українське поетичне кіно 70–80-х років ХХ століття” дали можливість продемонструвати креативні здібності учнів. Уміння ліцеїстів аргументувати свої пропозиції та відстояти їх на „засіданні” групи комісії Київради – свідчення глибокої попередньої роботи вчителя-майстра зі словом, риторської вправності й акторської майстерності його учнів. У дискусії

МАЙСТЕР-КЛАС ЗАСЛУЖЕНОГО УЧИТЕЛЯ УКРАЇНИ ГАЛИНИ КАРПЮК

Відповідальні за технічне забезпечення вмикають перед сценою великий монітор, перед глядачами праворуч зайняли свої місця за робочими столами дев'ятикласники в охайних ліцейних формах, із зошитами, атласами й контурними картами – готові працювати (показати фрагмент уроку географії), ліворуч – група десятикласників у дещо вільні-

„Історія не залишає таємниць...”
Майстер-клас Якова Гольденберга

брали участь гості Симпозіуму, і таке „живе” включення забезпечувало соціогенні та психогенні компоненти уроку, поглиблювало їх узагальнення та висновки.

Навчально-пізнавальна діяльність ліцеїстів в умовах проблемної ситуації сприяла підвищенню мотивації навчання, динамізувала урок, робила його продуктивним і результативним. Запропонований вид діяльності – яскравий і ефективний: поставлені проблеми розкривали глибинні суспільнознавчі процеси та історико-культурні пласти суспільної свідомості індивіда і соціуму.

А отже, співпраця „учитель-учень-модератор” у поєднанні моделюючої технології з елементами кооперованого навчання сприяло розширенню їх співпартнерства та співтворчості у формуванні екзистенційних, демократичних і гуманістичних засад особистості.

шому одязі, з гітарами, хтось із них навіть у шапочках.

Їх із цікавістю роздивляються глядачі: учителі – керівники делегацій, педагоги-вчені, члени батьківської ради, кореспонденти газет, учителі й учні ліцею. Не всі вони здогадуються поки що про те, що на подібних діях у нашому закладі просто глядачів не буває. Усі, хто зібрався в актовій залі – не спостерігачі, а учасники надзвичайно цікавої події.

За кілька хвилин тут розпочинає роботу майстер-клас заслуженого

„Коли педагог стає митцем...”
Майстер-клас Галини Карпюк,
модератор – Ганна Сазоненко

вчителя України Г.І. Карпюк, модератор – кандидат педагогічних наук, заслужений учитель України, директор ліцею Г.С. Сазоненко.

Присутнім пропонується тема „Енергетична проблема в Україні: проектний підхід”.

Модератор представляє *майстра*: **Галина Іванівна Карпюк** – переможець конкурсу „Учитель року – 1996” з географії, заслужений учитель України. Працює в ліцеї 11 років, за цей час підготувала більше 50 переможців IV етапу Всеукраїнських олімпіад з економіки і географії, автор понад 50 публікацій у періодиці. Постійно вчиться: закінчила повний курс підготовки тренерів в освіті за програмою Департаменту освіти США і стажування у Більському педагогічному університеті, у 2009 році отримала сертифікат розробника тестів за нормативами USID. Успішний учитель і бізнесмен...

Майстер представляє *модератора*: **Галина Стефанівна Сазоненко** – переможець конкурсу „Учитель року – 1995” (першого в Україні), кандидат педагогічних наук, заслужений учитель України. Автор ряду міжнародних проектів – „Ефективна школа”, „Здорова родина – успішна країна”, „Моя земля – Україна”, які одержали гранти фонду „Відродження”, та автор понад 200 публікацій, ряду монографій. Життєве кредо: „Робота – успіх, робота – креатив, робота – життя”. І якось особливо тепло, по-родинному говорить про те, що вважає Галину Стефанівну Модератором у власному житті, завдячує їй участю в багатьох ліцейних і міжнародних проектах.

Модератор з допомогою діалогу актуалізує досвід проведення „майстер-класів” учасниками Майстерні. Відповіді на запитання „Які ключові слова характеризують технологію майстер-класу?” лунають з різних куточків зали: *творчість, досвід, інновації, унікальність, психологічні прийоми, методи, успіх, здібності, навчання, цінність, живе знання, результат, дидактичний комплекс*. Такий прийом

дозволяє одразу потрапити в поле основних понять технології, зацікавити присутніх. Розповідь модератора чітко структурована, насичена яскравими фактами з життя ліцею, супроводжується цікавим відеорядом. Крім того, слухачі отримують своєрідний опорний конспект у вигляді *Роздаткової картки №1 (див. С.21)*.

Така форма подання матеріалу точно зорієнтована на учасників „майстер-класу”. Вони працюють інтенсивно, час від часу маючи нагоду взяти участь у діалозі. Так, особливо запам’яталися лаконічні й точні відповіді вчителів ліцею на запитання, чим, на їхню думку, характеризується освітній простір ліцею. Освітній простір у їхньому баченні – високодуховний, високоінтелектуальний, високоестетичний, високотехнологічний, у його основі цілісна система мотивацій, комплекс доцільних адміністративних чинників, він характеризується відданістю своїй меті і самовідданістю, цілісний, багатовековий, в його основі ідеї життєвого самовизначення, сродної праці, запитуваності в соціумі. Серед акметехнологій особливого значення в ліцеї надають проектуванню, бо слідом за Софією Русовою вважають, що *проект, який „сама дитина задумала та виконала на ґрунті свого власного досвіду, — це найкращий терен, на якому розвивається зусилля дитини — розумове та вольове. І це ставить дитину на шлях свідомої і планомірної діяльності”*. Після першого захищеного в ліцеї проекту

РОЗДАТКОВА КАРТКА №1. ТЕХНОЛОГІЯ „МАЙСТЕР-КЛАС”

Технологія „майстер-клас” розроблена учителями „Французької групи нового виховання ЖФЕН (GFTN); заснована на ідеях вільного виховання Ж.-Ж. Руссо, Л. Толстого, С. Френе, гуманістичної психології Л.С. Виготського, Ж. Піаже, К. Роджерса.

Свою назву отримала від слова „*Майстер*”. Майстер – це той учитель, який не тільки передає свої знання, уміння тому, хто не знає, не вміє, а й створює алгоритм дії, що забезпечує творчий процес діяльності, у якому беруть участь усі, у тому числі й майстер. Бо, як відомо, „*посередній учитель викладає, гарний пояснює, видатний показує, великий надихає*” (Є. Ільїн). Учитель-майстер веде до успіху, „дає вудку замість рибки”, вчить, як здобути знання зацікавлено і цілеспрямовано. Тому кредо ліцею – „Навчити не можна, можна навчитись...”

У технології „майстерень” головне не повідомлення і засвоєння інформації, а *передача способів діяльності* (це не просте завдання для вчителя!). У цьому контексті важливими є результати, що виявляються в опануванні учнями креативних умінь, які необхідні для формування особистості, здатної до самонавчання, самовдосконалення, саморозвитку.

Характеристика

Філософські засади: гуманістичні, акмеологічні, екзистенційні;

Методологічні підходи: групові, індивідуальні, колективні;

Провідні фактори розвитку: соціогенні + психогенні;

Вид соціально-педагогічної діяльності: „від навчання до уміння”, соціалізація, культурологічна;

Тип управління освітнім процесом: система малих груп + „репетитор”;

Провідні технологічні підходи: проблемно-пошукові, інтерактивні, проектні;

Категорія об’єктів: „просунутої” освіти (освіта майбутнього).

Цільова орієнтація

Розвивати мотиви, надавати учням *психологічні засоби*, що спонукують до особистісного саморозвитку, самопізнання, визначення свого місця у світі, розуміння інших людей, закономірностей світу, перспектив свого майбутнього.

- Проходження з учнями шляху *від культури потреб до культури „духу” (гідності)* – Людини як найвищої цінності.
- Навчити учнів мислити *творчо* (теорія множинного інтелекту).

Концептуальні засади

- Гіпотеза: форми діяльності не нав’язуються дитині, а *пропонуються*.
- Майстерня надає можливість кожному рухатись до мети *своїм шляхом*.
- Матеріал існує не стільки в логічній послідовності, скільки у вільній стихії *контрастів і протиріч (суперечностей)*.
- *Процес пізнання* більш важливий і цінний, аніж саме знання.
- Знання в майстер-класах *не надаються, а вибудовуються*.
- *Учень має право на помилку*; помилка – це закономірний стан пізнання; точні знання йдуть за помилками.
- Співробітництво, співтворчість, спільний пошук.
- Творча діяльність – це *безцілісна діяльність*.
- *Майстер* – для учня, а не учень для майстра.
- *Майстер* – *свідінок* – *творець*, який вирощує (плекає) дитину, створює умови для реалізації природних задатків дитини.

РОЗДАТКОВА КАРТКА № 2 ТЕХНОЛОГІЯ СУЧАСНОГО ПРОЕКТНОГО НАВЧАННЯ

Людина є свій власний проект
Ж.П. Сартр

ПРОЕКТ – ЦЕ:

- задуманий план дій, задум, намір (у перекладі з латинської);
- певна форма організації спільної діяльності людей для здійснення великих, самостійних справ, починань, спрямованих на досягнення поставленої мети;
- результативна, продуктивна, практична діяльність педагога й учнів, визначена метою та має ресурсне забезпечення;
- творча, інноваційна діяльність, спрямована на створення об'єктивно і суб'єктивно нового продукту.

Уперше вжив слово „проект” у 1980 році *Д. Снезден*.

Проектна діяльність – конструктивна і продуктивна діяльність особистості, спрямована на розв'язання життєво значущої проблеми, досягнення кінцевого результату в процесі цілепокладання, планування та проекту (Енциклопедія освіти., К.: 2008).

Проектне навчання відрізняється від проблемного тим, що діяльність учнів має характер проектування – одержання конкретного (практичного) результату та його публічної презентації. Компонентами проектної діяльності є проектна діяльність, проектне мислення.

ДЖЕРЕЛА

- *Дж. Дьюї*, філософ-практик (США, 1884 рік), автор прагматичної педагогіки; умовами успішного навчання за Дьюї є: проблемність навчального матеріалу, активність дитини та зв'язок навчання з життям дитини, грою, працею.

„Добре відомо, що діти живуть сьогоднішнім. Готуватися не відомо до чого – значить відмовитись від сучасних інтересів, черпаючи натхнення в навії, що в туманному завтра буде щось цікавіше” (Джон Дьюї).

- *В. Кілпатрик* (США, 1911 рік) практично розробив проектну технологію; проголосив головним завданням школи „виховання вільних громадян”, яке має складатися з системи цільових проектів.

„Метод проектів сьогодні користується широкою популярністю. Це – метод планування доцільної (цілеспрямованої) діяльності у зв'язку з розв'язанням якогось навчально-шкільного завдання в реальних життєвих обставинах” (В. Кілпатрик).

- В Україні метод проектів поширювався після появи перекладеної російською мовою книжки Е. Колінса „Експеримент з проектним навчальним планом” (1917 рік) та В. Кілпатрика „Проектний метод навчання” (1921 рік).

Класик української педагогіки *Григорій Ващенко* вважав, що лише активні методи перетворюють учня на суб'єкт педагогічного процесу, серед яких він виділяє дослідницький (учень – учений-теоретик) та метод проектів (учень – практичний діяч). Обидва спрямовані на розвиток творчих здібностей, обидва є методами пошуків.

Серед українських педагогів *Софія Русова* – теоретик і практик методу проектів.

„Проект, що сама дитина задумала та виконала на ґрунті свого власного досвіду, – це найкращий терен, на якому розвивається зусилля дитини – розумове та волеве. І це ставить дитину на шлях свідомої і планомірної діяльності” (Софія Русова).

- Постановою ЦК ВКП (б) від 05.09.1931 року „Про початкову і середню школу” проектний метод був засуджений і ліквідований як „буржуазний”, „шкідливий” і несумісний з радянською системою освіти.

- В українській школі почав відроджуватися у кінці 90-х років ХХ століття. Перший проект у ліцеї був захищений у 1994 році, мав історико-філологічне та економіко-юридичне спрямування. За 15 років у ліцеї розроблено та захищено понад 200 проектів різних за тематикою, типологією, значущістю (від індивідуальних до колективних; від ліцейних (локальних) до міжнародних).
- 2004 рік ЮНЕСКО визнало роком проектної діяльності.

ЦІЛЬОВІ ОРІЄНТАЦІЇ

„Виховати – це проектувати поступове становлення якостей майбутньої особистості і керувати здійсненням накреслених проектів” (Г.С. Костюк).

1994 року, що мав історико-філологічне та економіко-юридичне спрямування, до сьогодні в ліцеї розроблено та захищено понад 200 проектів різних за тематикою, типологією, значущістю (від індивідуальних до колективних; від ліцейних (локальних) до міжнародних). Керівниками проектів підготовлено 31 публікацію з проектної діяльності та науково-методичні посібники з грифом Міністерства освіти і науки України.¹

Суттєво збагатив палітру технології ряд обов'язкових до її сучасного тлумачення вимог. Йдеться насамперед про наявність освітньої проблеми, складності та актуальності якої відповідає навчальним запитам та життєвим потребам учнів, дослідницький характер пошуку шляхів розв'язання проблеми, моделювання умов для виявлення учнями навчальної проблеми, практичне або теоретичне (але обов'язково прикладне) значення результату діяльності (проекту) та готовності до застосування (впровадження) його тощо. З цього випливає і величезна педагогічна цінність діяльності (учні здобувають знання, розвивають особистісні якості, оволодівають необхідними способами мислення та дії, вчать ся проектувати власне життя). Для поглиблення сучасного розуміння проектної технології модератор пропонує колегам *Роздаткову картку №2* (див. вріз на цій сторінці).

¹ Перспективні освітні технології. / Наук.-метод. посібник (за ред. Г.С. Сазоненко, – К.: Голак, 2000), Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної системи ліцею). – К.: Гнозис, 2004.

Зазначений модератором стислий перелік фактів, пов'язаних із запропованою проблемою, викликає цікавість, спонукає до обговорення, бо є злободенним і переконливо свідчить про актуальність теми проекту:

- газова війна, Україна і РФ – газовий конфлікт;
- Україна і Європа – перспективи співробітництва;
- газотранспортна система України, її місце і роль у забезпеченні газом європейських країн;
- світові ціни на нафту падають, а ціни на бензин в Україні ростуть;
- Китай – найбільш небезпечна країна для вугледобування (щороку в шахтах Китаю гине понад 3000 гірників).

Майстер підкреслює економіко-географічний аспект енергетичної проблеми. Модератор пропонує учасникам у вступній бесіді прокоментувати енергетичну проблему в регіональному ракурсі, ознайомлює їх з вирішенням енергетичної проблеми шляхом розробки та реалізації **довгострокових проектів**:

- „Вугілля України – 2010” (2001-2010 рр.);
- Національна енергетична програма України до 2010 року;
- Проект Енергетичної стратегії України на період до 2030 року та подальшу перспективу;
- Комплексна державна програма енергозбереження в Україні;
- Проекти, що фінансуються в рамках Програми

Проектна діяльність, за образним висловом видатного бразильського педагога Пауло Фрейре, дозволить подолати „банківську”, об'єктну систему освіти, коли:

- а) учитель учить, а учень учитися;
- б) учитель знає все, а учні – нічого;
- в) учитель думає, а за учнів думають;
- г) учитель говорить, а учні покірно слухають;
- д) учитель дисциплінує, а учні підкорюються;
- е) учитель діє, а учні мають ілюзію, що діють через дії вчителя;
- є) учитель визначає зміст програми, а учні (яких ніхто не питає) пристосовуються до неї;
- ж) учитель зміщує владу знання з власною професійною владою, яку він (вона) встановлює на протипагу свободи учнів;
- з) учитель – суб'єкт навчального процесу, учні його прості об'єкти.

Не дивно, що „банківська” модель освіти вважає учнів пристосованими, керованими істотами.

Цільові орієнтації проектної діяльності, проектного мислення:

- Стимулювання мотивації дітей на здобуття знань.
- Залучення усіх учнів до режиму самостійної роботи.
- Самостійне здобуття знань, яких не вистачає, з різних джерел.
- Розвиток умінь користуватися цими знаннями для розв'язання нових пізнавальних та практичних задач.
- Розвиток умінь застосовувати знання в життєвих ситуаціях.
- Розвиток аналітичного, критичного, творчого мислення учнів та учителя.
- Розвиток найважливіших для сучасного життя **компетенцій**: здатність брати на себе відповідальність, участь у спільному прийнятті рішень, урегулювання конфліктів ненасильницьким шляхом, оцінка та аналіз соціальних звичок, пов'язаних зі здоров'ям, докращішим середовищем, здатність зробити власний вибір, володіння усним та письмовим спілкуванням, здатність учитися протягом усього життя як основа безперервної підготовки до професійної та громадської діяльності, а також особистого життя.
- Розвиток **дослідницьких умінь**: аналізу (виявлення проблеми, збір інформації), спостереження, побудови гіпотез, експериментування, узагальнення.

Крім загального визначення суті проектної технології, ми пропонуємо **ряд обов'язкових вимог до її сучасного тлумачення**:

- Наявність освітньої проблеми, складність та актуальність якої відповідає навчальним запитам та життєвим потребам учнів.
- Дослідницький характер пошуку шляхів розв'язання проблеми.
- Структурування діяльності відповідно до класичних стадій проектування: моделювання умов для виявлення учнями навчальної проблеми, її постановка, дослідження, пошук шляхів розв'язання, експертиза та апробація версій, конструювання підсумкового проекту (або їх варіантів), його захист, корекція та впровадження, самодіяльний характер творчої активності учнів, практичне або теоретичне (але, у будь-якому випадку, прикладне) значення результату діяльності (проекту) та готовність до застосування (впровадження), педагогічна цінність діяльності (учні здобувають знання, розвивають особистісні якості, оволодівають необхідними способами мислення та дії).

Тасіс у галузі ядерної енергетики в Україні.

Запитанням, зверненням до учасників: „Які види проектів вами апробовано у ваших навчальних закладах?” – модератор загострює увагу присутніх до презентації проектної діяльності ліцею як домінуючої стратегії його розвитку.

Г.І. Карпюк презентує навчальне проектування – перші кроки на першому курсі фрагментом уроку географії у 9 класі на тему „Паливна промисловість України. Територіальна структура нафтопереробної промисловості”. Підґрунтям проекту є навчальна програма МОН України: „Нафтопереробна промисловість: особливості розвитку і розміщення”. Під керівництвом учителя дев'ятикласники виконують монопроекти територіальної структури нафтопереробки. Розробка і презентація проектів відбувається на основі базових знань, які актуалізуються безпосередньо перед виконанням проектів. Мотивація максимальна, адже учні мають самостійно розмістити нафтопереробні комбінати, врахувавши найважливіші фактори, що мають впливати на їх розміщення, і захистити проект, продемонструвавши виконані на контурній карті проекти на екрані монітора. До того ж запитання до проектантів може ставити будь-хто з учасників майстер-класу. Учні не лише створили власні проекти, а й розглянули явні й приховані перешкоди, які можуть очікувати їх на етапі втілення проекту в життя.

Наприклад, у підсумку роботи вони мали відповісти на такі запитання:

- *Які міністерства, на вашу думку, підтримають проект?*
- *Які намагатимуться „валити” проект, тобто перешкоджати втіленню проекту в життя й чому?*
- *Які переконливі аргументи ви можете навести на підтримку (захист) проекту? Яким чином варто попрацювати над аргументацією?*

Погодьмося: далеко не дитячі запитання, але учні сприйняли їх як належні, бо розуміють: втілення проекту в життя – це етап, задля якого, власне, проект і створюється, і цей етап потребує активних дій, переконливої аргументації, вміння застосовувати набуті знання.

Наступний етап – презентація модератором групових навчальних проектів на прикладі розгляду теми „Природні джерела карбогідрогеновмісних сполук. Нафта, природний газ, вугілля: склад, запаси, родовища, способи переробки. Шляхи розв'язання енергетичної кризи в Україні”.

Глядачі побачили фрагмент проекту з хімії в 10 класі „Вугілля” (авторська програма Г.С. Сазоненко). Учасники впевнено відповідали на запитання із зали про те, якими якостями має володіти лідер команди, що розробляє колективний проект, адже саме під час виконання цього традиційного для десятикласників проекту вони сповна відчули і те, яким має бути лідер, і те, як справжня команда може не лише підтримати, а й створити лідера.

А далі – комп'ютерний показ матеріалів, які розповідали про колективні наукові проекти випускних груп ліцею – від профільних до інтегрованих, зокрема цьогорічного проекту випускників на тему: „Вступ до НАТО: „за” і „проти”.

Це був не просто формальний захід, що мав на меті чимось зайняти вчителів, доки їхні вихованці виконували конкурсні завдання, а нагода усвідомити, осмислити досвід, акмеологічні інноваційні ідеї колег, ідеї, що народжуються в активному пошуку щоденної педагогічної праці. Вразала аура доброзичливості, міжособистісної взаємності учня й учителя в ліцеї, що виявилися далеко глибшими, ніж співпраця їх протягом уроку.

РОЗДІЛ IV.

Імпровізація

І вже справжній культурний шок пережили учасники Симпозіуму, коли під час реєстрації їм було запропоновано визначити, у яких діалогах вони хотіли б взяти участь (це ще одне ноу-хау директора УГЛ):

„Засідання” комітету з питань освіти і науки Верховної Ради України: „Освіта в умовах економічної кризи” за участю випускниці ліцею, депутата Верховної Ради України, члена Комітету Л.Ю. Оробець;

„Колегії” Міністерства у справах сім’ї, молоді та спорту: „2009 – рік

молоді в Україні” за участю Міністра Ю.О. Павленка (випускника ліцею);

„Колегії” Міністерства освіти і науки України: „ЗНО: ризики і переваги” за участю заступника міністра П.Б. Полянського і директора Всеукраїнського центру оцінювання якості освіти І.Л. Лікарчука.

І в цих діалогах учнівська молодь показала свою готовність у майбутньому взяти відповідальність за долю України. А тому опублікуємо лише погляди-відгуки його учасників.

ШІСТДЕСЯТ ХВИЛИН НАБОЛІЛОГО.

Над тунелем до альма-матер Закону

Ольга Заіменко,

11 клас, УГЛ

Астрономічна година для охоплення -надцяти гострих питань, пов’язаних зі станом освіти й науки в Україні, – це багато чи мало? Залежно від того, під яким кутом зору їх розглядати: однозначно мало для досить глибокого вивчення хоча б однієї проблеми, але, як виявилось, цілком достатньо для подання загальних відомостей, що ніби пояснюють усе і в той же час нічого не означають.

Двадцять п’ятого лютого у рамках проведення історико-географо-мистецького симпозіуму „Я і моя Україна” ми мали змогу бути присутніми на засіданні Комітету Верховної Ради України з питань освіти й науки. Хоч, власне, це більше нагадувало оригінальну прес-конференцію з ліцеїстами, учителями та учасниками Симпозіуму. На правах господині заходу та одного з дев’яти членів Комітету пані **Леся Оробець** намагалася вдовольнити учнівську цікавість та гідно відповісти на запитання вчителів. Відразу ж маю відзначити блискучі її ораторські якості та вміння майстерно, з честю давати відповідь на питання, фактично не відповідаючи на них. Проте не можна відкидати й той факт, що, чи не вперше,

ми почули відверту думку з уст можновладця щодо ЗНО (переваги й недоліки), Болонського процесу, законодавчого підґрунтя для освітніх систем та закладів, майбутнього працевлаштування, соціального захисту вчителів.

Відповідно до хронотопу зустрічі перш за все згадаємо ЗНО. Відверто

„Чи стане освіта пріоритетом держави?”

Засідання комітету Верховної Ради з питань освіти і науки

кажучи, я, як ліцеїстка, нічого нового з теми зовнішнього незалежного оцінювання для себе не відкрила (пояснення очевидне: що ще можна донести людям, яким усі новини щодо тестування доносять ледь не з перших уст?). А от наші гості, мабуть, знайшли для себе багато цікавого, і хоч було повторено загалом ще в жовтні прописні істини — нагадування зайвим не буде. Розклад сесії ЗНО, кількість предметів, збережені пільги та творчі конкурси вже, певно, завчені напам'ять усіма цьогорічними випускниками.

Знову ж такі нагальна проблема для молодого покоління — працевлаштування після здобуття вищої освіти. Із низки питань пані Лесі: „Що може зробити держава? Запровадити програму „Перше робоче місце“? Але чи всім це потрібне?“ — уся відповідь зводиться до сентенції „*Хочеш працювати — працюй*“, і особисто не можу з цим не погодитись. Можливість є завжди, потрібне лише бажання працювати. До того ж молоде покоління має свої незаперечні переваги, адже ми виростили в епоху новітніх технологій і технічного прогресу. Залишилося навчитися в старшого покоління як працювати.

Учителі теж були зацікавлені почути відповідь на наболілі питання свого соціального захисту. Але висновок невтішний: підзаконний акт

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ...

Держава, яка не фінансує школи, буде фінансувати тюрми

Оксана Куліш,
11 клас, УГЛ

Якщо театр починається з вішалки, як сказав класик, то засідання комітету починається з металошукача. Що ж це за засідання комітету і нащо ми пройшли повз вогонь, воду і металошукач? Відповідь очевидна! Бо учні УГЛ КНУ імені Тараса Шевченка та гості Симпозіуму мали змогу особисто поспілкуватись з Лесею Оробець. Пані Леся — колишня

про належні умови життя прийнято ще одинадцять років тому, але це аж ніяк не означає, що його дотримання за цей час увійшло до пріоритетних напрямів діяльності влади. Освіта в нашій державі на даний момент реорганізується за принципом виборів: прийняти закон можна, а от фінансувати його — це вже залежно від того, чи вистачить бюджету. І це зважаючи на те, що один закон мандрує стінами Верховної Ради протягом 2-4 читань. Позитив шукаємо в низці практичних порад учителям, основна з яких — не мовчати. Далі буде гірше? Можливо. Але сценарій подальшого розвитку освіти в умовах кризи неопосередковано залежить від усіх нас.

Насамкінець ми отримали цікаве повідомлення, про дійсність якого мало хто з присутніх знав: засідання Комітету публічні, на них можна і потрібно приходити. Більше того, виявляється, громадсько активна молодь цілком може впливати на законодавче підґрунтя становища власної освіти. Запрошення до участі у формуванні життя — це, безумовно, річ приємна й корисна. Тож, телефон Комітету з питань освіти й науки (для замовлення перепустки на засідання) (044) 255-31-66 — телефонуйте, впливайте, висловлюйте власну точку зору, відстоюйте свої інтереси. І, дай вам Бог, щоб ваша ініціатива дійшла свого гідного завершення швидше, аніж за рік-півтора.

випускниця ліцею, саме вона надала нам інформацію про стан освітнього процесу на 25 лютого 2009 року.

Звичайно, найперше — нам було цікаво побачити, де ж проходять наради та засідання партії НУ-НС. Нашу забаганку виконали, саме там ми і намагалися збити пані Лесю з пантелику усіма своїми запитаннями! Не вийшло! Зате отримали чимало інформації, якою можна поділитись з іншими учнями.

На першому місці постали (та й досі постають!) питання *вступу учнів до вищих навчальних закладів*. Давно не секрет, що будь-які пільги для

абітурієнтів скасовано, щоб уникнути найменшої можливості зловживань. Проте, якщо дуже хочеться позловживати – і досі є можливість. Річ у тому, що в особливому стані знаходяться деякі групи пільговиків. 90% учнів на деяких факультетах університетів складають саме вони, Решті, які вступають до ВНЗ на загальних підставах, залишається лише витримувати неймовірну конкуренцію! Адже загальна думка така, що тестування має знизити рівень корупції, бо жоден ВНЗ не має права робити додаткові конкурси для вступників. Це правило недійсне лише для творчих професій – художників, акторів, журналістів.

Проте будь-який логік може побачити дещо нелогічне в системі прийняття до ВНЗ. І досі невідомо, яким чином впливатимуть атестати на наш вступ. Було зазначено, що у випадку двох (або навіть більше) кількості однакових балів – у випадку вибору – якийсь фактор має слугувати арбітром. Саме для цього і залишається середній бал атестатів, який може вплинути на подальшу долю в проблемній ситуації.

Піднімались і питання суто принципові: чи можна за знанням трьох предметів констатувати факт того, що людина всебічно розвинена? Адже майбутнє за універсумами, а їх так важко виокремити! Згадаємо колишні часи, коли екзаменів було п'ять. Чи не знизиться рівень тих, хто вступає, якщо вони будуть готуватися лише до трьох-п'яти тестів? Питання суперечливе і актуальне для сьогоднішнього. З іншого боку – є думка, що ЗНО тільки підсилить конкуренцію між ВНЗ, оживить ситуацію на ниві освіти, припинить випадки зловживань серед тих, хто хоче вступити теоретично і хто вступає фактично.

Наступне питання стосувалося *Болонської системи*. Пані Леся влучно зауважила, що нашій освіті не вистачає прикладного аспекту, над чим і потрібно працювати. Сьогодні спроби

наздогнати європейські стандарти можуть завершитися не найкращим чином – адже поки ми будемо наслідувати вироблену систему, вона вже застаріє. Тому потрібно виробляти свої, більш прогресивні схеми освітнього розвитку, адже після університету перед нами – реальне життя, а не план-схема. Тому потрібно відірвати носа від теорії і озирнутися навкруги! Після завершення будь-якого ВНЗ поштовий голуб нам не принесе запрошення на роботу. Проблема працевлаштування молодих спеціалістів і досі залишається однією з найболючіших. Старше покоління поки явно випереджає нас за своєю працездатністю, що ж залишається робити нам? Учатися бути конкурентноспроможними! В учнів є досить чітка мотивація, щоб ставитись до майбутнього якомога серйозніше й відповідальніше.

Насамкінець було поставлено питання *про статус учителів і фінансування освіти*. Чи є ще сенс дивуватись, що попри всі обіцянки вони й досі не мають статусу держслужбовців? Навряд. Рекламні слогани тих, хто відповідає за рівень бюджету освітян, не варто довго тримати в голові. Хоча варто було б задуматися: хто буде вчити лікарів і економістів, якщо всі вчителі скоро матимуть працювати деінде. Зарплати тих, хто навчає, давно перестали лякати: усі чомусь звикли до неповаги. А дарма. Фінансуватись освіта має не лише батьками.

Це питання на майбутнє. Хочете про нього поговорити? Ласкаво просимо. Засідання комітету відбуваються публічно. Інше питання – чи можете ви якось вплинути на рішення. Хоча бути в курсі справ – це вже півсправи!

Ми знову повернулися до металошукача й подумали, що кидати монетку нам не варто. Ми ще повернемось у затишні кабінети. Час покаже, у якості кого.

ПРЕС-КОНФЕРЕНЦІЯ

Людмила Доненко,
заслужений учитель України

26 лютого у зв'язку з проведенням Міжнародного симпозіуму „Я і моя Україна” ми мали можливість *відвідати Міністерство освіти і науки України*. Вважаю, що то була унікальна можливість для одинадцятикласників поспілкуватися наживо з

„Про тести – з перших вуст”
Колегія Міністерства освіти і науки

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ – ЛАБІРИНТ ЗАГАДОК

Ю.Ю. Пацук,
учитель української мови
Олена Ларкіна,
учениця

Кожен із випускників середньої школи зараз знаходиться під впливом чарівної планети ЗНО (зовнішнє незалежне оцінювання якості освіти), бо від неї залежить доля школяра і його подальший шлях у майбутнє. Тестування набуло всеукраїнського значення лише минулого року й одразу поділило суспільну думку на дві категорії: ту, що „за” тестування (абітурієнт вступає до ВНЗ лише за своїми знаннями) і ту, що „проти” (мовляв, недосконала система, що обов'язково має на меті „завалити” справді розумних абітурієнтів). Тож розглянемо факти.

Нещодавно в Міністерстві освіти відбулася нарада з питань ЗНО 2009 року і нам випала честь побувати там. На нараді був присутній директор Всеукраїнського центру оцінювання якості освіти *Ігор Леонідович Лікарчук,*

людиною, яка має пряме відношення до становлення сучасних методів оцінювання знань учнів. Зміна цієї системи покликана наблизити освіту в Україні до вимог Болонського протоколу, що є також важливим фактором визнання українського освітнього диплому в світі.

Директор Всеукраїнського центру оцінювання якості освіти *Ігор Лікарчук* проінформував нас про основні відмінності цього річного незалежного тестування від попереднього. Головною відмінністю є те, що вищі навчальні заклади практично не матимуть можливості пропонувати вступникам пільги, не передбачені діючим законодавством. Незмінними залишаються й пільги для 8 категорій абітурієнтів, які зможуть бути зараховані до навчального закладу поза конкурсом за умови мінімального прохідного балу ЗНО; при цьому тільки декілька ВНЗ підняли цей бар'єр.

який узявся розтлумачити нам усі загадки і міфи ЗНО. Присутніми були здебільшого вчителі та директори шкіл різних регіонів України.

Перше питання поставив учитель географії однієї з кримських шкіл: „*Пане директоре, як Ви розцінюєте той факт, що в більшості шкіл Криму мовою навчання є російська, проте від наших школярів вимагається складання тестів українською?*”. На що *Ігор Лікарчук* відповів, що відсоток кримських шкіл із українською мовою навчання з моменту проголошення незалежності України на сьогодні вже перевищує 80%, але якість викладання рідної мови залишається досить низькою.

Наступне питання стосувалося складання Державної підсумкової атестації з таких предметів, як *українська та зарубіжна література: чи складати окремо ці два предмети, чи як інтегрований курс*. Зрештою, це питання залишилося відкритим, бо, напевно, самі міністри не можуть зрозуміти власного творіння.

Із усіх шпальт газет, радіо, телевізорів ми поінформовані про світову фі-

нансову кризу, тому постало питання про залучення вчительських кадрів до перевірки завдань відкритого типу з української мови (власне висловлювання), англійської мови (творче завдання) та з іс-

торії України (розгорнуті відповіді на питання). Тож вердикт цій проблемі такий: творчі завдання будуть, і кадри для перевірки теж (тож, шановний абітурієнте, вчися писати грамотно)!

ПОГЛЯД ЗБЛИЗЬКА

Оніла Грищенко,
учитель УГЛ

Метою зустрічі в Міністерстві у справах сім'ї, молоді та спорту є ознайомлення молоді з напрямками політики Міністерства на 2009 рік, який Указом Президента України Віктора Ющенка оголошено Роком молоді.

Майбутні державотворці мали змогу поспілкуватися із представниками державної влади, подискутувати, поставити питання, а „управлінці” ближче пізнати погляди сучасної молоді.

Метою діяльності Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту є захист інтересів молоді, турбота про здоров'я і щасливе майбутнє покоління. Саме тому в структурі Міністерства передбачена наявність департаменту молодіжної політики, заступником голови якого є *Тетяна Василівна Іваненко*, яка розповіла про соціальні дослідження в молодіжному середовищі, окресливши їх пріоритети в такій послідовності: здобуття освіти, гідна робота й доступне житло.

Зробивши акцент на важливості професійної освіти, заступник голови наголосила на проблемі невідповідності ринку освіти і ринку праці, оскільки він не потребує нині такої кількості юристів та економістів у той час, як наявний дефіцит технічних спеціальностей. У зв'язку з проведенням в Україні Євро-2012, зростає потреба на спеціалістів готельного бізнесу, фахівців із іноземних мов. Тому необхідно проводити дослідження і знайомити молодь із потребами ринку праці.

Серед інших актуальною проблемою сучасного українського суспільства є недостатня реалізація громадян

у своїй державі, що зумовлює відтік інтелектуалів за кордон.

Департамент охоплює широкий спектр суспільного життя молоді, серед яких: формування здорового способу життя, активної життєвої позиції, підтримка творчих ініціатив, вручення премій Кабінету Міністрів за особливі досягнення молоді (близько трьох тисяч) за певну роботу, творчу чи наукову, і 60 грантів Президента України.

Начальник управління організації роботи Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту *Артур Горін* розповів про реалізацію державної політики щодо фінансової підтримки молоді в наданні їй кредитів на будівництво житла.

Одним із провідних напрямів діяльності Міністерства є залучення

„Пане заступнику міністра, дозвольте запитати...”
Колегія Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту

широких молодіжних мас до громадського руху. Передбачається, що це матиме позитивний вплив на рівень культури та свідомості молодого покоління.

Поступово ця зустріч переросла в діалог. Учасників Симпозіуму цікавив цілий ряд питань:

- Чи і в цьому році замість учнів із високим рівнем навчальних досягнень, медалістів, до вишів зараховують пільговиків? – цікавило ученицю УГЛ *Марію Молодик*.
- ...Чи може держава задовольнити запити всіх? Очевидно, що ні: у більшості випадків значна категорія молоді має дбати сама за себе. А держава створює правову базу, яка дає можливість і право для такої реалізації, – такою була відповідь заступника Міністра у справах сім'ї, молоді та спорту *Ростислава Карандієва*.
- Чи існують якісь програми для молоді, спрямовані на ведення здорового способу життя? – цікавиться *Богдан Кубик*, учасник Симпозіуму.

Відповідь *Тетяни Іваненко* – заступника директора Департаменту з молодіжної політики: „Є такі програми і маємо підтримку, тому дуже сподіваємось, що до кінця року зменшиться кількість молодих людей, які вживають наркотики, страждають від СНІДу. Намагаємось, щоб молоді люди отримали весь пакет медичного обслугову-

вання тощо. Наше завдання – донести до молоді інформацію про небезпеку, яка на нас чатує, розповісти про те, чим загрожують нам наркотики в майбутньому. Ми відкриваємо по всій Україні центри з реабілітації наркозалежної молоді для тих, хто хоче припинити їх вживання, але не може. Це лише один із штрихів до портрета молодіжної політики з цього питання”.

Долучення учнів до діалогів позитивно впливає на розвиток особистості, на формування соціальної компетентності, потреби постійно дбати про свій освітній розвиток, вибудовувати стратегію свого майбутнього, автором якого є вона сама, зрештою, брати на себе громадянську відповідальність.

Учні вчаться будувати і підтримувати взаємовідносини з іншими людьми, що за соціальним статусом зараз знаходяться значно вище їх. Отже, позбуваються комплексів у спілкуванні і розв'язанні проблем для пошуків взаємоприйнятних рішень, навчаються орієнтуватись у державному житті, не боятись брати участь у різних культурних і творчих ініціативах, підтримувати і захищати громадянські свободи й права людини, зрештою, брати на себе громадянську відповідальність.

ЗАКРИТТЯ СИМПОЗИУМУ

Урочисте закриття Міжнародного історико-географо-мистецького симпозіуму „Я і моя Україна” проходило в атмосфері щирого пошанівку всіх учасників інтелектуальних

змагань за право називатись кращими серед кращих.

Переповнена актовка зала червоного корпусу Київського національного університету імені Тараса Шевченка... За невеличким столиком – поважні гості:

В.Д. Базилович, декан економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент НАН України, голова Ради ліцею;

В.І. Григорук, проректор з наукової роботи університету, доктор фізикоматематичних наук;

Я.Б. Олійник, декан географічного факультету Київського національного

„Високі акорди закриття Симпозіуму”

університету імені Тараса Шевченка, доктор економічних наук, професор;

В.Ф. Колесник, декан історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент НАН України;

Д.В. Степовик, академік АН Вищої школи України, доктор богословських наук, доктор філософських наук, доктор мистецтвознавства.

Святковою церемонією керують директор УГЛ Г.С. Сазоненко і В.Д. Базилевич: квіти, музика, представники столичних ЗМІ, мистецька еліта, члени „Партнер”-клубу, учителі, учні, батьки... Час проведення Симпозіуму – провесінь – не випадковий, символічний. Адже таке напруження інтелектуально-фізичних сил нагадує нам вічний закон буття: зимовий період відносного відпочинку ратая – це глибока внутрішня робота в очікуванні погожої днини, коли тепла і вільга земля щасливо приймає в своє лоно золоте зерно для нового врожаю. Як ця розумна і неспокійна юнь нагадує нам мудрий закон передачі знань і досвіду!... Як багато праці стоїть за цим! Які надії-сподівання батьків, учителів і України на щасливий і плідний старт своїх вихованців!

„Добрі і розумні люди!” – звертається до учасників зібрання проректор з наукової роботи Університету **В.І. Григорук**. – Добрі, бо маєте високі знання, а люди зі знаннями бувають тільки добрі. А розумні, бо берете участь у такому Симпозіумі. Приходить час, коли усвідомлюєш, що держава в особі вчителя дала тобі достойну освіту, тож маєте задуматися над тим, чим віддячити ненійці України”.

Приємною родзинкою свята стало представлення „Партнер”-клубу, очолюваного його засновником та ініціатором Г.С. Сазоненко, яка у своєму вітальному слові наголосила на унікальності, жертвності й високому професійному статусі кожного члена „Партнер”-клубу (серед них – докторанти, кандидати наук, заслужені вчителі України): „Я дякую, що Ви

Вручаючи переможцям грамоти і подарунки, Голови журі відповідних секцій – **Я.Б. Олійник**, **В.Ф. Колесник** і **Д.В. Степовик** висловили щирі побажання щонайшвидше зустрітися з учасниками Симпозіуму, але вже в статусі студентів історичного та географічного факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Київської Духовної Академії.

ПЕРЕМОЖЦЯМИ

за сукупністю балів і тестування

БУЛИ ВИЗНАЧЕНІ:

„Географічне краєзнавство”:

- I місце* – Шимків Юлія Миколаївна (Галичинівська ЗОШ, Миколаївська обл.);
- II місце* – Демешко Марина Олександрівни (УГЛ, м. Київ);
- III місце* – Галузинський Дмитро Едуардович (Луганська спеціалізована школа-гімназія № 60);
- IV місце* – Голованьова Наталія Василівна (Гімназія № 8, м. Севастополь);

„Історичне краєзнавство”:

- I місце* – Ковтач Ілона Іванівна (Любомльський НВК „ЗОСШ I-III ст. – районна гімназія ім. Наталії Ужвій”, Волинська обл.);
- II місце* – Охотнік Юліана (УГЛ, м. Київ);
- III місце* – Шатіло Ірина Русланівна (Новоград-Волинський колегіум, Житомирська обл.);

„Духовні святині України”:

- I місце* – Георгій Сергій Сергійович, Куликовський Олександр Костянтинович (Жовтневий ліцей, м. Кривий Ріг);
- II місце* – Ковтун Ігор Олегович, Богданов Дмитро Володимирович, Ушаков Руслан Вадимович (Багатопрофільний ліцей, Житомирська обл.);
- III місце* – Городецький Руслан Миколайович (Педагогічний ліцей, Житомирська обл.)

Із тестування з історії посіла перше місце випускниця Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка *Єлизавета Рехтман* (нагороджена дипломом і подарунком родини Дацунів – мобільним телефоном); з географії – друге місце посіла *Демешко Марина* (нагороджена дипломом, атласом України).

ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ

Л.А. Паращенко, директор ліцею Бізнесу, м. Київ: „Щоб дивувати — потрібні роки наполегливої праці. Український гуманітарний ліцей не перестає дивувати нас і Україну”.

Н.І. Руденко, директор НВК „Української школи-гімназії №5”, м. Сімферополь: „Напрацювання Вашого ліцею — це праця цілого інституту. І цим користується вся Україна”.

С.М. Сушко, директор Києво-Святошинської районної класичної гімназії, м. Боярка. Київська обл.: „Заохплююся Вами, талантом і багатогранністю. Я спокійна за майбутнє України”.

Г.В. Лопушанська, директор Української гуманітарної гімназії №56, м. Львів: „Пишаємося, що у нас така молодь. А кредо Галини Стефанівни — „Ніколи не здаватись!”.

Л.В. Корінна, директор Житомирського обласного педагогічного ліцею, м. Житомир: „Дякую долі і випадку, що 2 роки тому звів нас із Галиною Стефанівною і Українським гуманітарним ліцеєм. Дякую їй за велике серце і добру душу”.

О.О. Газізова, директор НВК № 15 Гімназії-школи-садка, м. Ялта: „Змагаймося за нове життя і творімо майбутнє України!”.

Г.О. Шевченко, директор Марківецької ЗОШ І-ІІІ ступеня, Чернігівщина: „Нам приємно бути в елітному колі столиці України. Дякуємо за співпрацю, зичимо натхнення й оптимізму”.

С.В. Маркіна, директор Жовтневого ліцею, м. Кривий Ріг:
Визріє сила — виростуть крила!

Щоб не судила доля — пусте:

Шезне руїна! Слава Вкраїні

в учнях твоїх проросте.

Ці поетичні рядки Гімну Жовтневого ліцею найкраще передають мажорну тональність виступів членів „Партнер”-клубу.

У закритті Симпозіуму взяв участь Голова фонду „Національна еліта” **О.Л. Маєнтура**. У своєму виступі він наголосив на важливості високого професійного рівня і самовідданості вчителів ліцею, вручивши премії активним організаторам Симпозіуму, вчителям УГЛ К.М. Бальосі, Л.М. Бусол, С.В. Сорочинській, заступнику директора з інформаційних технологій О.Я. Осадчій, завідувачій БІЦ В.П. Мозговій.

Традиції ліцею... Серед багатьох — родинність — найперша... „Взаємодопомога й опіка, жертвність і відповідальність за слово і діло, атмосфера довіри й любові — наріжні камені освітньої політики і стилю ліцею”, — зазначила **Т.М. Ємець**, мати двох синів — колишніх ліцеїстів. Піклувальна рада ліцею співпрацює з найвищими посадовими особами нашої держави. Ім'я світлої пам'яті О.І. Ємця — депутата Верховної Ради України, почесного члена Піклувальної ради залишиться назавжди у вдячній пам'яті нових поколінь ліцеїстів. Т.М. Ємець вручила засновану родиною Ємців стипендію учителям — майстрам педагогічної справи: Г.І. Карпюк, Г.Г. Снітко, Л.П. Халецькій, Я.М. Гольденбергу.

Про виняткову роль родини у системі ліцейної освіти говорять їх добрі справи: батько двох синів — ліцеїстів, генеральний директор Київського заводу „Радар” **В.С. Майстренко** підкреслює у своєму виступі важливість об'єднавчої міжнародної співпраці освітян УГЛ. Від імені групи батьків він вручив мультимедійний центр з плазмовим монітором. „Майже 200 родин наших ліцеїстів підставили плече у підготовці та проведенні Міжнародного історико-географо-мистецького симпозіуму „Я і моя Україна”. Цей батьківський подарунок вам, шановні ліцеїсти, щоб ви були сильними, конкурентоспроможними”, — підкреслила у слові вдячності директор УГЛ Г.С. Сазоненко.

стоїте на цій високій сцені Київського національного університету імені Тараса Шевченка і схилию голову, аби Ви добре стояли в своїх містах і селах. Щоб гордо звучало слово — Учитель!”.

З особливим пієтетом і теплотою говорили члени „Партнер”-клубу про співпрацю з Українським гуманітарним ліцеєм. Вручаючи президентові „Партнер”-клубу Г.С. Сазоненку ікону Божої Матері, **Ю.В. Шукевич** сказав: „Велич Українського гуманітарного ліцею і Київського національного університету імені Тараса Шевченка полягає в тому, що вони можуть собі дозволити проводити міжнародні симпозіуми. А символічним є те, що переможцями стали учні всієї України”.

Щирим і лаконічним було слово заступника директора з науково-методичної роботи гімназії №14 з м. Мінська **Марини Тарасової**. А звернення до присутніх її рідною білоруською мовою: „*Я вельми вдячна Україні, Києву і Вам, Галино Стефанівно*”, викликали зворушливі сльози у гостей. Справді, мова приязні і любові зрозуміла без перекладача, бо це мова серця і отчого краю... Який це прекрасний урок пошанування рідної мови в колі побратимів по духу! Цей полум'яний виступ — гасло нескореної до кінця братньої Білорусії.

Стенографічно проінформуємо ще кілька виступів, хоча кожен із них — унікальний (див. вріз).

Переможці інтелектуальних змагань Симпозіуму перебували в цей день у колі

„Партнерство заради освіти”

майстрів педагогічної справи, майстрів сцени та наукової еліти столичного університету імені Тараса Шевченка. Це яскрава плеяда гідності і честі, для яких праця на благо народу увінчалася авторитетним визнанням, шаною і вдячністю: соліст Національної опери, народний артист України **Степан Фіцич**, народна артистка України **Марічка Бурмака**, заслужена артистка України **Світлана Мирвода**, заслужений артист України **Анатолій Матвійчук**, а поряд із цими високими мистецькими авторитетами – наші ліцеїсти: співачка **Богдана Варницька**, лауреат міжнародних та всеукраїнських конкурсів **Тимофій Мирвода**, силовик **Олексій Ключай**...

Апофеозом діяльної і плідної Любові до Людини, її Творця і Матері України став виступ Героя України, народної артистки України **Ніни Матвієнко**:

*Вийди і ти у цей собор
з нетлінної будови,
з якої дивиться на нас Оранта!
— лунало в залі...*

ПОСТСКРИПТУМ

Проаналізувавши анкети керівників делегацій, можна зробити висновок, що з самого початку у роботі Симпозіуму панувала ділова робоча атмосфера, оскільки до його роботи залучились фахівці високого рівня. Серед керівників делегацій були вчителі вищої кваліфікаційної категорії, вчителі-методисти, вчителі, що мають звання „Відмінник освіти України”, кандидати педагогічних наук, люди, що цінують наукову думку, мають власні публі-

здавалося, що ми не в університеті, а у храмі святої Софії. Ця урочистість миті – піднесеність співу – стали і кульмінацією свята, і катарсисом для спраглих душ, об’єднаних гарячим почуттям причетності до творення соборної висококультурної – духовної України:

*Розкидає нас життя по всьому світу,
Але всі ми Україні рідні діти,
І коли вже ностальгія душу крає,
Мені пам’ять Україну повертає.*

Енергетичне поле актової зали університету випромінювало сонячне тепло, радість і щастя... Хор ліцеїстів довершував останні акорди свята:

*В моїм краю на берегах Дніпра
І ярї калини в зелен-лузі
Від ватри зайнялася світ-зоря
І запросила на розмову друзів.*

Урочиста зала натхненно співала „Ще не вмерла Україна”...

Відлуння свята, як сонячні весняні промені, розсипляться дзвінкоголосим сміхом дітвори, розбіжаться стежинами міст і сіл, розлетяться веселими крапельками життєдайного дощу...

Такої Україні – бути!

„І покажем, що ми, браття, козацького роду”

кації, науково-методичні розробки. Ефективність роботи Симпозіуму була зумовлена також справжньою готовністю кожного його учасника до продуктивного спілкування, партнерської співпраці.

Це можна стверджувати, оскільки на питання „Що очікуєте від роботи симпозіуму?” висловлювалось бажання ознайомитися з кращим досвідом роботи колег, почерпнути нові ідеї, отримати знання з нових освітніх технологій, а особливий акцент ке-

рівники делегацій робили на те, щоб надати дітям можливість розкрити свої здібності, свій інтелектуальний і культурний потенціал.

На запитання анкети *"Що справило на Вас найсуттєвіше враження в роботі Симпозіуму?"* – одноставно його учасники давали найвищу оцінку кожному заходу, кожній складовій у роботі Симпозіуму. У своїх відгуках керівники делегацій відзначили високий рівень організаційної роботи, продуманість кожного кроку, добре інформаційне забезпечення, тепла, дружня атмосфера. Це виражалось у таких висловах: „Дуже вразив рівень

організації Симпозіуму”; „грандіозна праця і доброзичлива атмосфера, створена колективом ліцею та особисто Галиною Стефанівною”; „прекрасна організація роботи, відкриття Симпозіуму, Почесні гості”; „гостинність учителів, учнів, їх батьків”; „дуже хороша культурна програма”; „бездоганна програма заходу”...

Аналізуючи анкети, слід окремо відзначити ту ширину і високу оцінку, яку дали учасники Симпозіуму, вказуючи на професійність викладацького складу ліцею, його інноваційну діяльність, пропаганду новітніх освітніх технологій.

Це знайшло вираження у таких відгуках: „мали змогу спостерігати кращий досвід роботи, отримати знання з нових технологій навчання, почерпнути нові ідеї”; „дуже цікавими з точки зору нового досвіду були майстер-класи Г.І. Карпюк і Г.С. Сазоненко, майстер-клас Я.М. Гольденберга”.

Як свідчить далі аналіз анкет, учасники Симпозіуму підтримують саму ідею такого заходу, вбачаючи в його роботі безумовну цінність у формуванні світоглядних орієнтацій юнаків та дівчат. Адже саме на питання *"У чому Ви вбачаєте цінність Симпозіуму?"* судження були наступними: „у високому виховному і науковому потенціалі, які розкриває в кожному учаснику цей захід”; „можливості контактів, можливість дітям з периферії взяти участь у такому заході, спілкування з цікавими людьми”; „це є гарна підготовка дітей до дорослого життя”; „сприяє розвитку творчої особистості”; „дає можливість творчим дітям проявити себе”; „актуальною є тема Симпозіуму”; „сприяє вихованню патріотизму, вихованню нового покоління громадян України, гордості за свою мову”; „сприяє утвердженню національної єдності, формуванню патріотичного мислення.”

Знову звертаючись до аналізу анкет керівників делегацій, важливо зазначити, що жодна анкета не містить негативних вражень чи суджень.

Але кожна несе слова подяки колективу ліцею та особисто директору

ЛИСТ ПОДЯКИ

Вельмишановна Галино Стефанівно!

Ми, учні Криворізької Центрально-Міської гімназії Нечаєва Анастасія та Ломакін Павло, які були учасниками Міжнародного історико-географічного симпозіуму „Я і моя Україна”, з великими, добримис почуттями повернулися до своєї школи, сповнені високих вражень від спілкування з Вами та іншими учасниками заходу, який дав нам змогу отримати неповторний досвід та зрозуміти, що наші знання та сили необхідні нашій державі, українському народові.

Від нашого імені та від імені наших батьків хочемо подякувати Вам за ту колосальну, необхідну роботу, що дозволила нам показати себе і піднятися на ту висоту, про яку ми завжди мріяли. Ваш вклад у розвиток України та творчо-обдарованої молоді неоціненний! Продовжуйте працювати творчо і натхненно, бо Україні потрібні саме такі люди, саме такі директори, такі вчителі, які несуть у своїй душі національну ідею, прагнення до розбудови української школи, освіти.

Користуючись нагодою, хочемо привітати Вас з жіночим святом 8 Березня!

Хай пролісок перший

дарує Вам ніжність,

А сонце весняне дарує тепло.

У березні вітер несе хай надію,

І щастя, і радість, і тільки добро.

Бажаємо Вам і вашому колективу нових творчих злетів, цікавих зустрічей, ширих друзів, талановитих учнів, сімейного затишку та просто жіночого щастя!

УГЛ Г.С. Сазоненко: „Широ вдячні за ті моменти емоційного та духовного збагачення, які ми мали під час усієї роботи Симпозіуму, під час відвідування Комітету ВР України з питань освіти і науки та Національної опери. Хай Бог благословить Вас на нові справи і звернення!”

РЕЗОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНОГО СИМПОЗИУМУ „Я і моя Україна”

Становлення української державності, утвердження національної ідеї, набуття особистістю етнічної ідентичності невіддільне від розвитку освітньої системи. Освіта, як визначено „Національною доктриною розвитку освіти в Україні”, повинна мати гуманістичний характер і ґрунтуватися на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності. Саме вчитель, високоосвічений носій духовності та національної пам'яті, виконує високу місію виховання сучасної української молоді на основі цінностей вітчизняної і світової культур. Інвестиції в освіту є інвестиціями в майбутнє нашої країни. Тому зниження до критично низького рівня соціального статусу педагога в цілому й усієї соціальної професійної групи є одним із найбільших державних злочинів у гуманітарній сфері проти людини, нації, народу. У зв'язку з критичним станом національної освіти, відсутністю соціальних гарантій педагогічним працівникам, відтоком та старінням педагогічних кадрів, учасники Симпозіуму вважають за необхідне (див. вріз):

РЕЗОЛЮЦІЯ¹

1. Звернутися до Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України щодо забезпечення належного статусу педагогічних та науково-педагогічних працівників, підвищення рівня соціально-економічного захисту освітан:

- виконувати в повному обсязі ст.57 Закону України „Про освіту”, виплати матеріальної допомоги, надбавок та доплат відповідно до п.4 наказу Міністерства освіти і науки України від 26.09.2005 р. № 557 „Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ”;
- надати вчителів професійного статусу державного службовця з метою підвищення престижу педагогічної праці й привабливості її для молоді, бо саме вчитель служить становленню держави України, плакає її майбутнє;
- забезпечити соціальний захист молодого вчителя шляхом надання пільг для житлового будівництва;
- розробити тарифну сітку оплати праці у відповідності до рівня освітньої та науково-педагогічної кваліфікації педагогів;
- внести зміни до системи пенсійного забезпечення працівників освіти з метою збереження інтелектуального потенціалу вчителів, заохочення до постійного професійного зростання, встановивши пенсії освітянам, які мають науковий ступінь, на рівні пенсій наукових працівників.

2. Аналіз стану історичного, географічного та художньо-естетичного компонентів змісту шкільної освіти, наукове бачення проблем викладачами Київського національного університету імені Тараса Шевченка свідчать про *необхідність*:

- переосмислити роль історичного, географічного та художньо-естетичного компонентів змісту шкільної освіти в національно-патріотичному вихованні молоді;
- визначити головною метою розвитку освітніх закладів їхню інноваційну діяльність на основі використання сучасних освітніх технологій у формуванні історичних, географічних і мистецьких компетенцій та життєвих компетентностей випускника школи;
- вважати пріоритетним завданням шкільної історико-географічної та мистецької освіти виховання нового покоління громадян України – духовно багатих, національно свідомих та високоінтелектуальних людей, відповідальних за майбутнє власної держави, здатних до саморозвитку, таких, що люблять та вміють цінувати спадщину предків.

3. Звернутись до Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук України з пропозиціями:

- створити авторський колектив із числа провідних науковців і вчителів-методистів для аналізу наявних сучасних підручників з історії України, географії, художньої культури та розробки національного підручника на засадах науковості, інтегративності, природовідповідності та культуротворчості;
- розробити навчально-методичний комплекс з історичного та географічного краєзнавства: програми, підручники, методичні посібники для вчителя, робочі матеріали для учня, забезпечивши варіативність та диференціацію суб'єктивних підходів;
- розробити систему спецкурсів краєзнавчого та мистецтвознавчого спрямування з метою реалізації профільної освіти;
- забезпечити розробку електронних посібників краєзнавчої, мистецтвознавчої тематики та створити центри з банком даних програмних засобів навчання;
- провести моніторинг якості історичної освіти (загальноосвітні навчальні заклади, університети) з метою структуризації навчальних програм з історії;
- рекомендувати проведення щорічних семінарів, конференцій з метою взаємодії з навчальними закладами України та зарубіжних країн, обміну досвідом і запровадження інноваційних технологій у викладання історії, географії та предметів мистецтвознавчого циклу.

¹ Прийнята односторонньо.

ВИХОВАННЯ ЛЮДСЬКОЇ ДУШІ МИСТЕЦТВОМ СПІВУ

АБО ЧОМУ СЛІД ОБЕРІГАТИ СЛУХ, ФОНЕТИЧНУ ПРАВИЛЬНІСТЬ МУЗИЧНОЇ ВИМОВИ

Педагогіка
школи

Не всім відомо, що душа кожної людини подібна музичному музінструменту. Як ви її настроїте, так і вона буде утворювати звуки: злагоджені чи не злагоджені, духовні чи плотські, Божії чи бісові, тому завжди необхідно настроювати свій музінструмент, тобто душу, відповідно. І, незважаючи на це, у багатьох клубах, Палацах культури, університетах, загальноосвітніх школах і професійних коледжах на вечорах відпочинку молоді, як

**Микола
ГАЛУЗА**

Старший викладач Інституту мистецтв Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, лауреат всесоюзного фестивалю народної творчості

і раніше, продовжує звучати бездуховна громоподібна західна естрадна музика, безжально руйнуючи барабанні перетинки й психіку слухача. Необхідно знати, що підсилені потужними динаміками звуки без врахування акустичних параметрів зали перевищують комфортні для звукового сприймання межі й стають небезпечним шумом, що негативно впливає на органи слуху, нервову систему й увесь організм людини, непомітно роблячи її децибельним наркоманом.

Крім того, поширений „електрогітарний бум”, який супроводжується гуркотом електрогітар та електродинаміків і різних громоподібних приголомшуючих шумів з кольоровим освітленим ефектом, штучним сурогатом та слабким рівнем професійної майстерності і низькою виконавською естетикою, породжує у недосвідченої молоді обмеженість духовних прагнень, сприяє викривленню художнього смаку й національного музичного мислення, породжує споживацький спосіб життя, крайній індивідуалізм, бездушність і „глухоту” до серйозної музики. Але ж вечори відпочинку молоді – це сфера діяльності людського спілкування, в якій, при вміло підібраній музиці, директорам загальноосвітніх шкіл можна й необхідно виховувати молодь у національно-патріотичному дусі: розвиваючи особистість, збагачуючи її духовний світ, піднімаючи інтелектуальні інтереси й морально-етичні прагнення. Ефективним засобом естетичного виховання молоді є її участь в дитячому шкільному хорі чи оркестрі народних інструментів, духовому оркестрі чи шкільному симфонічному оркестрі. А для цього необхідні кошти.

Звертаюсь до мільйонерів, мільярдерів, яких багато в Україні: допоможіть директорам шкіл у створенні дитячих творчих колективів. Такі пожертвування робила графиня Н. Уварова, брати Н. та Ф. Терещенки, донька Федора Терещенка Наталія та багато інших.

Люди почали відвикати від класичної музики, народної пісенної творчості, і це не випадково, тому що, наслідуючи невибагливі смаки, на дискотеках, в кафе, концертних залах, по радіо й телебаченню широко пропагується дилетантська естрадна музика низькопробного зразка. Всі ми є свідками обурливого спекулювання темою гуманізму і відвертого насадження нищих почуттів, декадентства, нігілізму й заримованої вульгарності. Приводжу приклад тексту пісні „Мумітроль” групи „Скрябін” Андрія Кузьменка:

*Кохана, я тебе люблю
Так особливо,
Чувіха, я прошу, будь чемна
Бо буду бити,
Руками, ногами, своєю головою,
Ліктями, ремнями, залізною трубою.
Приспів: Якщо ти зрадиш, кохана,
Я вирву всі твої патли.
До м'яса вкушу за руку,
Я велика скажена собака.
Якщо ти зрадиш, кохана,
Я виб'ю всі твої зуби.
В коробочку їх поскладаю
І буду над нею ридати.*

Коментарі зайві. Цим сказано все. Боже, які ж люди працюють на телебаченні та нав'язують нам свій примітивний антихудожній смак!

Варто відвідати будь-яку дискотеку, щоб стати свідком того, що в основному наша молодь танцює під західну естрадну музику, виконавці в ексталяції експонують неприродну штучну манеру співу з властивою їм вульгарністю, істеричністю, нестямно-утробоговорним виттям і конвульсіями. Це музика своєю примітивною мелодійною лінією, підкресленим гіпноотичним дводольним метроритмічним гучним акомпанементом емоційно збуджує слухача й вводить його в результаті децибель-

ного розгулу у стан гіпертрофованої чутливості. Не випадково в лексиконі молоді з'явилися такі слова, як піти на естраду, щоб „повіситись”, „порухатись”, „побалдіти під музику”. Але ж сила виховного ефекту вечора відпочинку молоді полягає не в тому, щоб танцювати, віддавати надлишкову енергію, а в ідейному художньо-естетичному спрямуванні музики та її емоційному впливі на широку аудиторію своїм високим професіоналізмом, щирістю, чистотою, красою щиросердечних поривів і моральністю. Багатошумна естрадна музика, шоу, бізнесова попса не виховує, а викривляє естетичний смак своєю пустопорожністю і витонченим штукарством виконавців, яке стало модним на сцені, подібно Андрію Данилку та його команді. Якщо вчасно не вжити потрібних заходів, то все це може стати великою відчутною прогалиною для нашої незалежної України. Навіщо нам паталогічне мистецтво Андрія Данилка, коли Україна має, тільки вдуматися, шість музичних академій, 33 музичних училища, 15 музпедів, в яких, між іншим, існують вокальні кафедри постановки голосу і яким є що показати своєму народові. У нас є свої Хворостовські, Баскови, але ми їх чомусь не чуємо по радіо, не бачимо на телеканалах, бо вони не затребувані.

Ось чому назріла необхідність поставити заслін одноманітній, надмірно голосній, низького рівня, бездушній західній естрадній і дилетантській музиці, що лунає звідусіль, й антихудожній манері співу, які не виховують, а деформують особистість порожньою зовнішньою оригінальністю й горезвісним наслідуванням західної моди.

На мій погляд, із цим негативним явищем Міністерству культури і туризму спільно з національною комісією з питань захисту суспільної моралі, спілкою композиторів України, Всеукраїнським фондом культури, а також директорами загальноосвітніх шкіл необхідно вести чесну безкомпромісну боротьбу, щоб дозволити

нашої молоді стало естетично привабливим та ідейно цілеспрямованим. У сучасних умовах гострої ідеологічної боротьби питання ідейної спрямованості й впливу музичного мистецтва на молодь є ключовим, оскільки від його правильного розв'язання залежить напрям розвитку смаків й ідеалів нашого підростаючого покоління.

В Україні існують інспекції: автоторожна, пожежна, податкова, а чому немає у нас інспекції музичної, яка б штрафувала за хуліганство в мистецтві, тобто за хрипучий спів, за децибельний розгул електрогітар, барабана, за спів мертвий під фанеру, за імітацію гри на фортепіано дітородним членом, яку нам демонстрував журналіст Борсюк, за крутість задом Ольги Крюкової, за „еротичне танго” зі студентами та еротичну сцену в сауні ректора Михайла Поплавського. Як казав колись духовний батько України Т.Г. Шевченко: „Доборолась Україна до самого краю. Гірше ляха свої діти її розпинають”.

Ідейно-виховна роль музичного мистецтва заключається в тому, що у своєму кращому прояві воно є активним помічником директорів шкіл у вихованні підростаючого покоління. Однак гірко й боляче усвідомлювати, що деяка частина нашої невибагливої молоді часом ототожнює через відсутність належного музичного виховання народну й класичну музику з розважальною естрадною, а народний та академічний спів з естрадно-шлягерним. Вони визнають тільки ту музику, під яку можна танцювати. Тому що з дитинства придбали „глухоту” до серйозної музики та природного звучання акустичних музичних інструментів.

Школа й батьки їх не вчили розрізняти музику талановиту від бездарної, гарну від поганої, професійну від дилетантської, наслідувальну від оригінальної.

К. Маркс писав: „Якщо ти хочеш насолоджуватись мистецтвом, то ти

повинен бути художньо освіченою людиною”.¹

Відомий педагог, композитор Б.В. Астаф'єв казав: „Коли до класичної музики звикають, то сприймання звукосполучень проходить по інерції і енергія вслуховування переходить в стадію насолоди музикою”.

Щоб „жити для мистецтва”, треба бути професіоналом, якому потрібен безмежно широкий світогляд, бажання і вміння вникати в суть оточуючого життя, напружувати свій розум, поповнювати його знаннями, вести змістовне, інтересне, красиве, різноманітне, хвилююче, піднесене життя. Щоденно удосконалювати свою виконавську майстерність та підтримувати фізичну форму, щоб бути здатним проводити просвітницьку і концертну діяльність.

Духовне життя українського народу повинно створюватися не безліччю шоу-попсовими дилетантами, а надзвичайними особистостями, професіоналами, свідомими носіями і яскравими виразниками національно-патріотичної ідеї, біля якої, як навколо прапора, збираються маси.

Отже, така важлива ділянка роботи, як концертно-художня діяльність естрадного шоу-бізнесового мистецтва не повинна вестися на дилетантському рівні.

Поставлений співочий голос у тембрі має достатню кількість високочастотних і низьких обертонів, що робить звук більш яскравим, світлим, дзвінким, гарним і природним у момент звукоутворення. Завдяки цьому вокаліст користується грудним, головним і змішаним регістрами, широкими динамічними можливостями, підвищеною витривалістю й найкращим якісним виявленням засобів інтонаційного голосотворення, артикуляційного звуковедення й музичної мовної фразової виразності.

До таких співаків належать Дмитро Хворостовський, Марія Стеф'юк, Оксана Терещенко, Ярослав Євдокимов, Володимир Гришко, Віктор Тіткін, Олександр Василенко,

¹ Маркс К., Енгельс Ф. Про мистецтво. В 2-х т. — М., 1957, т. 1, с. 171.

Яків Шербатєєв, Оксана Ярова, Валентина Степова. Україна має велику армію талановитих високопрофесійних вокалістів, потрібно тільки проявити творчу винахідливість у виявленні таких, уміло розпустити в їхніх душах квітку творчості, широко й ефективно використати їхні потенційні можливості у впливі на духовний світ нашої молоді, для пробудження у неї інтересу і любові до справді прекрасного мистецтва.

За роки свого існування український обдарований народ накопичив у своїй духовній скарбниці величезну кількість різноманітних за жанром високохудожніх професійних музичних творів, наприклад: пісенних ми маємо 300 тисяч, оперних – 127, симфонічних – 176.

Необхідно відродити масовий хоровий академічний і народний спів, духові оркестри, оркестри народних інструментів, які є ефективним засобом залучення молоді до невичерпних багатств багатонаціональної музичної культури й виховання високохудожнього смаку. Справжнє мистецтво є невичерпним джерелом радості й натхнення людей. Воно облагороджує людину, викликає бажання більше знати, будити творчу думку, фантазію й потребу у творчості, збагачує й розширює почуттєву сферу людини, відточує гостроту почуттів, робить його добрим і багатим стосовно природи, суспільства, виховує музичний естетичний смак, загальну культуру, національне музичне мислення й любов до рідної землі – Вітчизни.

В ЧОМУ НЕБЕЗПЕКА АНТИХУДОЖНЬОГО СПІВУ

Прийшов час торкнутися питання дилетантських естрадних співаків, які через недосконалість вокальної техніки антихудожньо співають під громоподібний гуркітливий акомпанемент ВІА замість того, щоб під керівництвом досвідчених педагогів-вокалістів спочатку повчитися володінню законами й прийомами, таємницями вокальної виконавської майстерності. *Андрій Кузьменко, Віктор Павлик, Віталій Козловський, Андрій Данилко, Стас Борецький, Олександр Дніпров, Олег Газманов.*

Подібну картину можна спостерігати й з іншими естрадними співаками, такими як: *Михайло Боярський, Михайло Шафутинський, Нікіта Джигурда, Станіслав Вакарчук, Валерій Леонтьєв*, які професійною вокальною освітою не мають, але непоставленим голосом співають, тому що їх чомусь пропагують усюди: по радіо, телебаченню, у концертних залах, шкільних дискотеках, з екранів кіно та в авторських концертах. Напрошується питання, чи можуть такі співаки своєю творчістю впливати на духовний світ, психіку нашої молоді, у потрібному напрямку допомагати їй духовно рости, збагачуватися, пізнавати істинно високі зразки музичного мистецтва? Думається, що ні.

Але ж частина нашої молоді нічого не знає про творчі портрети видатних професійних співаків, а в цей час у музичній концертно-естрадній виконавській практиці співом займаються люди, у яких відсутні яскраві голоси, професійна вокально-виконавська підготовка, що породило захоплення „білим” натуральним форсовим, детонуючим, хрипким звуком, без яскравої індивідуальної тембрової виразності, збагаченої високочастотними й низькими обертонами, не підкріпленої подихом і роботою головного й грудного резонаторів. А більшість філармоній, телебачення, радіо часом чомусь незаслужено красиво пропагують їх як нібито зразок. Мова йде про *Станіслава Вакарчука*, який за фахом фізик і ніякого відношення не має до справжнього вокального мистецтва. В нього відсутня постановка голосу, яка передбачає досягнення природної свободи звукоутворення, максимального розширення діапазону голосу, збільшення його сили, яскравості, кольористості, тембру, чистого „тону”, інтонування та грамотної артикуляції. Вибачте, але хрипучий спів, скакання на сцені, руки над головою – це не мистецтво, а лише задоволення примітивного попиту, випрошування аплодисментів.

Упевнений, що лише особистим збагаченням за рахунок мистецтва, але не служіння йому, такі співаки всіляко притупляють і деформують естетичні смаки молоді, відводять її від справжніх естетичних цінностей. Недостатньо володіючи вокальним мистецтвом красиво передавати виразними засобами співочого голосу ідейно-образний зміст пісень, ці співаки, замість широкої, м'якої, плавної наспівності, пластичності, широкосердечної теплоти з обурливою відвертістю розпинаються перед мікрофоном, надмірно вібруючи голосом, антихудожньо тремтячи на голосних, демонструють недосвідченому слухачеві лемент, істеріку, штучну хрипоту, широкосердий надрив, шепіт, полудфальцетне несамовите утробноговорне звучання, без округлення й прикривання грудного звуку.

Все це результат самостійних занять або поганого навчання естрадному співу під фанерний електрогітарний гуркіт.

Викликає тривогу, що ці співаки співають не у вар'єте, а їм надаються центральні телеканали, солідні концертні зали, у які приходять велика кількість молоді.

Антихудожній спів небезпечний ще й тим, що став проникати в соціальні, морально-етичні, естетичні сфери людської свідомості, міський і сільський побут. І цей спів руйнує сформовані традиції народної пісенної виконавства, який характеризується гармонійною співучістю, мелодійністю, душевною легкістю й красою звучання.

СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ БИЛИНГВАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ¹

**Людмила
АЛЕКСЕЕВА**

Руководитель франкоязычного отделения Билингвальной гимназии №2 СГС, учитель французского языка, учитель-методист, учитель высшей категории, г. Севастополь, АРК

¹ Л. Алексеева

Содержание и результативность инновационной деятельности. Из опыта работы билингвального отделения школы-гимназии.

//Директор школы, лицею, гимназії. — 2007. — №3. — С.42

Под термином „билингвизм” или „двуязычие” обычно понимается владение и применение двух языков, причем степень владения тем или иным языком может быть весьма различной.

Двуязычное обучение можно сгруппировать по трем различным моделям и направлениям:

- программа сохранения языка (для групп национальных меньшинств);
- программа перехода (от языка меньшинства к национальному языку);
- программа обогащения (направлена на обеспечение многокультурного образования).

Творческая группа франкоязычного отделения Билингвальной гимназии №2 Севастопольского Городского Совета в течение 10 лет создавала модель билингвального поликультурного образования.

Международная энциклопедия образования (1994) рассматривает поликультурное образование как важную часть современного образования, способствующую усвоению учащимися знаний о других культурах,

уяснению общего и частного в традициях, образе жизни, культурных ценностях народов, воспитанию молодежи в духе уважения инокультурных систем.

Поликультурное образование предполагает стирание национальных различий между этносами, оно создает основу для взаимообогащения культур в учебно-воспитательном процессе.

В процессе поликультурного образования решаются все вопросы формирования у учащихся представления о культуре и культурном многообразии, их приобщения к культурным ценностям, формирования позитивного отношения к своей культуре, воспитания у них толерантного отношения к культурным различиям.

Поликультурное образование учащихся франкоязычного отделения обеспечивается путем взаимодействия:

1. с общественными организациями:

- Украинское общество „Просвіта”;
- Русское общество „Севастополь”;
- Альянс Франсез;
- Корпус Мира;

2. внешкольными культурными учреждениями:

- Центр Детства и Юношества;
- Украинский культурный центр;
- Художественный музей им. Крошицкого;

- Музей героической обороны Севастополя „Панорама” и „Диарама”.

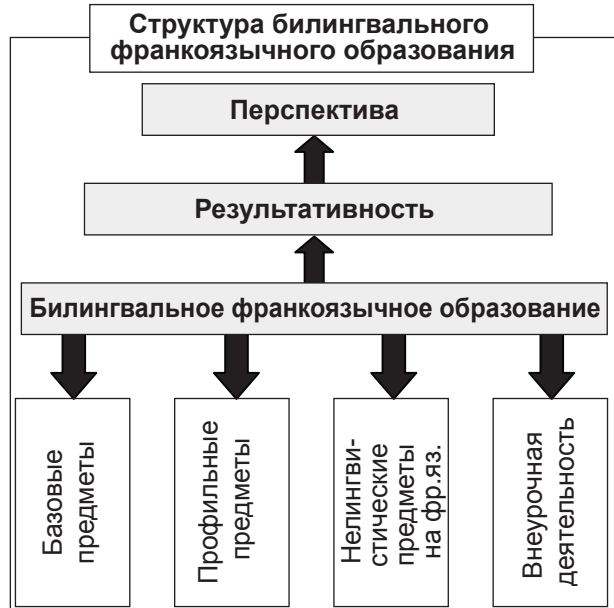
Внутри кафедры действуют творческие проблемные лаборатории, создан издательский центр, работает Интеллектуальное творческое объединение старшеклассников, театр на французском языке, клуб любителей иностранных языков, дискуссионный клуб.

Структура билингвального франкоязычного образования объединяет в себе следующие составные, которые взаимодействуют и дополняют друг друга. Это:

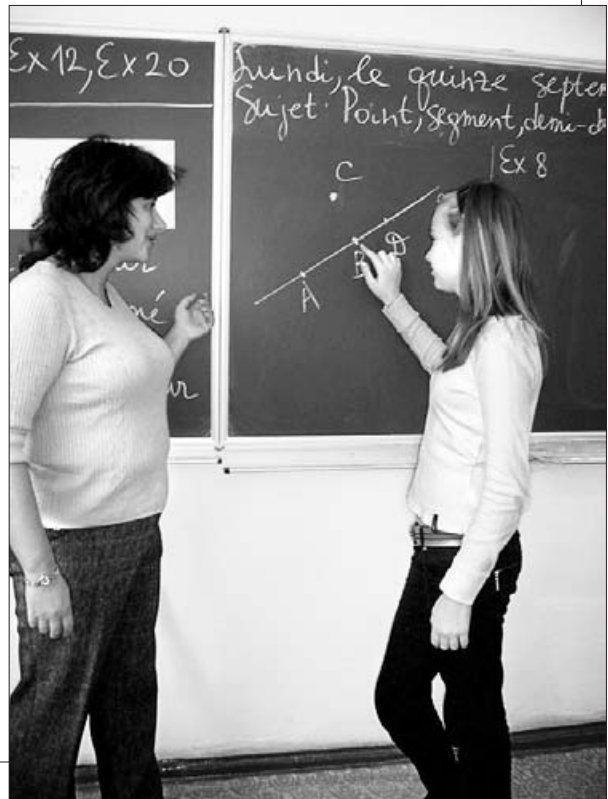
- базовые предметы;
- профильные дисциплины;
- нелингвистические дисциплины, которые преподаются на французском языке;
- внеурочная деятельность учащихся и учителей.

Общеобразовательные предметы являются наиболее ценной и незаменимой для образованности и развития человека его составляющей. Она является относительно стабильной основой становления мировоззрения, базирующегося на научной, художественной, технической картинах мира, а также на морально-этических ценностях.

Разрабатывая **стратегию развития билингвального образования**, педагогический коллектив серьезно изучил перспективы развития нашего общества, стремление Украины к интеграции в европейское пространство и задал себе вопрос: что нужно сегодняшнему выпускнику, чтобы быть в перспективе конкурентоспособным

Урок математики на французском языке.
Учитель высшей категории Губанова О.В.

на мировом рынке труда? Проведенные исследования показали, что выпускник должен обладать прочными знаниями по базовым предметам, хорошо знать информатику и свободно владеть иностранными¹ языками.

Универсальное образование позволяет выпускникам франкоязычного отделения продолжить свое постгимназическое образование по любой выбранной специальности. В настоящее время они изучают физику, экономику, право, судопроводство, компьютерные

¹ Л. Алексеева. Билингвальное образование – шаг к интеграции в европейское образовательное пространство. // Директор школы, лицей, гимназии. – 2004. – №5. – С.50.

Обсуждение творческих работ учащихся. Учитель высшей категории, учитель французского языка Алексеева Л.В.

технологии, лингвистику, банковское дело и управления народным хозяйством в следующих высших учебных заведениях:

- Киевском национальном Университете имени Т. Шевченко;
- Киевском национальном лингвистическом университете;
- Национальном техническом университете Украины (КПИ);
- Лионском университете им. Люмьера;
- на факультете международной экономики в г. Нанте (Франция);
- в университете г. Дижона (Франция);
- в Киевском национальном экономическом университете;
- Украинской академии банковского дела;
- Киево-Могилянской академии;
- Санкт-Петербургском университете на физико-технологическом факультете;
- Санкт-Петербургской морской академии им. Макарова;
- Высшей школе экономики в г. Москве.

Цикл профильных предметов создает предусловия для дифференциации, индивидуализации, для удовлетворения общеобразовательных потребностей учащихся.

Начиная с первого года обучения, во франкоязычном отделении учащиеся изучают профильные предметы, такие как: иностранные языки, основы научно-технического перевода, деловой французский язык, французская сказка, европоведение, этикет.

Изучение названных учебных дисциплин обеспечивает учащимся поликультурное образование. Изучая историю Европы в мифах

и легендах, французскую сказку, литературу и цивилизацию Франции, школьники знакомятся с традициями, нравами и культурой страны изучаемого языка. Изучение трех иностранных языков позволяет школьникам проникнуть в мир их зарубежных сверстников, узнать об их интересах, увлечениях, проблемах; учит их изучать, сравнивать, делать выводы.

У выпускников формируется умение использовать приобретенные знания и умения в практической деятельности и повседневной жизни для общения с представителями других культур, ориентации в современном поликультурном мире, изучения ценностей мировой культуры, культурного наследия и достижений других народов.

Ярким примером вышесказанного может служить лингвистическая стажировка учащихся во французских учебных заведениях, с которыми гимназия имеет договора о педагогическом сотрудничестве, и проектная деятельность учащихся.

Начиная с 2002 года, учащиеся билингвального отделения ежегодно проходят лингвистическую стажировку во Франции в течение месяца. Они живут жизнью учебных заведений, участвуют не только в учебной деятельности, но и во всех внеклассных мероприятиях: различных акциях милосердия, в работе театра, в проведении экскурсий и т.д. Кроме этого, „юные украинцы”, как их называют французы, живут в семьях, живут жизнью семей, что позволяет им интегрировать не только в образовательную систему другой страны, но и в социокультурную среду.

Это педагогическое сотрудничество, которым мы очень дорожим, способствует формированию у учащихся ключевых компетенций, которыми, по рекомендации Совета Европы, должны быть оснащены молодые европейцы: компетенции, связанные с жизнью в многокультурном обществе. Лингвистические стажировки

и социокультурное погружение содействуют формированию у молодых людей межкультурных компетенций, таких как: принятие различий, уважение других культур, языков и религий.

Лингвистические стажировки способствуют формированию у молодежи патриотизма. Находясь длительное время во Франции, школьники осознают себя носителями национальной культуры и традиций. Во Франции дети называют себя „юными украинцами” и с достоинством на приеме в мэрии, на встречах с журналистами и во время проведения вечеров дружбы рассказывают об Украине, о Севастополе и о Крыме, называя его жемчужиной Украины, пропагандируют украинскую культуру. Благодаря этому, у французов создается положительное отношение к нашей стране. Один из журналистов назвал наших учеников „посланцами Украины во Франции”.

Развитие творческих способностей учащихся является одной из основных задач билингвального образования. Выпускники должны обладать не только прочными знаниями по базовым предметам, но и уметь использовать их, анализировать, сопоставлять, выбирать нужное, критически мыслить, самостоятельно делать выводы, предоставлять продукт своего труда и аргументировано отстаивать свою позицию. Эти умения формируются у школьников на уроках, но в большей степени во внеурочной деятельности, когда они не ограничены временными рамками и учебной программой.

Проекты, выполненные учащимися в рамках творческой сессии, которая является обязательной для всех учеников 10 класса, свидетельствуют о разнообразии интересов учащихся и возможности реализовать свои интересы в исследовательской творческой работе.

Традиционно учащиеся представляют свои проекты на французском

Творческая группа преподавателей нелингвистических предметов на французском языке.
Слева направо: Кокарева Л.А., Алексеева Л.В., Губанова О.В., Яковлева Н.С.

Учащиеся франкоязычного отделения на открытии Мемориала французским воинам, участникам Крымской войны. В центре посол Франции в Украине Филипп де Сюремен (2004 г.)

языке, тем самым применяя иностранный язык как инструмент познания.

Одним из обязательных условий билингвального образования является **изучение нелингвистических предметов на иностранном языке**. Школьники изучают физику, математику, европоведение и историю Франции по одному часу в неделю. Изучение ДНЛ позволяет учащимся осознать, что в мире могут существовать различные подходы к решению одних и тех же проблем, что многие открытия были сделаны учеными разных стран приблизительно в одно и то же время. Кроме этого, изучение ДНЛ предоставляет учащимся возможность практически применять знания иностранных языков, учит их анализировать, доказывать, аргументировать. Выпускники франкоязычного отделения обучаются в Университетах Франции, минуя подготовительный курс и не сдавая лингвистические тесты, обязательные для всех иностранных студентов. Такое решение было принято Посольством Франции в Украине и Министерством Образования и молодежи Франции. Приятно видеть название нашей гимназии в Интернете, в международном списке учебных заведений, выпускники которых освобождаются от сдачи тестов на знание французского языка, т.к. практически все выпускники сдают международные экзамены ДЕЛФ В1 и В2 и вместе с аттестатом о среднем образовании получают сертификат французского прави-

тельства о билингвальном образовании.

Все преподаватели ДНЛ разрабатывают **дисциплинарный компонент билингвального образования**, который состоит из:

- программы по предмету на французском языке;
- авторских элективных спецкурсов и факультативов;
- учебного дидактического материала;
- дидактического материала для внеклассной работы.

Творческая группа преподавателей ДНЛ разрабатывает и внедряет современные педагогические технологии, методы и приемы, разработала систему учета и контроля знаний учащихся.

Гуманистические ценности образования обуславливают смену авторитарно-дисциплинарной модели обучения на личностно ориентированную. Существенными признаками этих перемен является обучение и воспитание личности на условиях индивидуализации, создания условий для саморазвития и самообучения, осмысленного определения своих возможностей и жизненных целей.

При разработке модели билингвального поликультурного образования большое место отводилось **внеурочной деятельности** участников учебно-воспитательного процесса.

Определяющей чертой этой деятельности является взаимопонимание, взаимоуважение, творческое сотрудничество. Этика взаимоотношений утверждает не ролевое, а личностное общение (поддержка, сопереживание, утверждение человеческого достоинства, доверие); обуславливает использование личностного диалога как доминирующей формы учебного общения, стремления к обмену мыслями, впечатлениями, моделирование жизненных ситуаций; включает специально сконструированные ситуации выбора, авансирования успеха, самоанализа, самооценки, самопозна-

ния. *Принципиально важным является ориентация на развитие творчества – творческой активности, творческого мышления, способностей к адекватной деятельности в новых условиях.*

Одной из основных задач билингвального поликультурного образования является формирование человека нового типа с европейским восприятием, готового к интеграции в международное сообщество. Билингвальное образование направлено на формирование у школьников желания и умения самостоятельно добывать необходимые знания, заниматься самообразованием, сознательно готовить себя к интеграции в европейское пространство.

Состоятельность любого проекта проверяется его эффективностью. Результативность билингвального образования свидетельствует в его пользу. За последние 5 лет учащиеся франкоязычного отделения заняли 37 призовых мест на IV этапе Всеукраинских ученических олимпиад по французскому языку и по другим базовым предметам: программированию, физике, истории.

Следует еще раз подчеркнуть, что двуязычное образование ни в коей мере не предполагает невыполнение учебных программ. По всем изучаемым учебным дисциплинам оно соответствует гимназическим стандартам. Используя современную педагогическую терминологию, это образование можно назвать универсальным.

Универсальность билингвального образования позволяет выпускникам франкоязычного отделения продолжать свое образование в любой выбранной области. Мониторинг постгимназического обучения позволяет увидеть разнообразие выбранных специальностей, что подтверждает правильность стратегии развития билингвального образования.

Нет такой школы, которая смогла бы обеспечить выпускников знаниями на всю жизнь. Задача современной школы – воспитание ответственной

Учитывая социально-экономическую ситуацию, состояние дел в развитии содержания образования, становление системы образования в современных условиях, **наиболее предпочтительные КОМПЕТЕНЦИИ**, которыми образовательные учреждения должны вооружить подрастающее поколение, следующие:

- такие политические и социальные компетенции, как способность брать на себя ответственность, участвовать в совместном принятии решений, регулировать конфликты ненасильственным путем, участвовать в функционировании и в улучшении демократических институтов;
- компетенции, касающиеся жизни в многокультурном обществе. Чтобы препятствовать возникновению расизма или ксенофобии, распространению климата нетерпимости, образование должно „вооружить” молодежь межкультурными компетенциями, такими, как понимание различий, уважение друг друга, способность жить с людьми других культур, языков и религий;
- компетенции, касающиеся владения устным и письменным общением, важны в работе и общественной жизни до такой степени, что тем, кто ими не обладает, грозит исключение из общества. К этой же группе общения относится владение несколькими иностранными языками, принимающее все возрастающее значение;
- компетенции, связанные с возникновением общества информации. Владение новыми технологиями, понимание их применения, их силы и слабости, способность критического отношения к распространяемой по каналам СМИ информации и рекламе;
- способность учиться всю жизнь как основа непрерывной подготовки в профессиональном плане, а также в личной и общественной жизни.

личности, способной к самообразованию и саморазвитию, умеющей критически мыслить, обрабатывать разнообразную информацию, использовать приобретенные знания и умения для творческого решения проблем, имеющей активную жизненную позицию, т.е. выработать определенные компетенции (см. врез).

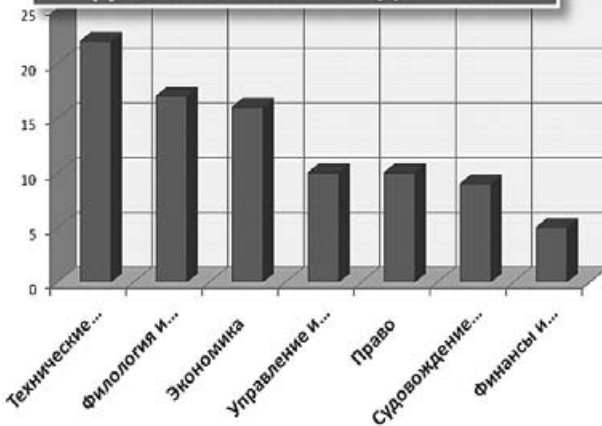
Известно, что наше время – это время перехода к высокотехнологическому информационному обществу, в котором качество человеческого потенциала, уровень образованности и культуры всего населения приобретают решающее значение для экономического и социального развития страны.

Следовательно, будущее Украины зависит от уровня образованности и моральных ценностей нынешней молодежи.

Билингвальное поликультурное образование вносит свой весомый вклад в формирование духовного и интеллектуального потенциала Украины, развивая коммуникативную культуру школьников, их духовный потенциал, общепланетарный образ мышления в отношении гражданских прав человека; способствует осознанию ими ответственности за свое будущее и будущее своей страны.

Модель билингвального обучения прошла испытание временем и подтвердила свою жизненность и своевременность.

Анализ поступления выпускников франкоязычного отделения

ЕКЗАМЕН – СПРАВДІ СВЯТО?

Педагогіка
ШКОЛИ

Інноваційний педагогічний досвід твердить – це можливо! Та якими мають бути зміст і умови? Що це дає в результаті?

„На екзамен – як на свято!” – звучить ледве не зухвало. Всі ми пам’ятаємо ті „свята” – безсонна або сповнена жахами ніч напередодні; відсутність апетиту спорожненню, часті пози до спорожнення, тремтячі руки і ватні ноги. Та найгірше – відчуття того, що нічого не пам’ятаєш. Тобто вчив, в голові усе змішалось – попереду повний провал.

А що ж гуманізація? Так, є спроби позбавити учнів екзаменаційних стресів шляхом систематичного тестування, і на основі підсумкового річного випробування оцінювати знання. Незалежно випускне тестування – теж приклад спроби конкретизувати ідею гуманізації в освіті.

Виявляється, що таким чином „спрощуючи життя” учням, ми не враховуємо дуже важливої речі. Молодим людям в житті доведеться багато разів перебувати в ситуаціях випробування: співбесіди, усні зав’язки, виголошення промов на семінарах, презентації, проведення переговорів, виступи перед колегами, пояснення перед керівництвом, висловлення ідей і кар’єрні ініціативи тощо. Для випробування якраз характерна стресогенність, тобто певна доля непередбачуваності. При правильному настрої

і належній підготовці помірний стрес додає енергії, дозволяє швидко й ефективно відреагувати на запит ситуації. Що означає? Це такий рівень адаптаційної напруги, який дозволяє бути ситуативним та відкритим до інформації, здатним до творчого підходу у вирішенні проблем. Людина в помірному стресі цілком здатна відчувати інших людей, з якими вона в контакт, буквально розуміти їхні стани і навіть читати їхні думки; може скористатися підручними засобами пошуку та творення знань на основі наявних джерел.

„Непомірний” стрес ізолює людину, закриває інформаційні канали. До речі, цьому є пояснення: психіка захищається від ситуації, яка сприймається нею як загрозна. Згадаємо реакцію глибокого гальмування деяких тварин: відсутність зовнішніх рефлексів під час небезпеки. Джерело загрози сприймає істоту за мертву і залишає її в спокої. Згадується категорія студентів на екзамені, які, подивившись білет, одразу просять ставити їм „незадовільно”. На питання, чому б не спробувати подумати, пригадати і скористатися допомогою екзамена-

Людмила СМОЛЬСЬКА

Науковий консультант школи „Афіни” м. Києва, доцент кафедри управління освітою РОППО, м. Рівне, кандидат психологічних наук

тора в процесі діалогу, вони відповідають, що усе це проробити важче, ніж отримати найгіршу оцінку. Логіка їхня така: напружуватись, соромитись і все одно провалитись. Тут і паралізуюче хвилювання, і невпевненість в собі як особистісна характеристика. Але крім цього вони просто не мають навичок ситуативного пошуку і на його основі творення інформації. Гнучке мислення з інтегруючою якістю не сформоване. Воно формується за умов широкого поля інформації в оперативній пам'яті та вправління у творчих нестандартних підходах до вирішення проблем. В якій мірі це дає школа? Чи не є екзаменаційна ситуація показником готовності до життя в сучасних умовах інформаційного виру, широкої пропозиції і жорсткої конкуренції з вимогою швидкого реагування на зміни? Так чому б нам не готувати наших дітей до життя в світі з його актуальними можливостями і запитамі?

Тепер до головного. Школа розвинути таку готовність може. Зокрема засобами інтегрування предметів в прикладний вузол та якісного добору навчальних завдань.

В освітніх вимогах міністерства давно сформульовано доцільність використання міжпредметних зв'язків. Багато педагогів підходять до даної вимоги формально або механічно: щось роблять під музику; в наочності використовують зразки мистецтва. Особливо красномовними є відкриті уроки. Але в робочому процесі на інші предмети часу шкода, бо й на свій його не вистачає.

Авангард освітньої практики (до речі, як і деякі педагогі-класики) в міжпредметності вбачають колосальний потенціал не тільки розумового, а й особистісного розвитку людини. Особистість зростає в прикладній творчості, в захопленні цікавими ідеями, що розширюють кордони звичного та очікуваного.

Так в приватній школі „Афіни” м. Києва з'явилась ідея (автор — Олексій Греков) об'єднувати три навчальні предмети в **комплексний між-**

предметний екзамен, що проводиться в старшій школі тричі на рік (в 9 і 11 класах — двічі). До речі, саме завдяки таким екзаменам розвиток особистості вчителя гарантований, бо підготовка і проведення їх вимагає неабиякої професійної творчості, виходу за межі свого предмета, погляду на нього з нового ракурсу.

Комплексні міжпредметні екзамени в школі „Афіни” — це інноваційна і вже технологізована система роботи. З 8-го по 11-ий клас кожен учень, готуючись до міжпредметних екзаменів, систематизує і повторює теоретичну базу значно частіше, ніж до цього зобов'язує традиційна екзаменаційна система. До того ж, кожен випускник за чотири останні роки шкільного навчання фактично створює 10 проектів по всіх базових дисциплінах в їх різних комбінаціях між собою. А чого вартий досвід тестування? До випускних випробувань діти готові і змістовно, і психологічно!

Що ж представляє собою комплексний екзамен? Розглянемо все по порядку.

Підготовка до екзамену розпочинається мінімум за три тижні: шляхом жеребкування визначаються комбінації з трьох предметів для кожного класу; вчителями встановлюються теми зі своїх предметів, винесених на іспит. У кожному разі три вчителі координують між собою обсяг і зміст екзаменаційного матеріалу, розробляють тести. Учні тим часом вчать та повторюють теорію, придумують та реалізують ідею власного проекту. Сама процедура екзамену складається з трьох етапів, між якими передбачено перерви.

І етап: усе починається з учнівських проектних представлень, тобто свого роду „домашньої роботи” (варіанти: есе, казка, рекламний буклет, флеш-ролик і т.п.). Учень демонструє перед класом та комісією свій прикладний доробок, створений на перетині трьох галузей, коротко розповідає про нього і відповідає на уточнюючі

питання, якщо вони виникають по ходу (тривалість виступу кожного – до 5 хвилин). Наприклад, на екзамені з історії, англійської мови та інформатики десятикласники представляли кожен свій макет власної газети англійською мовою, в якій висвітлювались новини певного історичного періоду.

II етап: після проектною презентації йде тестовий етап тривалістю 30-40 хвилин. Учні виконують тести з усіх трьох предметів.

III етап: активний захист знань та власної думки, тобто відповіді на „відкриті” питання. Самі питання продумуються і складаються вчителями-предметниками так, щоб можна було відобразити та застосувати тематичні знання з одного боку, а з іншого – вони є відкритими для варіантів власного бачення проблеми, яке діти мають відстояти в ситуації змодельованої конфронтації.

Ігровою умовою екзамену є відстоювання комісією протилежної точки зору, ніж та, яку демонструє учень. „Відкритими” називаються питання, на які не існує заздалегідь визначеної правильної відповіді. Прикладом „відкритого” питання є: „Хто переможе в боротьбі медицини з хворобами – бактерії чи людина?” Якщо учень, наприклад, твердить, що медицина, то комісія наполягає на перемозі бактерій. І навпаки. Така дискусія, на думку самих учнів, є найскладнішою, але, в той же час, найцікавішою частиною іспиту. Вона вчить дітей успішно

витримувати психологічний тиск, вміло користуватись логічними помилками опонентів, проводити уявні експерименти, а також використовувати для підкріплення своєї точки зору знання з різних галузей. З кожним наступним екзаменом помітно зростає впевненість, досвід культури аргументації. Помірний стрес на екзамені дає нові ідеї „тут і тепер”. Діти відкривають для себе ресурс діалогу та дискусії.

За підсумками іспиту ставляться три оцінки з предметів, які вносяться як тематичні, також виставляється загальна оцінка за іспит.

Після екзамену відбувається „розбір польотів”, тобто комісія відповідає на запитання та претензії учнів; коментує їхні роботи, виділяє найкращі відповіді та вказує на те, що потребує особливого доопрацювання.

Досвід демонструє, що з кожним роком середня оцінка за екзамен зростає на 15-25%. За результатами зовнішнього незалежного оцінювання школа „Афіни” стала кращою серед приватних шкіл України по знаннях з математики і увійшла до п'ятірки найкращих шкіл за знаннями з української мови та літератури.

Таким чином, система комплексних міжпредметних екзаменів слугує одразу кільком цілям: вона **мотивує** до вивчення навчальних дисциплін, **розвиває** гнучкість мислення та адаптивність до нестандартних ситуацій, **формує** дискусійну компетентність, **підвищує** самооцінку особистості.

Помірний стрес на екзамені дає нові ідеї „тут і тепер”. Діти відкривають для себе ресурс діалогу та дискусії

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ

Проблема виховання толерантності є особливо актуальною в сучасних умовах, коли в суспільстві зростає нетерпимість, конфронтація та напруженість у стосунках. Керівники навчальних закладів постійно знаходяться у пошуку нових механізмів, які б дозволили подолати конфлікти, дитячу озлобленість і агресивність та створити атмосферу взаєморозуміння, співпраці, поваги один до одного, щоб мати змогу реалізувати освітні та виховні цілі. Ефективним механізмом у вирішенні цієї проблеми може стати виховання толерантності в процесі вивчення історії завдяки новим підходам до викладання шкільного курсу історії. Це допоможе не тільки спрямувати зусилля на створення більш терпимого й демократичного суспільства, а й створити простір толерантності в шкільному колективі.

Анжеліка РЕМНЬОВА

Аспірантка кафедри теорії та історії педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

На початку нового тисячоліття перед світовою спільнотою стоять складні та суперечливі завдання. Одним з них є створення стабільного та безпечного світу, зниження рівня агресії в сучасному суспільстві. Тому вчені та практики в галузі освіти в основу освітніх технологій покладають принципи гуманістичного світогляду, який дозволить виховати нові якості особистості: шанобливе ставлення до представників інших культур, повагу до інших точок зору, вміння йти на компроміс, толерантність. Виховання саме таких якостей може сприяти в майбутньому забезпеченню мирного співіснування на нашій планеті. До того ж створення стабільного й безпечного світу

— це глобальна проблема, вирішити яку можливо лише змінивши масову свідомість громадян Землі.

Чи може сфера освіти змінити масову свідомість громадян і сприяти усвідомленню того, що в людства є шанс вижити лише в єдності та духовній інтеграції, побудованій на засадах толерантності? Може і повинна, тому що саме сфера освіти безпосередньо пов'язана з основними світоглядними категоріями, може активно і цілеспрямовано сформулювати менталітет толерантності у сучасних підлітків. Отже, проблема виховання толерантної особистості є однією з важливих проблем сучасної педагогіки і найважливіше стратегічне завдання освіти в XXI столітті.

Мета цієї статті полягає у тому, щоб з'ясувати особливості виховання толерантної особистості підлітка у процесі вивчення історії в загальноосвітніх навчальних закладах України. У методологічному плані ми спиралась на один з найважливіших міжнародних документів – Декларацію принципів толерантності (Париж, 1995), яка надає перевагу в розвитку ідей толерантності саме системі освіти та вихованню.

Поняття „толерантність” стало вже добре відомим у наш час завдяки зусиллям ЮНЕСКО в галузі нормалізації міжнародних стосунків. Незважаючи на те, що цей термін раніше був найбільш вживаним у медицині, сьогодні його використовують у багатьох сферах нашого життя: політичній, соціальній, релігійній, економічній.

Що ж таке толерантність?

Словник іншомовних слів та український педагогічний словник пояснюють толерантність як терпимість до чужих думок і вірувань. Більш глибоке розкриття цього поняття сучасними дослідниками доводить, що толерантність не означає терпиме ставлення до соціальної несправедливості, відмову від своїх або чужих поглядів. Хоча толерантність може існувати і як байдужість, і як неможливість взаєморозуміння, але водночас саме толерантність може розширити власний досвід і сприяти критичному діалогу [2, 49].

Ми пропонуємо розглядати толерантність у контексті таких понять, як визнання, сприйняття, розуміння. *Визнання* – це здатність бачити в іншому інакшого як носія інших цінностей, іншої логіки мислення, інших форм поведінки, а також усвідомлення його права бути іншим і відрізнитися від решти людей. *Сприйняття* – це позитивне безумовне ставлення до таких відмінностей. *Розуміння* – це вміння бачити іншого зсередини, здатність подивитися на його світ одночасно з двох точок зору: власної та іншої [4, 19].

Слід зауважити, що толерантність розглядається сучасними вченими в

різних площинах: як принцип людських взаємовідносин, як соціальна цінність і як особистісна якість. Якщо ми спираємось на „Декларацію принципів толерантності” – міжнародний правовий документ, то розуміємо толерантність як принцип „поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості... Толерантність – це єдність в різноманітті... Толерантність – це, передусім, активна позиція, що формується на

НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА

з проблем виховання толерантності

У пошуках вирішення проблеми виховання толерантності значну допомогу надає гуманістична педагогіка, основи якої були закладені ще в часи стародавнього світу, розвиваються і доповнюються на сучасному етапі ідеями та практичними надбаннями вітчизняних та зарубіжних учених (О. Асмолова, І. Беха, А. Головатенко, О. Безкоровайної, П. Степанова, А. Сиротенко, О. Сухомлинської, А. Погодіної, С. Мітіної).

У сучасній українській педагогічній науці питання виховання толерантності підростаючого покоління розглядають такі вчені, як Е. Антіпова, І. Бех, Г. Балл, О. Грива, Є. Бистрицький, Л. Завірюха, Н. Пастушенко, О. Швачко. Кожен з них по-своєму висвітлює різні аспекти толерантності, досліджує методологію і теорію виховної роботи учнівської молоді в сучасній шкільній практиці.

Слід зазначити, що позитивні напрацювання вчителів, вихователів, викладачів, науковців з розробки проблем толерантної педагогіки мають загальний характер або стосуються виховної роботи, а от практичних рекомендацій у вихованні толерантності в процесі викладання певних шкільних дисциплін не вистає. Останнім часом з'явилися статті про виховання толерантності на уроках історії М. Шимановського і О. Мокрогуза, розвиток критичного мислення на уроках історії досліджує М. Шеремет.

Аналіз наукової літератури з проблем виховання толерантності показує, що в Україні ще недостатньо матеріалів та практичних розробок з проблем толерантної педагогіки.

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ: подальші кроки

Наступним кроком у вихованні толерантності в процесі вивчення історії має стати **принцип олюднення історії**, який передбачає вивчення історії повсякденності та процесу життя звичайних людей. Історія постає чимось відстороненим для учнів, коли вони вивчають тільки політичні події, соціально-економічну ситуацію або історію воєн чи дипломатії. Ознайомившись із життям пересічних людей, заглибившись в їхні проблеми в різних державах на різних історичних етапах, учні починають краще усвідомлювати багатоманітність цього світу, який не можна звести до чорно-білого оцінювання того чи іншого історичного факту або події. А це в свою чергу приводить їх до розуміння існування іншої точки зору, іншої віри, іншого світогляду, що є основою виховання толерантності.

Наведемо такий приклад. Під час вивчення історії Радянської держави у курсі всесвітньої історії та історії України у старшокласників поступово формується негативне сприйняття цього періоду у зв'язку з критичним його переосмисленням у нових підручниках. Але не слід забувати, що саме в ті часи народжувались, жили й працювали батьки, діди та прадіди сучасних підлітків. Конфлікт поколінь, який часто виникає між батьками й дітьми, може поглибитися занадто критичним, а іноді й цинічним ставленням до ідеалів та цінностей своїх предків. Краще зрозуміти своїх батьків допоможуть певні прийоми, які може використати вчитель на уроках під час вивчення цієї теми. Можна розробити разом з учнями анкету для батьків, яка б включала такі запитання: навчання; робота; заробітна платня; ціни на продукти харчування, товари та послуги; житлові умови; проведення дозвілля, захоплення та інтереси, мода, музика і т.п. Анкетування допоможе підліткам у відвертій бесіді з батьками зрозуміти особливості життя пересічних громадян того непростого періоду в житті нашої держави і допомогти у взаєморозумінні батьків та дітей. Можна під час вивчення цього періоду влаштувати виставку речей, які збереглися в сім'ях (піонерські галстуки, комсомольські значки та білети, радянські гроші, ошадні книжки, фотознімки, сімейні реліквії, предмети побуту, що були характерні для того періоду історії), розповісти або написати цікаві історії з життя батьків. Таким чином, тенденцію до висвітлення історії „очима людини”, яку пропагує Рада Європи, можна втілити в життя за допомогою різних способів і методів викладання, і це, в свою чергу, допоможе учням усвідомити, що політичні події та економічна історія є тим тлом, на якому проходить життя звичайних людей.

У вихованні толерантності підрастаючого покоління в процесі викладання історії велике значення має **перегляд методології історії воєн**. Оминути ці теми неможливо, вони складають великий обсяг матеріалу шкільного курсу історії. Але якщо у програмах і підручниках з історії подавати матеріал так, щоб учні усвідомлювали, що насильство породжує насильство і жодна з воєн, навіть справедливих, не приносить щастя людям, а тільки страждання, то це буде сприяти вихованню терпимості, усвідомленню переваги ненасильницьких методів розв'язання конфліктів. Звичайно, дуже непросто вчителям, особливо вихо-

основі визнання універсальних прав та основних свобод людини” [1, 9]. Такий підхід унеможливорює розуміння толерантності як байдужості, індиферентності чи терпеливого упокорення невпевненого у своїх переконаннях суб'єкта комунікації. Ми також вважаємо, що толерантність передбачає активність позицій суб'єктів взаємин, яка виявляє себе в рівноправному, взаємному діалозі індивідів чи їх спільнот. А це в свою чергу дозволяє перейти від недовіри і настороженості до розуміння іншого, його позиції і суті його світогляду.

Отже, ми будемо розглядати толерантність як повагу і визнання рівності, відмову від домінування й насильства, визнання багатомірності й багатоманітності людської культури, норм, вірувань і відмову від зведення цієї багатоманітності до якоїсь однієї точки зору.

Але для того, щоб проголошений принцип толерантності в ім'я збереження миру почав діяти, потрібно виховувати толерантність у підрастаючого покоління як особистісну інтегративну якість. Така якість має включати в себе цілий ряд характеристик особистості: терпимість, комунікативність, вміння розуміти іншого, відповідальність, самостійність, чуйність, повагу до інших.

Виховання толерантності – це складна і багатогранна проблема, яку мають вирішувати одночасно педагоги, батьки, соціальні служби, ЗМІ, представники громадськості. **Зупинимось на проблемі виховання толерантності в сучасних українських загальноосвітніх навчальних**

закладах, адже школа є одним з найважливіших механізмів державного впливу на вирішення соціальних проблем і міжнаціональних відносин. Формування гуманістичного світогляду учнів відбувається під час багатьох уроків гуманітарного циклу: літератури, історії, правознавства, іноземної мови, географії, етики. Ми вважаємо, що особлива роль у формуванні толерантної свідомості належить такому шкільному предмету, як історія. Важко переоцінити вплив, який справляє історія на переконання та дії людей. Викладання історії може сприяти як вихованню національної свідомості, так і засвоєнню учнями загальнолюдських цінностей, може бути спрямоване на створення більш терпимого і демократичного суспільства.

В незалежній Україні поступово змінювалися цілі і зміст історичної освіти. Після вступу України до Ради Європи українські освітяни почали активно співпрацювати з міжнародними організаціями у справі трансформації історичної освіти, у пошуках нових підходів до викладання історії України та всесвітньої історії ХХ століття. В результаті історію перестали розглядати як певну суму знань чи як процес засвоєння фактів і подій. Метою нового підходу до викладання історії є вироблення в учнів *навичок творчого опрацювання одержаної інформації та навичок критичного мислення.* Замість того, щоб засвоювати одну версію, запропоновану в шкільному підручнику, учні мають можливість формувати свою

ваним на героїчних прикладах радянських людей під час Великої Вітчизняної війни, переглянути і змінити свою точку зору на історію війни. Але це необхідно, особливо якщо замислитись над тим, що героїзм – це вид смерті, а не спосіб життя і надмірна героїзація окремих подій, історичних діячів чи явищ залишає у підсвідомості підлітків позитивне ставлення до знищення ворога, страждань помираючих та інших трагедій, що виникають під час війни.

Натомість учням слід запропонувати ознайомитися з різноманітними історичними джерелами щодо тієї чи іншої важливої воєнної події, які б включали спогади не тільки воєначальників, а й рядових солдат, пересічних громадян, що залишилися на окупованій території чи працювали в тилу. Підручники з всесвітньої історії та історії України для 10-х та 11-х класів вже почали містити такі різноманітні джерела, але найяскравішим прикладом вмілого підходу до підбору історичних джерел періоду війни є навчальний посібник „Історія епохи очима людини”, виданий асоціацією „Нова доба”. Такий підхід сприяє усвідомленню ненормальності і протиприродності будь-якої війни, не тільки загарбницької чи несправедливої, адже „війна – це відхилення від нормального ходу історії, і коли вона стається, у людей гостро проявляється перша нагальна психологічна реакція – повернутися до звичного, усталеного способу життя.” [6, 47].

В Україні навчальна програма курсу історії рекомендує „особливу увагу приділяти **питанням духовності, повсякденного життя, психології суспільства, взаємовідносинам, взаємовпливу та діалогу культур різних народів**” [3, 3]. Ми вважаємо, що при вивченні тем, пов’язаних з історією культур різних народів, вчителям слід більше уваги приділити не тільки знайомству з різними культурами, а й підвести учнів до *усвідомлення багатоманітності та взаємозалежності культур*, посилити бажання пізнавати та розуміти представників інших культур. Це сприятиме формуванню і розвитку міжкультурних комунікацій серед підлітків, що є запорукою толерантних стосунків між представниками різних культур.

Важливе місце у вихованні толерантності учнів у процесі вивчення історії належить темам, пов’язаним з вивченням наймасовіших релігій світу. На жаль, програма шкільного курсу історії передбачає лише знайомство з цими релігіями, тому ми вважаємо до речним введення *факультативного курсу з основ релігійних знань.* Бажано, щоб учні могли не тільки ознайомитися з історією виникнення, розвитку та принципами світових релігій, але й навчилися знаходити спільні та відмінні риси у релігіях, відрізняти справжні релігійні цінності і почуття віруючих від омані. Не слід концентрувати увагу на вивченні однієї релігії, бо це може зашкодити вихованню релігійної терпимості і неупередженості. Делікатний, виважений підхід до викладання цих тем сприятиме вихованню релігійної толерантності й підготує підлітків до життя в полікультурному суспільстві.

У процесі виховання толерантності має велике значення не просто пропаганда демократичних цінностей у суспільстві, але поступовий відхід від поділу суспільства на „наших” і „чужих”, прогресивних і не-далекоглядних, ворогів і друзів, бо такий підхід приводить до виникнення антагонізмів, до ненависті, що суперечить демократичному суспільству.

власну думку шляхом співставлення різних фактів і точок зору.

Це був перший великий крок у переосмисленні викладання історії, адже в Радянські часи існувала одна офіційна точка зору на історичну подію і вчитель та учень не мали надавати її сумніву. Саме плюралізм думок, різних версій та підходів дав змогу замислитись над тим, що потрібно поважати й інші точки зору, інші думки. Це виявилось дуже непростим завданням. Адже історія нашої держави складна й суперечлива, навколо окремих подій минулого тривають гострі дискусії не лише серед професійних істориків, але й у засобах масової інформації, у спілкуванні пересічних громадян нашої держави. Для того, щоб викладання історії, зміст програм і підручників не стали об'єктами політичних спекуляцій окремих партій чи суспільних груп, потрібно обережно й толерантно поставитись до шкільного курсу та підручників з історії. Отже, толерантність і виваженість у викладанні саме цього предмету стала вимогою часу.

На жаль, подолання тоталітарного стилю мислення для багатьох науковців і практиків в історичній галузі виявилось дуже складним. Переосмислення історичного минулого нашої держави та світової історії відбувається досить повільно, а іноді спрощується до простої перестановки знаків: герой – зрадник (і навпаки), націоналіст – патріот, інтернаціоналіст – шовініст тощо. Чорно-біле усвідомлення історії та однолінійність думок звичайно спрощують викладання історії, але навряд чи допоможуть виховати самостійних, ініціативних, творчих членів суспільства, здатних взаємодіяти у розв'язанні складних задач чи конфліктів. Тому ми вважаємо, що вивчення суперечливих тем, у яких вчителі ставлять проблеми, що передбачають приєднання учнів до однієї з двох протилежних точок зору, слід завершувати поясненням **багатоманітності і складності світу**, багатогранності проявів характеру видатних історичних осіб. Наприклад, якщо вчитель вирішив побудувати урок у вигляді дискусії: „Мазепа: герой чи

зрадник?“, „Воїни ОУН-УПА: націоналісти чи патріоти?“, то, завершуючи урок, слід наголосити, що навішування ярликів веде до необ'єктивності в розумінні історичного процесу, конфронтація поглядів заважає досягненню взаєморозуміння та більш глибокому осмисленню історичної події чи особи (див. вріз на С.52).

Таким чином, ми бачимо, що проблему виховання толерантної особистості треба розглядати як комплексну проблему. Викладання історії має стати вагомим внеском у справу виховання толерантних громадян – відкритих, готових до різноманітності, які поважають людей іншої культури, релігії, мови. В процесі виховання толерантності на уроках історії вчитель має сприяти визнанню єдиних гуманних цінностей, єдності та взаємозалежності різних націй, цивілізацій та культур. Такий підхід сприятиме вихованню толерантної особистості в сучасному світі, в якому кожна людина повинна навчитися критично мислити, залагоджувати конфлікти, поважати й розуміти інших людей. Разом з тим проблема виховання толерантності в учнів у процесі викладання історії в загальноосвітніх навчальних закладах України має ще багато незрозкритих аспектів і потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Декларація принципів толерантності. Проголошена та підписана 16 листопада 1995 р. – Париж: ООН, 1996. – 16 с.
2. Лекторский В.А. О толерантности, плюрализме и критичности // Вопросы философии. – №11. – 1997. – С.46-54
3. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія. 5-12 класів. – К.: Ірпінь, 2005. – 142 с.
4. Степанов П.В. Воспитание детей в духе толерантности // Классный руководитель. – 2002. – №2. – С.18-20
5. Шимановський М.М. Толерантність у викладанні історії в школі // Шлях освіти. – 1997. – №3. – С.21-24.
6. Удод О. Деромантизація історії світових воєн ХХ ст.: методологічні аспекти // Історія в школах України. – 2005. – №1. – С.45-50.
7. Удод О. Історія повсякденності: проблеми методології та джерелознавства // Історія в школах України. – 2005. – №4. – С.40-45.

ТИПИ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ У РОЗУМОВО ОБДАРОВА- НИХ ШКОЛЯРІВ-ПІДЛІТКІВ РОЗРОБКА ДІАГНОСТИЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ

Педагогіка
ШКОЛИ

У статті аналізується вплив розумової обдарованості на особистість дитини у зв'язку з проблемою становлення гармонійної особистості молодшого підлітка. Автор обґрунтовує два види саморегулювання пізнавальної активності і відповідно два види вияву розумової обдарованості у молодших підлітків – за невротичним і самоактуалізувальним типом. Емпіричне дослідження свідчить про наявність у дитини певного комплексу переживань – невротичних і самоактуалізувальних, що супроводжують саморегулювання її пізнавальної активності. З'ясовано вплив і позитивних, і негативних моральних рис на розвиток розумових здібностей молодших підлітків, що глибинно зумовлюють ці два типи саморегулювання.

Ліліана
МАР'ЯНЕНКО

Старший науковий співробітник Інституту психології АПН України ім. Г.С. Костюка

У психологічних працях обдарованих дітей зазвичай відносять до групи ризику. Відтак вони потребують допомоги в процесі соціалізації особистості, сприяння духовному й моральному становленню, розширення життєвого простору тощо. У зв'язку з цим А.Г. Асмолов підкреслює, що повернення таких понять, як „обдарованість”, „духовність” і „творчий дар”, у наш мовний обіг є сприятливою обставиною для розвитку культури.

Як показують дослідження, під загрозою перебувають передусім інтелектуальні ресурси обдарованих дітей. Вирішення проблеми розвитку розумової об-

дарованості вимагає особистісної зрілості, духовності. Тому забезпечення особистісного зростання обдарованих дітей на підставі розвитку їх духовності має бути в центрі уваги і психологів-дослідників, і психологів-практиків, а також учителів. У контексті культурно-історичної психології і теорії духовних здібностей виховання духовності виступає як системотвірний чинник розвитку обдарованої особистості. Якщо названий чинник відсутній, як в об'єктивному, так і в суб'єктивному плані, то це призводить до втрати цілісності особистості. Зазначимо: коли розумова обдарованість супроводжу-

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Результати зарубіжних і вітчизняних соціально-психологічних досліджень свідчать про те, що сучасна школа (і не тільки загальноосвітня) часто стає тією ланкою, яка гальмує розвиток обдарованої особистості. Через несприятливі обставини більшість обдарованих дітей змушена реалізувати свої можливості під маскою інтелектуально пасивних учнів. Вплив креативності на академічні успіхи неоднозначний. У навчанні існує конфлікт між потребою в емоційному контролі за досягненням академічних успіхів (зовнішні вимоги освіти) і необхідністю більш вільного та відкритого підходу до обдарованих дітей (внутрішні тенденції розвитку й самовияву творчої особистості). Обдарованість — це передусім індивідуальність. Обдарованим дітям зазвичай притаманні багатство емоційних станів, підвищена допитливість, потреба у самоповазі, певна некерованість і гіперактивність.

У зв'язку з цим **допомога обдарованій особистості** має бути пов'язана не лише зі встановленням самого факту обдарованості дитини, а й зі створенням особливої культури в навчальних закладах і сім'ї, яка давала б змогу підтримувати обдарованість й індивідуальність у цілому. Звідси випливає актуальність поглибленого вивчення внутрішніх психологічних умов становлення обдарованої особистості, що вагомо (позитивно чи негативно) впливають на розвиток її інтелектуальних здібностей.

Відповідно до названої проблеми в дослідженні розв'язувалися завдання прикладного характеру — на підставі результатів теоретико-експериментального її вивчення розроблялися практичні рекомендації вчителям і шкільним психологам для поліпшення розвивальної роботи з обдарованими дітьми підліткового віку з урахуванням умов загальної школи і школи ліцейного типу.

Спостереження показує, що креативні підлітки здатні здійснювати контроль над будь-якою значущою ситуацією у своєму житті — і позитивною, і неприємною. Адже обдаровані діти розглядають більшість важливих подій у житті як результат власних зусиль, нерідко їх не задовольняють наслідки цих подій. Вони також здатні досить вдало контролювати неформальні взаємини не випадково [6, с. 439].

Тим часом серед обдарованих підлітків зустрічаються і діти з нелегким характером: надто незалежні, тобто відчужені, вперті, недостатньо контактні [27].

У зв'язку з цим названу проблему потрібно вивчати у взаємозв'язку пізнавальних і творчих здібностей і особистісних якостей дітей з урахуванням того факту, що здібності, як і характер, є підструктурою особистості, певним поєднанням різних її властивостей.

ється проявом технократичного мислення, часто під маскою особистості приховується „злий геній”, що суперечить призначенню обдарованості як позитивної і духовно стверджуючої сили.

Наше дослідження спрямовувалося на розкриття таких **цілей**:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми впливу особистісного фактора на прояв і розвиток пізнавальної активності і розумової обдарованості підлітків. У цьому аспекті маємо встановити типи саморегуляції пізнавальної активності в обдарованих школярів (див. вірзи на С. 57-61).

2. Експериментально дослідити проблему впливу різних типів саморегуляції на розвиток пізнавальної активності та розумової обдарованості школярів підліткового віку.

Спираючись на дослідження Г.Л. Бардієр і І.М. Нікольської [3], ми виокремили п'ять різновидів невротичних переживань, що виникають у школярів у ситуації шкільного успіху-неуспіху [15]. Це такі невротичні переживання, що є підґрунтям саморегуляції за невротичним типом:

1) невротична реакція, пов'язана з уникненням складної ситуації;

2) невротичне переживання учнем своєї неспроможності вчасно та якісно справитися із завданням;

3) невротичний страх неуспіху в значущій ситуації;

4) невротичне очікування значущого результату;

5) невротичне переживання неуспіху або успіху як ситуації, що вже відбулася.

Невротичним реакціям і переживанням, що супроводжують саморегуляцію

за невротичним типом, ми протиставили самоактуалізувальні — позитивні, нене-вротичні — переживання і реагування.

Самоактуалізуючі переживання — на відміну від невротичних — є стрижневим моментом саморегуляційних процесів за самоактуалізуючим типом — вони супроводжують їх перебіг. Ці переживання та реагування належать до позитивного переживання дитиною миттєвостей самовираження, самореалізації у разі успішного розв'язання певного особистісного завдання.

Виділені нами самоактуалізуювальні переживання детермінують саморегуляцію пізнавальної активності й діяльності за самоактуалізуючим типом. Це такі *п'ять різновидів переживань дитини*:

1) мобілізація при входженні у складну і значущу ситуацію (прагнення залишитися у складній ситуації і опанувати її);

2) переживання дитиною своєї спроможності подолати будь-яку складну й значущу ситуацію (при такому переживанні дитина відчуває радість, зумовлену процесом активності при вирішенні проблеми);

3) активізуюче переживання, пов'язане із зосередженням на проблемі (переживання впевненості в успішному подоланні конкретної проблеми — відчувається сміливість, відсутність страху помилки чи неуспіху);

4) переживання оптимізму під час очікування значущого результату (його особливості: витриманість, спокій і впевненість у собі).

5) адекватне переживання ситуації успіху-неуспіху

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ експериментального вивчення проблеми типів саморегулювання активності і діяльності обдарованих учнів

Оскільки метою нашого дослідження є аналіз специфіки саморегулювання пізнавальної активності розумово обдарованими підлітками, зупинимося детальніше на характеристичні психологічних особливостей взаємозв'язку між пізнавальною активністю і становленням певного типу її саморегуляції.

Слід зазначити, що у психологічній науці однією з найважливіших проблем є з'ясування передумов активності особистості. Практичні питання щодо стимулювання особистісної активності можуть бути пов'язані з потребою у психологічній допомозі при невротичних відхиленнях у розвитку особистості; при різних формах відхилення поведінки, у разі зниження активності в учінні [18].

Теоретичне вивчення проблеми становлення пізнавальної діяльності дало нам підстави розглядати його (становлення) не інакше, як через наступність і поступовість розвитку трьох рівнів активності: *репродуктивну активність* (сумісно з учителем), *активність-самостійність* і *активність-творчість* [14]. Відтак *пізнавальну активність розуміємо як ступінь або міру „Я-включення” суб'єкта у діяльність пізнання за власною ініціативою*, в ході якої відбуваються різні за формою самовияви його особистості. Пізнавальна активність є розвивальним аспектом пізнавальної діяльності підлітків, тому її цілеспрямованому формуванню треба приділяти якомога більше уваги. Пізнавальна активність як своєрідне поєднання різних форм самовияву особистості у пізнанні (шкільному і позашкільному) — це складне інтегративне утворення, що об'єднує її інтелектуальні здібності, пізнавальну мотивацію, регулятивні етико-моральні та емоційно-вольові якості.

За Миславським Ю.О. *змінними складовими регулятивної системи є цілі, ідеали, образ „Я”, рівні домагань і самооцінка*. Ці складові організовані в системну структуру. Для нашого експериментального дослідження важливим є твердження про те, що активність особистості покладена в основу і саморегуляції діяльності. **Саморегуляцію** ми розглядаємо як структурну складову пізнавальної активності поряд з такими іншими її складовими, як пізнавальну потребу, здібність до мислительного перетворення, пізнавальну ініціативу-надситуативність, творчу самоактуалізацію в пізнанні. За психологічною природою саморегуляція сама по собі є особистісною активністю. Мабуть, тому саме вона стимулює розвиток і прояв усіх рівнів пізнавальної активності, а саме: репродуктивної (сумісно з учителем), самостійної (евристичної) і творчої активності. Зона ефективного функціонування системи саморегуляції особистості — це постановка і реалізація особистісних цілей. „Під саморегуляцією особистості розуміється процес підтримування у людини такої продуктивної активності, яка вимагає від неї певної роботи над собою, а, тим самим, у вищих проявах, охоплює і момент розвитку її як осо- ▶

бистості.” [18, с. 87]. Згідно з іншим визначенням, саморегуляція розглядається як усвідомлений вплив особистості на свої психічні стани, якості, діяльність та поведінку з метою закріплення або зміни характеру їх перебігу [23].

Наведені визначення не включають морального аспекта регулятивної системи, що передбачає наявність як позитивної, так і негативної саморегуляції. На нашу думку, саме моральний (так само, як і аморальний) аспект в структурі саморегуляції потребує більш детального дослідження. Позитивна саморегуляція сприятливо впливає на особистість, її розвиток, діяльність чи активність, а негативна — позначається деструктивно на перебігу та результатах діяльності чи активності, дестабілізує її розвиток. Важливою складовою саморегуляції виступає **самоконтроль**, тісно пов'язаний з усвідомленою волевою саморегуляційною діяльністю людини.

Саме у підлітковому віці самоконтроль діяльності (тобто здатність обирати і вибірково контролювати будь-який момент або крок у діяльності) усвідомлено і активно вдосконалюється.

У обдарованих дітей саморегуляція формується, як правило, спонтанно, часто — на ранніх етапах онтогенетичного розвитку і майже паралельно розвивається самоконтроль, досягаючи належного рівня.

Стрижневим моментом у вихованні саморегуляції є врахування її морально-етичного аспекту — **атрибуції відповідальності**: це здатність брати на себе відповідальність за свої вчинки та дії, досягнення та недоліки в діяльності або, навпаки, прагнення приписувати собі лише успіхи, а невдачі перекладати на батьків, вчителів чи ровесників, мотивувати їх збігом обставин.

За здатністю особистості брати відповідальність за успіхи чи невдачі на саму себе або перекладати її на інших у психології розрізняють **екстернальний та інтернальний типи локусу контролю**. Цей момент означає акцент самоконтролю на шкалі моральних якостей відповідальність-безвідповідальність [2]. Таку саморегуляцію можна розглядати і як моральний чи аморальний аспект особистісного вчинку.

Особистість з екстернальним типом самоконтролю у процесі саморегуляції діяльності чи поведінки приписує відповідальність за свої дії і вчинки зовнішнім обставинам. У разі невдачі людина здебільшого прагне звинуватити не саму себе, а ситуацію або інших людей, посилається на складність завдання та ін. Вона не досить впевнена у собі й не вірить в успішне подолання перешкод, але не визнає це перед оточенням, навпаки, намагається замаскувати свої переживання і показати саму себе компетентною. І на підставі такої непродуктивної (нечесної) або захисної поведінкової стратегії може розвиватися невротичне переживання, виникати саморегуляція за невротичним типом і, зрештою, невроз.

Як саме виникає саморегуляція по невротичному типу можна пояснити, якщо простежити порушення функції такої її перемінної як рівень домагань. Перемінна — рівень домагань (уявлення людини про свої можливості) — санкціонує ►

(його ознаки: конструктивний аналіз причин успіху-неуспіху й поміркованість, настановлення на самовдосконалення, самокритичність і доброзичливість).

Відтак у розробленій нами методиці кожен різновид невротичного переживання протиставлено відповідному різновиду самоактуалізуючого переживання (див. вріз).

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ЧАСТИНА ДОСЛІДЖЕННЯ

Експериментальне дослідження проводилося в ЗОШ №228 м. Києва. У дослідженні брали участь 65 учнів 4-5 класів, тобто молодші підлітки.

Мета дослідження: з'ясувати, який вплив на розумову обдарованість учнів підліткового віку мають переживання позитивного (самоактуалізувального) і негативного (невротичного) змісту. Крім того, маємо на меті визначити різновиди переживань за невротичним і самоактуалізуючим типом, що супроводжують саморегуляцію школярів з розумовою обдарованістю.

В емпіричному дослідженні використано такі методи:

- Методика Дж. Рензуллі „Поведінкові характеристики розумово обдарованих учнів” [7].
- Тест „Драбинка”, описаний Т.Д. Марцинківською [11].
- Тест „ДВОР” (Десять вад особистісного розвитку), запропонований О.В. Киричуком.
- Тест „ДОН” („Дитячий опитувальник неврозів”) за Вл. В. Седневим.
- Опитувальник Леонгарда-Шмішека, спрямований на визначення наявності акцентуації рис характеру і темпераменту (дитячий варіант) [1].
- Методика „Дім – дерево – людина” Дж. Бака [9].
- Методика „Дослідження осо-

бистісних рис" Р.Б. Кеттела і Р.В. Коана [28].

- Методика „Рівні адаптації”, запропонована Г.М. Чуткіною [26].
- Методика експертної оцінки „Переживання учнів за невротичним і самоактуалізуючим типом” [15].

Психологічна характеристика саморегуляції невротичного типу: неадекватна самооцінка – введення особистістю самої себе в оману для збереження завищеної самооцінки; переживання сорому, вини, страхів; відчуття власної неспроможності впоратися із значущими ситуаціями в учбовій діяльності; відхід від реальної оцінки ситуації, самоомана як захисна реакція або повна відмова від діяльності; небажання опанувати значущою ситуацією і, зрештою, втеча дитини від самої себе й складнощів життя..

У свою чергу, *психологічна характеристика саморегуляції за самоактуалізуючим типом:* адекватна самооцінка і адекватне сприймання ситуації; самостверджуюче переживання дитиною своєї здатності знайти конструктивний вихід з будь-яких складних ситуацій – навіть особистісно значущих; самокритичність; доброзичливість; прагнення до самовдосконалення; вміння працювати над собою; врівноваженість, поміркованість; низький рівень страхів, тривог, які хоч і є негативними за змістом, але виконують по суті конструктивну, мобілізуючу функцію; вольова спрямованість на переборення труднощів, адекватне сприймання успіхів і неуспіхів.

Розроблена методика пройшла перевірку на валідність шляхом *кореляційного аналізу одержаних даних.*

продуктивну активність. Психічно неврівноважена людина терпить поразку, відносить цю поразку до краху своїх високих ідеальних домагань, свого Я, не враховуючи того, що невдача могла б відбутися лише при виконанні саме даної діяльності. Так виникають невротичні стани, розвивається невротичні переживання і неврози (Зейгарник Б.В., Братусь Б.С., 1980). Від того, як людина оцінює результати своєї діяльності, залежить розвиток її подальшої активності. На нашу думку, правильна оцінка, тобто через адекватну самооцінку успіху-неуспіху, веде до розвитку саморегуляції по самоактуалізуючому типу, до проявів продуктивної активності. Неправильна оцінка успіху-неуспіху (як глобальна особистісна перемога або поразка) веде до розвитку деструктивної, непродуктивної активності (імпульсивність, негнучкість поведінки, делінквентність, асоціальність, розвиток захисту через соціально небажані вчинки або занурення в ілюзії), до невротичних переживань і до саморегуляції по невротичному типу.

Особистість з інтернальним локусом контролю, навпаки, бере всю відповідальність за результати діяльності на саму себе, прагне до розв'язання складних завдань. Досягши успіху, вона ще активніше починає діяти. У разі неуспіху вміє працювати над власними помилками і бачить недоліки у своїй роботі. Здатна мужньо визнати свої помилки перед іншими людьми, спроможна спокійно реагувати на критичні зауваження, аналізувати їх і навіть враховувати їх під час вдосконалення своєї роботи. Критика не дестабілізує, а навпаки – стабілізує таку особистість. На підставі інтернального локусу контролю можуть розвинути переживання, пов'язані з самоактуалізацією (прагнення до самовдосконалення, вимогливість до самої себе), саморегуляція за самоактуалізуючим типом і, зрештою, – самоактуалізація [12; 13; 16].

У розумово обдарованих підлітків саморегуляція може розвиватися і за екстернальним, і за інтернальним локусом контролю. Як свідчать психологічні дослідження, інтернальний локус контролю сприятливий для подальшого розвитку розумової обдарованості, пізнавальної активності і пізнавальної діяльності. У свою чергу, екстернальний локус контролю поступово гальмує розвиток розумових і творчих здібностей, стає внутрішнім виправданням особистістю своєї розумової пасивності та невдач або підкріплює її схильність виправдовувати свої невдачі, „входити” в неіснуючі самозахисні виміри, що є свідченням неспроможності адекватно реагувати на критику, невміння поліпшити результати своєї діяльності. За цієї внутрішньої умови в людини розвивається неадекватне ставлення до самої себе й інших людей, що стає підґрунтям невротичних відхилень.

У цьому плані викликають неабиякий інтерес погляди А. Маслоу на явище **самоактуалізації**. У зв'язку з самоактуалізацією він поділяє людей на тих, хто спромігся досягти цього стану, і осіб, не здатних до самоактуалізації. А. Маслоу виокремлює відповідно три категорії людей: *ті, хто самоактуалізується*, тобто досяг стану самоактуалізації; ►

середні люди, котрі не усвідомили цього стану і не розвинули його в собі, а отже — пересічні люди; невротики — люди, у котрих заблоковано розвиток самоактуалізації через надмірну егоцентричність, сконцентрованість на своїх проблемах.

У зв'язку з процесом навчання і потребою в його поліпшенні вчений висловив міркування щодо необхідності цілеспрямованого виховання в учнів самоактуалізації. Слід враховувати, що самоактуалізація як така забезпечується не тільки високим рівнем розвитку інтелекту й креативних здібностей, а й чутливістю до істини, краси і добра, отже — здатністю до пізнавальних, естетичних і, особливо, моральних переживань, які можуть виявлятися лише завдяки розвитку вищих духовних цінностей. Саме це й відрізняє її від обдарованості як такої.

Останнім часом дослідники зосереджують дедалі більшу увагу саме на саморегулятивних властивостях особистості обдарованих дітей. Адже розумово обдарованим дітям властиві високий рівень інтелекту, комплексне поєднання творчих здібностей. Як показало дослідження, обдаровані особистості зазвичай демонструють нижчий рівень тривожності. Якщо обдаровані підлітки мають мотивацію досягнення і високі результати, тобто здатні до самореалізації і самоактуалізації, то їх відрізняє з-поміж інших дітей відповідальність, самоконтроль, інтернальний локус контролю. Тоді як обдаровані діти, котрі не можуть реалізувати свій потенціал, не досягають самореалізації власних здібностей і самоактуалізації в діяльності. Інтелектуально обдаровані підлітки відзначаються прагненням до знань, вищим за середній рівень інтелекту; вираженим прийняттям самих себе, отже — вони більш „полезнезалежні”. Зазначається, що з раннього віку багато обдарованих дітей демонструє моральну чутливість. Ці діти схильні до піклування про інших, прагнуть полегшити їхні страждання, а також здатні розмірковувати про такі абстрактні речі, як справедливість. У дослідженні, проведеному серед юнаків з вираженими здібностями, було встановлено зв'язок між успішністю навчання і рівнем самоактуалізації. Обдаровані учні мали більш високий ступінь самоактуалізації [10, с. 454]. Поза тим в обдарованих учнів також спостерігається невротичний і — рідше — психопатичний типи особистісного розвитку. Н.С. Лейтес у своїх обстеженнях неодноразово фіксував приклади наявності у розумово обдарованої дитини психопатичних вад характеру [26].

За даними експериментальних досліджень [8, с. 39 — 46], негативний план особистісних характеристик обдарованих дітей мають високий рівень індивідуальної андрагонії, низький ступінь емпатії, виражені типи акцентуацій: циклотимний, гіпертимічний, демонстративний, екзальтований (за К. Леонгардом). Аналіз глибинного плану особистісного розвитку показав, що вищеозначені акцентуації розвиваються внаслідок формування негативних моральних якостей — гордошів, честолюбства, задрощів, нечесності, та й взагалі — через зростання егокомплексу [8].

Наголосимо також, що розвиток розумових здібностей обдарованих дітей залежить від сфор-

Кореляційний аналіз засвідчив наявність впливів на розвиток компонентів розумової обдарованості — особливо на пізнавальні здібності — (пізнавальні характеристики розумово обдарованої дитини — за термінологією Дж. Рензуллі) підлітків з боку і конструктивних (або самоактуалізуючих) і деструктивних (зокрема, невротичних) особистісних переживань.

За результатами дослідження, загальний показник розумової обдарованості (за методикою Дж. Рензуллі) має тісний кореляційний зв'язок з *рівнем адаптації* (за методикою Г.А. Чуткіної): $+0,687$ при $r = 0,000$. В особистісно значущих ситуаціях молодші підлітки з розумово обдарованістю схильні відчувати самоактуалізуюче переживання зосередження на проблемі (ознаки: переживання впевненості в успіху стосовно опанування конкретної ситуації, сміливість — відсутність страху помилитися, страху неуспіху) — кореляційний зв'язок: $+0,635$ при $r = 0,000$ (за методикою „Експертна оцінка невротичних і самоактуалізуючих переживань учнів”). Діти з розумовою обдарованістю відчувають позитивне переживання своєї спроможності впоратися з будь-якою складною і значущою ситуацією (ознаки: відчуття радості від процесу активності при вирішенні проблеми) — свідченням цього є кореляційний зв'язок між середнім показником розумової обдарованості і цим різновидом самоактуалізуючого переживання: $+0,548$ при $r = 0,000$. Показник розумової обдарованості має також позитивний кореляційний зв'язок з

таким різновидом самоактуалізуючого переживання, як адекватне (конструктивне) переживання – реакція на успіх-неуспіх: $+0,546$ при $r = 0,000$.

Розумова обдарованість підлітків позитивно корелює із загальним (середнім) показником сформованості самоактуалізуючих переживань – коефіцієнт кореляції: $+0,576$ при $r = 0,000$.

Тенденцію до позитивного кореляційного зв'язку показник розумової обдарованості має з адекватною самооцінкою (середній бал самооцінки за тестом "Драбинка"): $+0,254$ при $r = 0,1$.

Показник (середній бал) наявності позитивних рис особистості (за методикою Р.Б. Кеттела) має тенденцію до позитивного кореляційного зв'язку з розумовою обдарованістю (за Дж. Рензуллі): $+0,215$ при $r = 0,2$. Зокрема, така позитивна риса особистості, як розсудливість (за Р.Б. Кеттелом) корелює з середнім показником розумової обдарованості (за методикою Дж. Рензуллі): $+0,331$ при $r = 0,01$.

З розумовою обдарованістю негативно пов'язаний показник невротичного переживання учнем своєї неспроможності впоратися зі складною значущою для нього ситуацією: $-0,347$ при $r = 0,07$, а також показник переживання страху не досягти успіху у значущій ситуації: $-0,282$ при $r = 0,1$. Показник розумової обдарованості негативно корелює з невротичним переживанням самої ситуації успіху-неуспіху: $-0,233$ при $r = 0,17$. Загалом же, середній показник рівня прояву невротичних переживань і схильності до невротичних

мованості таких індивідуальних якостей особистості, як: наполегливість, цілеспрямованість, працелюбність, старанність тощо. Ці вольові якості та якості активності ґрунтуються на моральних засадах – чесності, порядності, доброзичливості, сумлінності, відповідальності. Значний вплив на розвиток цих якостей у розумово обдарованого підлітка справляють об'єктивні умови, за яких відбувається перебіг його діяльності. При цьому розвиток обдарованих дітей може загальмуватися на будь-якому етапі онтогенезу особистості. Так Д.Б. Богоявленська описує індивідуальні особливості двох обдарованих учнів, які можна позначити як два різновиди саморегуляції розумово-пізнавальної діяльності й пізнавальної активності, що спрямовуються протилежними за змістом системами цінностей.

Один тип саморегуляції навчально-пізнавальної діяльності ґрунтується на зовнішніх критеріях оцінки успішності (приміром, намагання якомога швидше виконати експериментальне завдання, щоб стати кращим за всіх). Глибинні переживання учнів, для яких характерний цей вид саморегуляції, можна передати через такі запитання: „Що про мене подумають інші?“, „Чи я кращий від всіх?“. Діти, чия діяльність підпорядкована цьому типу саморегуляції, прагнуть досягти зовнішнього успіху, вони керуються мотивами честолюбства, марнославства, гордошів, заздрощів і пихи. У своїй поведінці ці діти часто несправедливо принижують інших і безпідставно підносять самих себе, люблять вихвалитися перед іншими людьми своїми успіхами, порівнюють себе з однокласниками і вельми переживають, якщо вони не кращі від усіх або не перевершили хоча б когось одного. Розвинений егоцентризм призводить до розвитку у цих дітей негативних моральних якостей – гордошів і заздрощів, екстернального локусу контролю. Наголосимо: **за такого підходу часто розвивається демонстративність як акцентуація психопатичного характеру**, і немає місця справжній самоактуалізації, хоч є феєрверк зовнішньої демонстративності, яку часто приймають за самоактуалізацію. Ці діти здебільшого „полезалежні“, їм притаманний екстернальний локус контролю, негативні морально-етичні якості й цінності першовартості та престижу.

Другий тип саморегулювання навчально-пізнавальної діяльності спрямовується внутрішніми критеріями оцінки успішності, тобто учень намагається якомога краще виконати завдання (зауважимо: не „краще від усіх“, а „якнайкраще“). Учень з таким типом саморегуляції працює на совість, він прагне здійснити глибокий аналіз матеріалу з метою віднайдення прихованих закономірностей і, справді, нерідко знаходить оригінальне розв'язання задач. Його переживання детерміновані прагненням сумлінно виконати завдання. Все це є свідченням сформованості у нього цінностей самоактуалізації, переважання позитивних моральних рис, розвитку інтернального локусу контролю, наявності відповідальності за свої дії та „полезалежності“. Тобто саморегулювання пізнавальної активності в цьому випадку відбувається за самоактуалізуючим типом [4; 12; 13; 14; 15].

реакції справляє негативний вплив на розумову обдарованість молодших підлітків: коефіцієнт кореляції $-0,381$; $r=0,02$. Тим часом середній показник сформованості у підлітків переживань і реагувань самоактуалізуючого типу позитивно пов'язаний з показником розумової обдарованості (за методикою Дж. Рензуллі): коефіцієнт кореляції $+0,546$ при $r=0,000$.

Тенденцію до негативного впливу на розумову обдарованість молодших підлітків мають такі негативні риси: замкнутість (показник за тестом "ДВОР", запропонований Киричуком О.В.): $-0,251$; $r=0,1$; астенія (показник за методикою Седнева В.В. "ДОН", що є дитячим опитувальником неврозів): $-0,228$; $r=0,1$; а також показник вегетативних розладів за методикою "ДОН" $-0,235$; $r=0,2$; акцентуація темпераменту "циклотимія" – за опитувальником Леонгарда-Шмішека: $-0,233$; $r=0,2$ і показник

недовіри дитини до самої себе – за методикою "Дім-Дерево-Людина": $-0,239$; $r=0,12$.

На підставі одержаних даних ми дійшли таких висновків:

1. Актуальною залишається потреба в поглибленому вивченні глибинних психологічних умов реалізації обдарованості особистості, які справляють істотний вплив (позитивний чи негативний) на розвиток розумової обдарованості школярів.

2. Нова головна риса, що з'являється у психології підлітка – порівняно з дитиною молодшого шкільного віку – це більш високий рівень самосвідомості. Самосвідомість розвивається на ґрунті появи у дитини інтересу до самої себе, поглиблення самоконтролю. На цій основі починає розвиватися і саморегуляція – за різними типами – самоактуалізуючим і невротичним – залежно від індивідуальних якостей і моральних настановлень.

3. Саморегуляція розглядається як усвідомлений вплив особистості на власні психічні стани та якості, діяльність та поведінку з метою закріплення або зміни характеру їх перебігу. В саморегуляції слід розмежовувати два види: позитивний – тобто такий, що сприятливо впливає на особистість, і негативний – справляє негативний вплив на особистісний розвиток, становлення діяльності та поведінку суб'єкта. У разі цілеспрямованого формування позитивної саморегуляції можна досягти гармонізації особистості обдарованих учнів – особливо у кризовому, підлітковому віці: забезпечити подолання внутрішнього відчуження через самостійність і самоактуалізацію у пізнавальній і будь-якій іншій творчій діяльності.

4. Розвиток пізнавальної активності як своєрідного поєднання різних форм самовияву особистості у пізнанні (шкільному і позашкільному) – здебільшого залежить від регулятивних етико-моральних та емоційно-вольових якостей, оскільки саморегуляція є одна з трьох компонентів структури пізнавальної активності.

Методика експертної оцінки невротичних і самоактуалізуючих переживань учнів у процесі навчання призначена для використання вчителями, батьками і вихователями, котрі добре знають дітей. Експертне оцінювання базується на спостереженнях за дітьми і доповнюється комплексом інших методик. Ця методика побудована у вигляді біполярних шкал.

Інструкція до методики: „Шановний вчителю (вихователю), шановні батьки! Пропонуємо Вам оцінити якість переживань учнів у ситуаціях, об'єктивно для них значущих, але здебільшого невизначених, тобто у ситуаціях можливого шкільного успіху-неуспіху. Експертне оцінювання слід здійснювати за таблицею, що складається з п'яти пар полярних переживань. Ви маєте обрати ту оцінку, яка, на Вашу думку, найбільш точно відповідає конкретному переживанню учня”.

Шкали -3 ; -2 ; -1 ; 0 ; $+1$; $+2$; $+3$ оцінюються таким чином:

Невротичне переживання: 76; 66; 56; 46; 36; 26; 16.

Самоактуалізувальне переживання: 16; 26; 36; 46; 56; 66; 76.

Потім підраховується середній бал щодо кожного невротичного і самоактуалізуючого переживання окремо [15].

Кількість балів щодо невротичних і самоактуалізуювальних переживань учнів підраховується одночасно. Розроблене нами експертне оцінювання переживань доповнює і поглиблює картину саморегуляції пізнавальної активності за двома типами – невротичним і самоактуалізуючим.

5. Саморегуляція самоактуалізуючого і невротичного типу супроводжується відповідно самоактуалізуючими і невротичними переживаннями. Зважаючи на те, які переживання переважають в учнів у процесі саморегулювання пізнавальної активності – самоактуалізуювальні чи невротичні, – можна діагностувати тип їхньої саморегуляції.

6. Розумова обдарованість молодших підлітків позитивно пов'язана з конструктивними переживаннями, що становлять основу саморегуляції самоактуалізуючого типу, а також з позитивними рисами характеру. Вона має негативний зв'язок з невротичними переживаннями та акцентуаціями, що формують саморегуляцію невротичного типу. Ці типи саморегуляції близькі за своєю психологічною природою й глибинно споріднені з виявленими інтернальним та екстернальним локусами контролю особистості в різних сферах діяльності, зокрема навчально-пізнавальної.

7. Згідно з отриманими емпіричними даними, на розвиток розумової обдарованості молодших підлітків негативно впливають: переживання ними спроби уникнути вирішення значущої та невизначеної ситуації, показник загального рівня невротичних переживань, а також імпульсивність, замкнутість, наявність вад особистісного розвитку, недовіра до самого себе, вегетативні розлади і астенія. Крім того, на вияв розумової обдарованості підлітків справляють так само негативний вплив акцентуації за циклотимічним і збуджувальним типом, почуття меншовартості, пе-

ЛІТЕРАТУРА

1. Альманах психологических тестов. – М.: „КСП”, 1995. – 400 с.
2. Бажин Е.Ф., Гольинкин Е.Ф., Эткинд А.М. Метод исследования уровня субъективного контроля // Психологический журнал. – 1984. – Т.5.- №3.
3. Бардиер Г., Никольская И. Что касается меня... Сомнения и переживания самых младших школьников. – СПб.: Речь, 2005. – 208 с.
4. Богоявленская Д.Б. Пути к творчеству. – М.: Знание, 1981. – 96 с.
5. Гармаев А. Обрести себя. Христианский собеседник. – 2-е изд., доп. – Волгоград, 2000. – 297 с.
6. Гергель Є.Л. Особливості взаємозв'язку спрямованості, рівня суб'єктивного контролю і креативних здібностей у підлітковому віці. // Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. / За ред. академіка С.Д. Максименка. – К.: Міленіум, 2006. – Вип. 28. – С.431-439.
7. Доровский А.И. Сто советов по развитию одарённости детей. Родителям, воспитателям, учителям. – М.: Российское педагогическое агенство, 1997. – 310 с.
8. Ведякина А.В. Из опыта работы по проекту „Центр поддержки творчески одарённых детей г. Черемхова” // Актуальные проблемы психологии: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України: Том 6. / За заг. ред. С.Д. Максименка. – К.: «BONA MENTE”, 2002. – Вип. 3 – (2 частина). – С. 39-46.
9. Вивчення особистості підлітка / За ред. М.Т. Дригус. – К.: Інститут психології АПН України, 1994. – С.46-49.
10. Корольов Д.К. Шляхи вивчення взаємозв'язку когнітивних та особистісних чинників обдарованості // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / За ред. академіка С.Д. Максименка. – К.: Міленіум, 2006. – Вип. 28. – С.450-469.
11. Марцинковская Т.Д. Диагностика психического развития детей: Пособие по практической психологии. – М.: ЛИНКА-ПРЕСС, 1988. – 176 с.
12. Мар'яненко Л.В. Особистість, яка самоактуалізується, в ракурсі концепції Абрахама Маслоу (теоретичний аналіз і діагностичний вимір) // Актуальні проблеми сучасної української психології: Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. академіка С.Д. Максименка. – К.: Нора-Друк, 2003. – Вип. 23. – С.230-240.
13. Мар'яненко Л.В. Теоретико-експериментальне дослідження саморегуляції пізнавальної активності розумово обдарованих підлітків по самоактуалізуючому типу // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України: В 4-х т. / За ред. академіка С.Д. Максименка. – К.: Главнік, 2005. – Вип. 26.– Т.3. – С.106 – 110.
14. Мар'яненко Л.В. Теоретико-методологічні застави розвитку активності особистості // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / За ред. академіка С.Д. Максименка. – К.: Міленіум, 2006. – Вип. 28. – С.215-226.
15. Мар'яненко Л.В., Терещенко Л.А. Теоретико-експериментальний аналіз проявів невротичної саморегуляції пізнавальної активності у розумово обдарованих молодших школярів // Проблеми загальної ▶

та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. — К., 2006. Т.УІІІ. — Вип.4 — С. 199-211.

16. Маслоу А. Психология бытия / Пер. с англ. — М.: Рефл.-бук; К.: Ваклер, 1997. — 304 с.

17. Матюшкин А.М. Концепция творческой одарённости // Вопросы психологии. — 1989. — №6. — С.22-23.

18. Миславский Ю.А. Саморегуляция и активность личности в юношеском возрасте // Научные записки Научно-исследовательского института общей и педагогической психологии АПН СССР. — М.: Педагогика, 1991. — 152 с.

19. Моляко О.В. Проблема обдарованости: нові етапи психологічних досліджень та їх практичної реалізації // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За заг. ред. С.Д. Максименка. — К.: „BONA MENTE”, 2002. — Том 6. — Вип. 3 (1 частина). — С.11-15.

20. Музыка О.О. Мотивация творческой активности технически обдарованных подростков. Автореф. дис. ... канд. психол. наук. — К., 2001. — 18 с.

21. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений: В 3-х кн.: Кн. 2.: Психология образования. — 3-е изд. — М.: ВЛАДОС, 1997. — 608 с.

22. Никифоров Г.С. Самоконтроль человека. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1989. — 192 с.

23. Осницкий А.К. Саморегуляция деятельности школьника и формирование активной личности. — М.: Знание, 1986. — 80 с.

24. Обдаровані діти і школа. Методика діагностики та педагогічний досвід: Посібник для вчителів і психологів / Автори-укладачі: Н.В. Настенко, Н.І. Білик, В.Ф. Моргун. — Полтава: ПОПОПП. — 1998. — 120 с.

25. Пономарьова-Семенова Р.О. До проблеми розвитку обдарованої особистості // Актуальні проблеми сучасної української психології: Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. академіка С.Д. Максименка. — К.: Нора-Друк, 2003. — Вип. 23. — С. 305-320.

26. Проскура О.В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками. Навчальний посібник. — К.: Освіта, 1998. — 199 с.

27. Психология одарённости детей и подростков / Под ред. Н.С. Лейтеса. — М.: Изд. центр „Академия”, 1996. — 416 с.

28. Теплов Б.П. Способности и одарённость: Избр. труды. — М.: Педагогика, 1985. — Т. 1. — С. 15-41.

29. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании: Учеб. пособие. — М.: ВЛАДОС, 1996. — С. 79-89.

30. Чамата П.Р. Самосвідомість та її розвиток у дітей. — К.: Знання, 1965. — 48 с.

31. Шумакова Н.Б. Обучение и развитие одарённых детей. — М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд-во ПНО „МОДЕК”, 2004. — С.104-113.

32. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. — 2-е изд., перераб. и доп. — СПб.: Питер, 2002. — 272 с.

33. Юркевич В.С. Одарённый ребёнок: иллюзии и реальность: Кн. для учителей и родителей. — М.: Просвещение; Учебная литература, 1996. — 136 с.

реживання страху неспіху у значущій і невизначеній для дитини ситуації, переживання власної безпорадності знайти правильне рішення у значущій і невизначеній ситуації, невротичне переживання успіху-неспіху. Всі ці глибинні особистісні характеристики створюють внутрішні підстави для розвитку у підлітків з розумовою обдарованістю екстернального локусу контролю і формування саморегулювання в пізнавальній активності за невротичним типом.

8. Позаяк розвиток розумової обдарованості молодших підлітків, „підсилюється” позитивними рисами характеру, а також самоактуалізуючими (неневротичними) переживаннями, слід приділяти посилену увагу формуванню саме конструктивних переживань, розвитку у дитини самоактуалізації, адаптації і довіри до самої себе. Потрібно також проводити профілактичну роботу з метою попередження появи у дитини негативних невротичних переживань та психопатичних рис характеру, що гальмують розвиток її розумової обдарованості і заважають віднайденню конструктивних рішень у проблемних і значущих для підлітка ситуаціях.

Перспектива дослідження полягає в розробці програми з корекції негативного невротичного саморегулювання пізнавальної діяльності у школярів різних вікових категорій.

СОЦІАЛІЗАЦІЙНА ФУНКЦІЯ НАВЧАЛЬНО- ВИХОВНОГО ЗАКЛАДУ:

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ
В АМЕРИКАНСЬКІЙ ШКОЛІ „МОНТЕ ВІСТА”
ТА УКРАЇНСЬКІЙ АВТОРСЬКІЙ О.А. ЗАХАРЕНКА
ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ С. САХНІВКА

Педагогіка
школи

У статті показано бачення автором сучасних реформаційних процесів в українській освіті.

Останні роки ознаменувалися спробами глибоких змін у виховній та едукативній системах України. Виходячи з аналізу цих реформаційних процесів, очевидно, що їхньою основною метою є освітня глобалізація як складова частина схожих тенденцій в економіці та політиці.

Навіть детально не зупиняючись на неоднозначності самого процесу глобалізації, реалізація цих загальноосвітніх тенденцій в українській освіті викликає ряд запитань. Чому розвиток освіти для України, в основному, означає лише сліпе копіювання більшості традицій західноєвропейської моделі навчання? Чи дійсно вітчизняна педагогіка настільки безнадійно відстала, що потребує корінної заміни без спроби пошуку ідеальних моделей шкіл майбутнього у нашій державі?

Відомий мислитель-гуманіст ХХ сторіччя Е. Фромм так описує західну систему освіти: „Тут застосовуються методи на-

вчання, які в дійсності ведуть до подальшого притиснення самостійного мислення. Один з них – вимога від студентів знати факти, точніше, інформацію. Існує страшна хибна думка, що людина досягає знання дійсності, засвоюючи якомога більше фактів. У голови студентів запихаються сотні різних, не пов'язаних між собою фактів; весь їхній час і вся енергія ідуть на заучування цієї маси фактів, а думати вже ніколи і немає сил. Зрозуміло, мислення саме по собі – без знання фактів – це фікція, але і сама по собі „інформація” може перетворитися в таку ж перепону для мислення, як і її відсутність” [1, с. 251].

Невже в Україні ми також хочемо побудувати сус-

**Олександр
ЗАХАРЕНКО**

Співробітник
Управління
СБ України
в Черкаській
області

*Автор цієї статті –
онук Олександра
Антоновича
Захаренка,
відомого дирек-
тора Сахнівської
школи*

Директор школи, ліцею, гімназії № 3'2009

ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ І ГРОМАДИ

У с. Сахнівка співпраці школи і громади приділялася велика увага. Лише тезами окреслимо основні її форми:

- проведення вечорів пам'яті;
- створення навчально-матеріальної бази школи руками вчителів, батьків та учнів, спільне володіння і використання;
- подяки представникам громадськості;
- спільне відзначання свят;
- випуски тематичних телерадіопрограм та газет;
- створення енциклопедії шкільного роду.

Саме в активній взаємодії з громадою проявилось педагогічне новаторство директора цієї школи, академіка Олександра Антоновича Захаренка, яке дозволило досягнути значних результатів у виховній роботі.

Цікавою є певна трансформація методів взаємодії в період переходу від побудови комуністичного суспільства до сучасної спроби розвинути неолібералізм у державі. Будучи впевненим, що „школа має бути попереду суспільства”, Олександр Антонович організував створення ринку на території школи. Це несло в собі *ряд позитивних функцій*, зокрема:

- вироблення в учнів позитивного ставлення до соціально-орієнтованої економіки на противагу „дикому капіталізму” – періоду накопичення стартового капіталу;
- сприяння успішному процесу соціалізації у транзитивному суспільстві, керуючою і направляючою силою якого були школа і родина, які, на відміну від інших агентів соціалізації, несли адаптовані до нових умов цінності людяності, взаємоповаги і добра.

Серед основних завдань виховного процесу в школі „Монте Віста” м. Спрінг Веллі, Каліфорнія, США визначено наступне: „Provide opportunities for students to understand the personal responsibilities of a contributing citizen and to develop respect for self and community”¹ [3].

Виконанню вказаної мети виховання сприяють наступні заходи:

1. Тенісні корти, футбольне поле, баскетбольні площадки, басейн школи відкриті для всіх жителів громади, які проживають в районі обслуговування навчального закладу. Кожній сім'ї видається ключ, при цьому немає значення, чи є в ній діти шкільного віку, які відвідують освітню установу.
2. Спортивні та культурні події в школі (наприклад, змагання з американського футболу чи театральна постановка шкільного драмгуртка) відвідуються багатьма членами громади.
3. Створення в школі спеціального гуртка для допомоги соціально незахищеним жителям громади. [4]

В той же час не можна не зазначити, що ідея всеохоплюючого зв'язку школи і громади в американській системі освіти не набула достатнього розвитку і не реалізована в тій мірі, як це було зроблено в авторській школі с. Сахнівки. Це зумовлено відмінністю підходів до загальної мети виховного і освітнього процесу – формування повноцінного члена суспільства. Система взаємодії школи і громади у м. Спрінг Веллі відтворює лише поверхневі зв'язки, покликані створити взаємовигідні умови співіснування. Учень виступає об'єктом, а школа не є інтегральною частиною громади. Педагогічна система О.А. Захаренка передбачає за рахунок взаємодії школи і громади створення найкращих умов для творчої самореалізації як учнів школи, так й інших членів громади. В цьому випадку учні є повноправними суб'єктами й кінцевою метою відносин. Створення саме такої моделі в умовах напівавторитарного суспільства є великою заслугою Народного вчителя СРСР О.А. Захаренка.

¹ Надати можливість учням усвідомити особисту відповідальність громадянина і розвинути повагу до себе і громади (англ.)

пільство, де думку замінить інформація? Невже намагаємося перетворитися на суспільство „людей-роботів”? Видатний український педагог, директор Сахнівської середньої школи Корсунь-Шевченківського району Черкаської області та школи академік О.А. Захаренко писав: „Дорогі колеги, не чорніть себе! Почорнієте! Не така вже й погана наша консервативна освітянська система. Не лякайте одне одного кризою освіти. Йде закономірний процес, в якому школа разом з наукою мають не відставати” [2, с. 80]. Дійсно, школа, керована ним протягом сорока років, постійно була в авангарді педагогічної та суспільної думки колишнього Радянського Союзу, залишається взірцем для наслідування в умовах становлення української національної школи.

Варто, на нашу думку, прислухатися до слів вченого-практика і ще раз поміркувати, куди ми ідемо і чого нам варто очікувати від процесу інтеграції української освіти. Через призму компаративного аналізу діяльності двох шкіл (однієї – в США, іншої – в Україні) спробуємо дати відповідь на актуальні проблеми.

У дослідженні ми порівняємо ефективність **трьох складових навчально-виховного процесу**, вибір яких вбачається актуальним у розрізі соціалізаційної ролі навчального-виховного закладу.

СИСТЕМА ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВАННЯ

Система превентивного виховання в Авторській О.А. Захаренка загальноосвітній школі базувалася на трьох основних положеннях:

- взаємодія школи, родини і громади у здійсненні виховного превентивного впливу на учнів;
- включення учнів змалку у справжню трудову діяльність „не як зовнішню обов'язкову, а як таку, що дуже потрібна, що зробить життя кращим, щасливішим” [6, с. 6];
- втілення „педагогіки серця” як основи виховного процесу.

В першу чергу, весь комплекс превентивно-виховних заходів був направлений на те, щоб зупинити прояви девіантної поведінки на ранніх етапах виховання. При цьому унікальну роль відігравали спільна діяльність вчителя, батька та учня, родинно-шкільні традиції, перетворення школи у навчальний заклад нового типу – школу-родину.

Виховна функція школи „Монте Віста” обмежується діяльністю „каунслерів” і спеціалістів з безпеки („security”), а також встановленням нормативних обмежень у правилах поведінки (наприклад, заборона проносити в школу ріжучі предмети). Основні обов'язки з попередження правопорушень серед підлітків покладаються на позашкільні установи пенітенціарного типу та поліцію.

УЧНІВСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Сім'я, родина, школа є ключовими агентами первинної соціалізації, які покликани виступати засобами засвоєння дитиною загальнолюдських та суспільних цінностей. У ході історичного розвитку людство прийшло до розуміння важливості існування самоврядних принципів діяльності будь-якої системи. З огляду на це, учнівське самоврядування як первинна спроба включення до соціуму загальнолюдських демократичних цінностей має виконувати дві основні функції:

- **соціальну** – підготовка молоді людини до співжиття в контексті самоврядних систем сучасності;
- **едукативну** – вироблення відповідних навичок управління, розвиток власної ініціативи, можливість максимально реалізувати природні нахили й уміння.

Крім того, ефективна організація активної частини учнівської молоді дозволяє значно спростити й урізноманітнити роботу самого вчителя.

Виходячи з вищевикладеного, у „Авторській О.А. Захаренка загальноосвітній школі с. Сахнівка” учнівському самоврядуванню приділялася велика увага, що часто не знаходило підтримку у керівних освітніх колах. Олександр Антонович зумів відійти від офіційності і доктринальності піонерських і комсомольських організацій, зробивши їх дійсно механізмами самореалізації учнів.

Надзвичайно цікавою самоврядною структурою в рамках школи О.А. Захаренка була посада заступника директора школи, який обирався з числа учнів старших класів. Йому було надано широке коло повноважень, включаючи можливість самостійного накладення санкцій і застосування заохочень. Кожного тижня відбувалася „зміна влади” і до „керма” ставав вже інший учень. Слід відмітити, що думка колективу про його стиль керівництва, про недоліки в роботі на посаді заступника директора важила для дітей часто більше, ніж сухі моральні повчання вчителів. Олександр Антонович про це зазначав: „По-справжньому довіряємо дітям у всьому. Навіть заступником директора, його першим помічником обирається на робочий тиждень учень 9-10 класу. Можливо, саме тому я не пригадую випадку, а працюю в цій школі більше 25 років, щоб хтось з її вихованців зганьбив себе, село, школу” [5, с. 3].

На створеному шкільному ринку саме учні школи виконували роль „податкових контролерів”, забезпечуючи також підтримання чистоти і порядку на його території.

Учнівське самоврядування у школі „Монте Віста” характеризувалося більшим формалізмом і меншим ступенем учнівської ініціативи. Незважаючи на велику кількість різноманітних гуртків, секцій, клубів, вся їхня діяльність суворо регламентована і обмежена визначеними рамками. Якщо підходить до самоврядування як певної можливості самих учнів школи розпоряджатися своїм часом, вносити пропозиції і самим змінювати життя навчального закладу, то можна з упевненістю констатувати повну відсутність учнівського самоврядування в американській школі.

На нашу думку, показана різниця знову пов'язана з соціалізаційною функцією школи. Школа в с. Сахнівка готувала своїх учнів на засадах гуманістичної педагогіки, надаючи їм усі можливості для самореалізації, готувала Людину, яка живе в гармонії з навколишнім світом, поважаючи природу і соціальне оточення. В американських школах дитина звикає бути частиною великого соціального механізму, вплинути на який вона не може. Така сама роль їй відводиться і в суспільстві, де вона зможе жити в достатку, але не мати повної свободи як основи розвитку людини.

Аналізуючи системи превентивного впливу, відмічаємо, що у Сахнівській школі в основу покладено виховання дитини через реалізацію власних здібностей. У діяльності школи „Монте Віста” більш важливим виступає зовнішній обмежуючий вплив, причому, в першу чергу, з боку держави, а не школи.

З огляду на вищесказане, ми приходимо до висновку, що перед прийняттям суттєвих реформаторських рішень, суспільство повинно чітко визначити ті пріоритети, які стануть орієнтирами на майбутній розвиток. Школа в цьому процесі має відігравати не „другорядну” роль виконувача замовлення суспільства, а за допомогою педагогічної і соціальної науки активно впливати і визначати духовний поступ соціуму.

Сучасні спроби копіювання західноєвропейської і американської систем освіти зумовлять утворення у нас освітньої системи, спрямованої на виховання особистості з ринковою орієнтацією, тобто *особистості, яка себе і свої знання вважає лише товаром на великому ринку суспільних відносин.*

На формування людини самостійної, з глибокими національними переконаннями була направлена авторська педагогічна системи О.А. Захаренка. Її ідеали, масштабність, авторитет у науковому середовищі є актуальними для сучасного етапу розвитку національної системи освіти.

Наукова, педагогічна, організаційна діяльність О.А. Захаренка є яскравим прикладом служіння народу і батьківщині. Адже прагнення до досконалості, широка науково-педагогічно-громадська діяльність, віра у результативність діяльності освіти, вчителя, родини з метою формування гуманістичних, загальнолюдських та національних цінностей людини були і залишаються обов'язком і покликанням освітян.

Багатогранна спадщина вченого-практика вказує на сучасні пріори-

тети й орієнтири розвитку України і може бути використана для розбудови вітчизняної системи освіти. Використання його досвіду сприятиме формуванню морально вихованих, працьовитих, порядних громадян і патріотів держави, слугуватиме розкриттю творчих здібностей учнів, створенню бажання навчатися і творити, де кожний відчував себе дійсно Кантівською людиною-ціллю, а не засобом в руках „вищих” сил.

Тож ми переконані, що майбутнє українське суспільство буде складатися з людей, які вмітимуть думати, а не лише відтворювати факти, які будуть жити в гармонії з собою, з оточенням і з природою, які будуть щасливі, творячи і приносячи добро, а не руйнацію і безлад. Саме таким його бачили видатні українські педагоги О.А. Захаренко, А.С. Макаренко, Г.С. Сковорода, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський. Саме у такому вигляді воно з'явилося у Павлишській, Сахнівській, Богданівській та багатьох інших українських школах. І тому ми наголошуємо на необхідності зупинитися перед подальшим сліпим копіюванням західних систем освіти. Вони принесуть нам формалізм і відсутність думки. Ідеали ж краси і доброти ми завжди знайдемо у наших співвітчизників!

ЛІТЕРАТУРА

1. Бегство от свободы. Человек для себя / Э. Фромм. – М: АСТ, 2006. – 571 с.
2. Захаренко О. А. Слово до нащадків: Наук.-попул. видання / Упоряд. Н. М. Чепурна – К.: СПД Богданова А. М., 2006. – 216 с.
3. <http://www.monte-vista.com>
4. From Here On Out. – Monte Vista High School Yearbook. – 2003. – Vol. 42.
5. Захаренко О.А. Виступ на пленумі ЦК КПРС м. Москва, Росія. – 1984. / Приватний архів родини Захаренків. – п.18.
6. Захаренко О.А. Неопублікована стаття „Поверхи нетрадиційної педагогіки” / Приватний архів родини Захаренків. – п. 136.

ДВІ ШКОЛИ – ПАРАЛЕЛЬНІ СВІТИ

СЛОВО ПРО КОЛЕГУ

Педагогіка
ШКОЛИ

Певен, що більшість освітян, на долю яких випало працювати директорами сільських шкіл, йшли тим же шляхом, що й їхні уславлені колеги: Василь Олександрович Сухомлинський, Іван Гурович Ткаченко, Олександр Антонович Захаренко і багато інших Учителів, якими так щедро наділено Україну.

Йшов тим шляхом і я. Працював багато й із насолодою, бо робота в школі відповідала моєму покликанню, була до наснаги, не лякала прикрими несподіванками, радувала виром життя, відчуттям компетентності на такому рівні, коли не лише сам не сумніваєшся у вирішенні будь-яких надважких завдань, але й певен, що такої ж думки щодо твоїх можливостей всі довкола. І коли вже у ранзі столичного науковця я приїхав у рідне село на святкування Дня Перемоги, то майже усі присутні пошанували мене своєю увагою. Колишні учні приязно обнімали мене, дівчата й молодіці цілували, знайомили зі своїми дітьми й онуками, ділилися спогадами, переймалися погіршенням освітянської політики і політики взагалі, розповідали про плани на майбутнє, запрошували до своїх домівок. Колишній директор

радгоспу і голова сільської Ради допитувалися про передвибірчі настрої, цікавилися щодо позиції киян.

Один з міських гостей поцікавився у моїх односельчан, кого це так „демонстративно” вітають. І дізнавшись, що в моїй особі бачить колишнього директора школи, широко здивувався. Він, мовляв, свого директора школи бачив лише на лінійках і вважає, що той не вартий навіть найменшого напруження пам'яті, аби його впізнати.

Пропоную читачам цей панегірик ось для чого. З усіх своїх директорів-сучасників, попри щире захоплення В. Сухомлинським і Ш. Амонашвілі, **я завжди виокремлював Олександра Антоновича Захаренка.** Він був близький мені за ідеєю, яку я для себе сформулював так: „*Не вчителем стоїть школа. І не учнем. Школа стоїть усією громадою!*” Тому дозволяв собі проводити некритичне порівняння з кумиром. При цьому вважав, що можу вводити поправку на 10 років його старшого віку. Рефлексував приблизно так. Олександр Антонович не мислить себе без Сахнівки, турбот її жите-

**Віталій
ПИЛІПЧУК**

Старший науковий співробітник відділу теорії та історії педагогічної майстерності Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України, м. Київ

ПРОДУКТИВНА ПРАЦЯ В САХНІВСЬКІЙ ШКОЛІ ТА ІНШИХ

Діяльність Сахнівської школи була зорієнтована на продуктивну працю ще задовго до очікуваної реформи 80-х, на яку освітяни поклали великі надії. Для Олександра Антоновича вона стала просто констатацією правильності давно обраного шляху і додаткових можливостей розбудови підприємницького спрямування організації виробничої праці. Але для більшості шкіл реформа не зарядила справи. Наприклад, у нашій школі „показові” тваринницька й теплична бригади виникли випадково. Збунтувалися дівчата-старшокласниці проти вивчення будови трактора. Моя дочка, тодішня десятикласниця, заявила, що ладна працювати навіть на фермі, аби не вивчати трактор. Хоча ні вона, ні ще з десяток дівчаток не вміли, як це не здається дивним для сільських дітей, доїти корів. Звернувся за порадою до директора радгоспу. Той відразу загорівся ідеєю створення шкільної тваринницької бригади. На фермі було обладнано чудовий навчальний клас. Дипломовані спеціалісти радгоспу розробили спецкурси, узгодили з навчальним планом школи графік проведення виробничих занять. Дівчаткам видали білі халати, головні убори. Почали вчати різні делегації, представники районних і обласних відділів. Відвідувачі захоплювалися конспектами наших кандидатів у доярки, їхньою вправністю й старанністю в практичній діяльності. Директор радгоспу з властивим йому практицизмом домігся, щоб шкільна бригада по черзі підміняла доярок. Почався кошмар.

Перша ланка рано-вранці виходила на доїння корів і ще мала встигнути на перший урок. Друга група – обіднє доїння, третя – вечірнє. Зміни чергувалися. Вчитель трудового навчання лише те й робив, що змінював склад груп, бо дівчатка іноді через хворобу, іноді з інших причин час від часу пропускали своє чергування. Але школа не порушувала договору, тим більше, що навіть перший секретар райкому партії закликав брати з нашої школи приклад, а гіршому і обкому комсомолу гаряче агітували стати ініціаторами почину: „Всім класом – на ферму”. Але як не переконували ми своїх дівчаток, лише декілька з них та ще один з хлопців після отримання атестату про середню освіту прийшли працювати на ферму.

Закінчилася затія з тваринницькою бригадою повним фіаско. Десь у подібній нам бригаді корова вдарила рогом в око школярці, інша школярка травмувала ногу механічним транспортером тощо. Батьки забили тривогу, освітянське керівництво на той час вже охоллоло до продуктивної праці, і справа звелася до епізодичних „трудових десантів” школярів на тваринницькі ферми і поля радгоспу. Ще раніше розпалася бригада на тепличах, бо умови праці там були нелегкими навіть для дорослих.

Що дивно, я й мої колеги-директори побідкалися марною працею, але дуже не переймалися. Але Олександр Антонович робив усе, аби зберегти свою виробничу базу, про яку вже не згадувало районне й вище освітянське керівництво. Навіть та розруха, що спіткала республіки колишнього СРСР, не могла зломити його боротьбу за інтеграцію творчого навчання і якомога раннього набуття учнями професійних робітничих навичок за рахунок добре організованої продуктивної праці.

лів, всього устрою їх життя. То чим я гірший? Чи я не працюю на рідне, нехай не таке віддалене від міста, як Сахнівка, село (моє село Миколаївське лежить у передмісті м. Миколаєва). Олександр Антоновичу вдалося об'єднати спільноту регіону? То це завдяки граничному стану безперспективності оточення школи, вкрай незадовільної демографічної ситуації тощо, а мені такі проблеми не загрожують.

Але поступово приходило розуміння, що колега з Сахнівки має в „портфелі” набагато більше здобутків, ніж викладає у виступах на різного роду нарадах, конференціях, зустрічах тощо. Присутні на цих нарадах директори у своєму нерозумінні квінтесенції діяльності сахнівського чудесника йшли далі моєї зарозумілості і ставили каверзні питання на кшталт, чи, мовляв, не за рахунок інших шкіл має можливість розбудовуватись шкільний „показовий” комплекс у Сахнівці. Олександр Антоновичу доводилось з якимось приреченим спокоєм кожного разу довго і детально пояснювати можливості згуртованої громади, ентузіазм лідерів тощо. Але дослухалися його далеко не всі. У цьому хорі якимось прозвучало і моє запитання щодо засобів знаходження спільної мови з тодішніми можновладцями. Ніколи не забуду його гіркий усміх, який пояснив, що заради справи Олександр Антонович готовий годинами висиджувати біля две-

рей "високих" кабінетів, переконувати на свою користь освітянських й партійних чиновників, гостинно приймати високих гостей дома (принагідно зазначу, що так само гостинно він і його дружина приймали й директорів шкіл), жертвувати часом і здоров'ям, вкотре відкладати роботу над давно замріяними педагогічними працями. Але, з властивою йому винятковою скромністю, Учитель відповів коротко: „Мені легше, ніж Вам, бо я депутат Верховної Ради СРСР”. І це при тому, що О.Захаренко був обраний депутатом Верховної Ради СРСР (1984 р., 1989 р.) якраз через свою звиязну працю „рядового” директора школи. Будівництво нового навчального корпусу, який би задовольнив всі освітянські проблеми Сахнівської школи, розпочалося у 1973 році і тривало 10 років. Завдяки зусиллям директора, педагогічного колективу, всієї громади села, допомоги державних і освітянських органів (ця допомога нарешті була надана після того, як стало зрозуміло, що комплекс, попри всі негаразди, буде побудовано без опіки партійного і державного апарату) будівництво було завершено в 1983 році.

І ще, й ще... Свого часу я не занотував всього змісту розмови, яка продовжувалася весь вечір, тому додаю ще один епізод, який вразив мене найдужче. Почалося з того, що розмова торкнулася людей, які ведуть негідний образ життя. Господиня

ЯКУ ШКОЛУ БУДУВАВ О.ЗАХАРЕНКО, ЩО БУДУЄМО ЗАРАЗ

Я й мої колеги будували школу як храм знань. Це було зручно. Бо дозволяло розгорнути бурхливу діяльність шкільних методичних об'єднань, що позитивно впливало на науково-дидактичний ріст вчительської майстерності, на вивчення і впровадження сучасного досвіду роботи кращих вчителів країни. Більш того, зорієнтованість на високі якісні показники активно підтримувалася апаратом районних відділів народної освіти і при фронтальних перевірках була незаперечним фактом успішності директора школи. Закономірно, що перевірявся і весь об'ємний річний план роботи школи, але він був перевантажений обов'язковими для всіх частинк формальними заходами і тому не давав змоги оцінити справжній стан справ щодо морально-етичного виховання особистості учня. Більш того, довгий перелік гуртків, всляких творчих майстерень завжди тишив серце освітянського керівництва і дозволяв автоматично констатувати наявність турботи про творчий розвиток учнів.

Порівняймо, за О. Захаренком, школа – це храм знань, високої моралі і необмеженої творчості вчителів і їхніх вихованців. Але у нього захоплене творення „усім миром” школи знання, етики, естетики і культури відродило безперспективне село Сахнівку. Не всі учні-сахнівці залишалися в рідному селі, але всі залишили в собі частинку школи, яка завжди передує розгортанню цілісного образу малої Батьківщини. Разуоче підтвердження цьому я отримав від моїх київських сусідів. Випадково потрапивши до них у гості, я відразу звернув увагу на розклад уроків у вигляді картини, на якій було зображено школу, місточок через річку, фонтани, якісь оригінальні пам'ятники. Відразу було видно, що малював учень, який, швидше всього не стане професійним художником. Але дбайливе й з любов'ю зображення деталей, яскравість фарб, намагання виокремити на всьому тлі картини фігури дітей, вчителів, відвідувачів-екскурсантів промовисто говорили про особливе ставлення автора до намальованого. Я ще не встиг спромогтися на будь-яку репліку, хоча відразу впізнав краєвиди знайомого села, а до мене вже підійшли господиня квартири і її сестра, яка приїхала у гості з Сахнівки. З ширкою теплою вони почали озвучувати все, що було зображено на картині-розкладі, з гордістю оповідали, як будувалася і розвивалася разом з селом їхня рідна школа, „одна-єдина на весь світ”, якими щасливими були шкільні роки, якими шемливо радісними є теперішні зустрічі з рідним краєм, з школою і з її „земним і зоряним”, „рівноапостольним” директором Олександром Антоновичем Захаренком (згадаймо, на запитання його російського колеги і широкого прихильника до однієї з мешканок Сахнівки: „Хто для вас Олександр Антонович Захаренко?” була отримана відповідь: „Він для нас пророк Ісуса Христа і сам Бог...” [2, с. 96]. В один голос вони сповістили, що, попри готовність завжди прийняти посильну допомогу для школи від своїх вихованців, Олександр Антонович неодмінно цікавився, чи не потребують ті якісь допомоги від нього особисто.

ПРО РІЗНЕ

- *Моя школа не стояла осторонь життя села. Учні активно допомагали озеленювати село, доглядати за парком. При цьому ми мали можливість виконати частину плану заготівлі трави для тваринництва, збору лікарських рослин. Але з якою легкістю ми погоджувалися на „бартер”, що полягав у виконанні певного термінового трудового завдання радгоспу в обмін на отримання бажаної довідки про дострокове виконання і перевиконання заготівлі трави. Тому не дивно, що парк залишався прибраним умовно.*

Сахнівський парк має статус шкільно-сільського. В ньому відпочивають сім'ями, компаніями, поодинокі. Він вабить винятковою чистотою, любовно підібраними породами дерев. Жоден відвідувач ніколи не залишить після відпочинку бруду. Дендропарк школи від найменшого вітерцю тихим дзвоном огортає „Криниця совісті” — пам'ятник жертвам голодомору 1932-33 рр. І промовисте мовчання великого дзвону лише додає впевненості, що ця трагічна сторінка історії, яка боляче зачепила Сахнівку, не забудеться і не повториться у майбутньому. Постоять відвідувачі якусь хвилину на цьому святому місці, осягнуть зболілим серцем „Стіну Пам'яті” і поволі йдуть далі дбайливо розпланованим дендропарком, просвітлені, з відчуттям виняткової вартості людського життя. До цього додається впевненість, що саме від єдності людей, які живуть поруч і добре знають чи пізнають одне одного в ході вмотивованої довготермінової спільної громадської діяльності, залежить політика держави.

Від задуму „Листа в майбутнє” — сейфа з унікальними історичними сільськими раритетами — до ідеї створення „сховища” села — музею бойової та трудової слави Захаренко Олександр Антонович продовжував ріднити школу і село. Це був важливий компонент, що назавжди мав лишитися одним з інтегруючих чинників цілісної системи, що перетворювала школу на духовно-культурний центр села, надавала новій якості моральному й культурному розвитку сільського регіону, єднала всіх дорослих і дітей з місцевістю, природою. Як ревно стежили за „своїми” експонатами діти і дорослі, як у хвилини радості й журби вони приходили подивитись на дорогі для них речі, вкотре згадати і розповісти одне одному про події, що були пов'язані з тим чи іншим експонатом, як почувалися вони своїми в шкільному помешканні, порідненими серед знайомих до болю пам'яток.

Ми схематично намагалися копіювати діяльність видатного директора і теж залишали послання до майбутніх випускників (часто у пляшках з під шампанського), до комсомольців якихось років (як правило — біля пам'ятника Леніну), створювали шкільні музеї і гордилися деякими унікальними експонатами (у нашому шкільному музеї це була грамота учаснику війни 1941-1945 рр. Андрееву Григорію Івановичу від Верховного Головнокомандуючого СРСР „За оволодіння містом Берліном”). Але від того, що добре підготовлені учні-гіди нахвненно виголошували завчений текст для членів різного роду „інспекторів”, експонати і експозиції не ставали „живими” для учнів, і не використовували значну частину свого виховного потенціалу (з приємністю відзначаю, що стараннями мого наступника музеї значно збагатилися експонатами і викликає непідробний інтерес).

якось задумливо сказала, що всі люди вчилися у школі. І, мабуть, ті, хто зберіг у серці тепло „шкільного вогнища”, мають більш сильний імунітет проти будь-якого гріха. „А наш імунітет весь час підтримується школою. Бо прізвиська всіх випускників закарбовано в шкільному роді. То як я можу допустити, щоб моє прізвиське було перекреслене. Ще й Олександра Антоновича знеславити. Бо він же відразу постарішає на десяток років, а то й зовсім серце не витримає”.

Одразу згадалося, як під час першого ознайомлення з ідеєю книги шкільного роду я зауважив, що наші випускники — наші діти, і викреслювати когось із пам'яті школи, навіть за злочин, є не гуманним. О. Захаренко визнав, що він теж переймається подібними тривогами, але задумливо додав: „Не закреслювати, не замальовувати, а, можливо, легенько перекреслювати?” Я не зрозумів важливості цього задуму, бо добре знав, що життя все одно розведе випускників по своїх соціальних „нішах”: одного — до високого кабінету; іншого (може, навіть з подібного кабінету) — до в'язниці. То навщо додавати прикростей собі і своїм учням та полегшувати „роботу” недругам простим гортанням книги, яка не є обов'язковою в діловодстві школи. Лише нині оцінюю ідею О. Захаренка як „непопулярний”, в першу чергу для нього, захід, як намагання „заякорити” на майбутнє ту останню пере-

пону, що, можливо, втримає людину від ганебного кроку. Бо хоча Олександр Антонович був романтиком, але далеко не „безнадійним” і добре розумів і на власному гіркому досвіді переконався, як інколи несправедливо оцінюють люди і державний апарат, і окрему особистість.

Кожна школа має право на вибір власного шляху до високого рівня досконалості. Звернення до суспільно-педагогічних ідей Олександра Антоновича Захаренка, втілення його досвіду організації навчально-виховного процесу, трудового й фізичного виховання, гуманізації стосунків учителя і учня, його педагогічної науки узгоджується з інноваційними освітянськими процесами і спроможне забезпечити результативність педагогічного пошуку сучасної школи. Наголосимо – справжній успіх прийде до школи за умови готовності директора і виплеканого ним педагогічного колективу до „додаткового” громадянського завдання – стати інтегруючим чинником цілісної сільсько-шкільної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Береговой Я.А. Директор села// Педагогіка толерантності № 2. – 2002. – С. 101– 129.
2. Дубровский А.А. Школа над Росью // Педагогіка толерантності № 2. – 2002. – С.93 – 100.

ДИРЕКТОР СЕЛА ТА „ПОСЛІДОВНИКИ”

Я.А. Береговий, порівнюючи Сахнівку (Корсунь-Шевченківський район, Черкаська область, Україна) і Нью-Ленарк (в Шотландії, Великобританія), підмітив, що лише два¹ творці авторських шкіл – Олександр Захаренко і Роберт Оуен – ставили собі за мету перетворити школу на духовно-морально-інтелектуально-культурний центр свого міста й села, всього природного й суспільного довкілля.

Але більшість педагогів, які зрозуміли громадянську велич задуму „жахалися від страхітливого тягара того завдання, яке вони подумки звалили б собі на плечі, у них опускалися руки, втрачалася віра в саму можливість повторити щось подібне” [1, с.118].

Більшість директорів шкіл, до яких належав і я, сумлінно намагалися співпрацювати з батьками, громадськістю, шефами заради поліпшення матеріально-технічного стану школи, сприяння виховному процесові. Не треба пояснювати, як згуртувала громадська робота з непутящими батьками, щира турбота і матеріальна допомога батьківських комітетів знедоленим дітям і навіть поодинокі випадки позбавлення батьківських прав. Але ми не змогли вповні оцінити досвід свого колеги з Сахнівки і задовольнялись активністю батьківських комітетів та окремих жителів мікрорайону школи. Хоча саме життя показувало готовність місцевого населення не відокремлювати розвиток села від розвитку школи.

Переконатись у цьому мені дозволив випадок з американською делегацією. У Миколаєві проходив педагогічний форум, на якому були присутні американські освітяни. Виникла ідея продовжити знайомство з ними у неформальній обстановці. Завідувач кафедри педагогіки Миколаївського педагогічного інституту професор Грицай Ю.О. запропонував організувати прийом у моєї приміської садибі. Великий гарний будинок, сад, виноград, квіти мали показати американцям, як живуть українські педагоги. Потім усе переінакшили, провели вечір на дачі у завідувача кафедри, але перша версія розійшлася по селу. І вже за два дні до „заходу” почали творитися дивні речі. Спочатку до нас завітала завідувачка радгоспної їдальні і поцікавилася, чи, мовляв, не потрібна допомога з продуктами, з приготуванням місцевих „фірмових” блюд. Далі директор радгоспу пообіцяв допомогти з фруктами, з ремонтом вулиці, якою мають під’їхати заморські гості. Нагодився дільничний міліціонер, який запевнив, що мобілізує місцевих дружинників для гарантії уникнення будь-яких інцидентів. Сусіди проявили готовність допомагати в усьому, а один з них заявив, що дасть подвійну дозу корму домашній худобі, аби своїм муканням вередливий бичок не осоромив село перед гостями.

Люди на селі завжди мріють жити мирно і дружно, як одна велика сім’я. А наша школа, попри розуміння цієї незаперечної істини, обмежувалася спробами створення учнівсько-вчительської спільноти, в якій діти відчували б себе любимими і захищеними. Але ми не змогли вповні згуртувати всіх дорослих мешканців села, серед яких було багато наших випускників, змінити деякі їх переконання за допомогою найдорожчого чинника людської єдності – наших дітей. Школа була вагомим культурно-соціальною складовою села, але, за великим рахунком, жила своїми специфічними клановими турботами.

¹ В зазначеному контексті слід згадати і С. Шацького. – *Пед.*

ПАМ'ЯТІ ВЧИТЕЛЯ:

ПРО ОЛЕКСАНДРА ІВАНОВИЧА БУГАЙОВА

Учителі не помирають — вони живуть в пам'яті своїх учнів

5.12.1923 – 17.04.2009

20квітня 2009 року зібралось чимало рідних, колег, колишніх студентів (до них відношу і себе), щоб провести в останній путь солдата Великої Вітчизняної війни, воїна-педагога, методиста-вченого, батька, чоловіка й дідуся — Олександр Івановича Бугайова.

Священик довго читає духовну книжку, а я стою й пригадую...

Будинок на розі вулиці Пирогова та бульвару Шевченка. Саме тут в 1969 році на кафедрі методики викладання фізики тодішнього КГПІ ім. О.М. Горького (нині — НПУ імені М.П. Драгоманова) відбулося моє знайомство з її завідувачем, одним із фундаторів української методики викладання фізики Олександром Івановичем Бугайовим. Він став не просто моїм викладачем, а ще й керівником дипломної роботи. На кафедрі панував дух свободи, творчості, довіри, будь-які питання розв'язувалися нестандартно. Так, коли всі студенти проходили другу педагогічну практику в школах м. Києва та області, мені була надана честь проходити її в своїй рідній школі в м. Луганську. Цього досвіду я не мала б, якби не Олександр Іванович Бугайов зі своїм неформальним рішенням як самої ідеї, так і її документального оформлення.

Так само творчо, даючи повну свободу вибору мені як студентці-дипломниці і в темі, і в оформленні роботи, в організації і проведенні експерименту, повівся О.І. Бугайов як керівник моєї дипломної роботи. Він умів легко і просто „окриляти довірою”!

Протягом 40 років декілька разів перетиналися наші життєві й професійні дороги. Після закінчення інституту співпраця з Олександром Івановичем продовжилася в новому форматі, коли я стала завідуючою кабінетом фізики і астрономії Центрального інституту удосконалення вчителів УРСР, а О.І. Бугайов очолив лабораторію викладання фізики в НДІ педагогіки УРСР. У ті часи встановилися найтісніші зв'язки між лабораторією УНДПу та ЦІУВ — це були зв'язки між науковою і методично-навчальною структурою, зв'язки науки і практики. Фактично все, що робилося в ЦІУВ, проводилося з благословення цієї лабораторії. Розроблені мною документи — навчальні плани і програми курсів підвищення кваліфікації вчителів фізики, республіканських семінарів і конференцій, методично-інструктивні матеріали та багато іншого — обов'язково обговорювалися в лабораторії її вченими.

Пригадую німу сцену, яка утворилася між Олександром Івановичем і мною. Якимсь він запитав мене: „Хто є першим, найголовнішим методистом фізики?” Я подумки почала перебирати всіх московських вчених-методистів, і тут чую: „Я!” Йому була притаманна дитяча відвертість, безпосередність. Він був молодим і сучасним, любив природу і жінок та завжди залишався охоронцем жіночої честі. Інтелігентний та делікатний, чесний в почуттях, Олександр Іванович надихав й інших бути такими ж. Завжди був сучасним педагогом, таким залишився і вченим. В його доробку останніх років — електронні (!) підручники з фізики. А скільки вчителів зросло на його вагомому методичному доробку!

Тож і житиме Олександр Іванович, мій Вчитель, а згодом — Колега і Друг, доки житимуть його численні учні.

Ольга Виговська,

головний редактор журналу
„Директор школи, ліцею, гімназії”

УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ

„Педагогическое мастерство директора школы не может заключаться в простом администрировании. Мастерство в том именно и состоит, чтобы, сохраняя строгое соподчинение, ответственность, дать широкий простор общественным силам школы, общественному мнению, педагогическому коллективу”

А.С. Макаренко

Как оценить качество труда управленческого персонала?
С. 92

Тож давайте навчимося співпрацювати та співчувати заради душевного комфорту сьогодні і достойного майбутнього завтра. Де ми цього навчимося? Звичайно, в школі, яка обов'язково перемаже будь-яку кризу!

С. 103

Управління
школою

ТЕХНОЛОГИИ СОЦИАЛЬНО-НОГО МЕНЕДЖМЕНТА

В СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ И ПРАКТИКЕ А.С. МАКАРЕНКО

Нина САННИКОВА

Заведующая кафедрой социальной педагогики и психологии Социального института Российского государственного профессионально-педагогического университета, член-корреспондент Международной академии наук педагогического образования, канд. пед. наук, доцент, руководитель Екатеринбургского отделения Российской макаренковской ассоциации

Термин технология образовался от греческого *technē* – искусство, мастерство, умение и *logos* – понятие, учение. В научно-теоретических исследованиях и методических разработках понятие „технология” используется в значении „модель, описание целей, содержания, методов и средств, алгоритмов действий, применяемых для достижения планируемых результатов” [10, с. 7–8]. Изначально данный термин употреблялся лишь в технической сфере. Однако постепенно он начал использоваться и в других областях знаний, в частности в социальных науках, связанных с искусством, мастерством и профессиональными умениями, то есть с определенной техникой профессиональной деятельности.

В последние десятилетия интенсивно развиваются социальные технологии, среди которых важное место занимают технологии педагогические. Первоначально термин „педагогическая технология” был связан с технологизацией учебного процесса и использовался только применительно к обучению, когда речь шла о тех-

нических средствах. Однако со временем появились его трактовки, связанные с организацией педагогического процесса, решением воспитательных задач, формированием и развитием личности.

Что касается технологий социально-педагогической деятельности, то их активное теоретическое осмысление в отечественной педагогике началось в середине 1990-х – начале 2000-х гг. в связи с формированием в России *социальной педагогики* как самостоятельной области научного знания и становлением профессии *социальный педагог*.

Однако технологические проблемы социально-педагогической деятельности волновали передовых российских педагогов задолго до официального признания социальной педагогики как науки. Убедительным свидетельством тому является педагогическое наследие А.С. Макаренко, ставшего основоположником многих направлений социальной педагогики, одним из важнейших среди которых является *технологическое*.

С первых лет своей педагогической деятельности он стремился найти для себя ответы на главные вопросы: *что и как нужно делать для получения желаемых результатов в воспитании, какой должна быть логика педагогического*

процесса. В истории педагогики, педагогической теории и практике тех лет нужных ответов не находилось. А между тем новые условия воспитания в России требовали новых подходов к его организации, осмысления технологических особенностей, техники педагогического процесса, в то время как „традиционная педагогическая философия, по мнению Макаренко, вела свою работу по дорогам, необходимо проходящим мимо педагогической техники” [6, с. 132].

В работах А.С. Макаренко отсутствуют понятия „педагогическая” или „социально-педагогическая технология”. Он говорит о „педагогической технике” и „логике педагогического процесса”, в частности о „технологической логике”, неразработанность которой, по его мнению, является главным недостатком педагогической науки и практики. В попытках доказать насущную необходимость „технологического” осмысления педагогического процесса педагог обращается к аналогии воспитания с производством, в котором логически продуманы и отлажены все технологические моменты. На этой основе он даже вводит понятие „педагогическое производство”, продуктом которого является „каждый воспитанный нами человек”. При этом успех педагогической работы зависит, по Макаренко, не только от моральных сентенций, но и „от бесчисленного количества обстоятельств: педагогической техники, снабжения, качества материала”

ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЙ ЦИКЛ УПРАВЛЕНИЯ У А.С. МАКАРЕНКО

Технологический цикл управления у А.С. Макаренко начинается с *анализа*. Это прежде всего анализ политической ситуации, общественно-политических нужд страны, поскольку „цели воспитательной работы могут быть выведены только из общественного требования, из его нужды” [6, с. 117], анализ внешних и внутренних ресурсов для создания необходимой системы воспитания, затем анализ состояния детского контингента.

Вместе с тем педагог разрабатывает систему текущего, повседневного анализа, исходя из того, что „направленный общими дедуктивными положениями длительный опыт целевой системы должен сам в себе заключать постоянный анализ” [6, с. 137].

Анализ в его воспитательных учреждениях систематически ведется и руководителем, и воспитателями, и самими детьми. Путем наблюдений, картотек, бесед, дневников воспитателей анализируются все „случаи, характеризующие то или иное лицо, беседы с ним, движение воспитанника вперед”, „явления кризиса или перелома, которые бывают у всех ребят в разных возрастах” [6, с. 230]. Командиры и дежурные ежедневно рапортуют руководству о состоянии дел в колонии. „Такой краткий ежедневный рапорт дает руководителю ясную картину состояния учреждения и возможность немедленно принять необходимые как в отношении отдельных воспитанников, так и по вопросам общей организации. Для коллектива ребят осведомленность руководства и возможность немедленно реагировать на поступки и события имеет большое воспитывающее значение” [6, с. 157].

Для воспитателей А.С. Макаренко разрабатывает правила педагогического анализа, одним из главных среди них является такое правило: „Каждое узнавание чего-либо нового о воспитаннике у воспитателя немедленно должно претворяться в практическое действие, практический совет, стремление помочь воспитаннику” [6, с. 234], так как „воспитатель должен смотреть на воспитанника не как на объект изучения, а как на объект воспитания” [6, с. 233]. Эти правила актуальны по сегодняшний день.

Следующим этапом в технологическом цикле управления у Макаренко является *целюполагание*. Именно цель воспитания является у него главным системообразующим компонентом, она определяет направления, содержание и методы воспитательной работы, которая „должна быть до конца целесообразна” [6, с. 117].

Разрабатывая идею целесообразности воспитания в логике педагогического процесса, А.С. Макаренко исходит из того, что „цели воспитательного процесса должны всегда ясно ощущаться воспитательной организацией и каждым воспитателем в отдельности. Они должны составлять основной фон педагогической работы, и без ощущения развернутой цели никакая воспитательная деятельность невозможна. Эти цели и должны выражаться в проектируемых качествах личности, в картинах характера и в тех линиях развития их, которые определенно намечаются для каждого отдельного человека” [6, с. 250]. Он выстраивает для воспитательной системы удивительное „дерево целей”, отражающее и перспективные линии, и развернутую программу человеческого характера, и проектируемые качества личности, и пути формирования этих качеств. Аналогов такого „дерева”, имеющего уни- ►

кальное социально-педагогическое содержание и разработанного на управленческой основе, в социально-педагогической науке и сегодня не существует.

Анализ и целеполагание в макаренковской системе управления тесно связаны с **проектированием** развития личности, так как „проектировке личности необходимо должен предшествовать анализ внутриколлективных и личных явлений” [6, с.123], а „цели нашей работы должны быть выражены в реальных качествах людей, которые выйдут из наших педагогических рук” [6, с.119]. Эти качества должны проектироваться педагогами. „Когда вы видите перед собой воспитанника – мальчика или девочку – вы должны уметь проектировать больше, чем кажется для глаза, – говорит Макаренко. – И это всегда правильно. Как хороший охотник, давая выстрел по движущейся цели, берет далеко вперед, так и педагог в своем воспитательном деле должен брать далеко вперед...” [6, с. 488]. Проектирование выступает в его работах именно как функция управления, потому что без проектировки личности невозможно управлять ее развитием.

Впервые именно в работах А.С. Макаренко заложен подход к проектировке личности с позиций воспитания в коллективе и через коллектив. „Совершенно очевидно, что, приступая к решению такой задачи, – пишет Макаренко, – мы не имеем уже возможности возиться только с отдельным „ребенком”. Перед нами сразу встает коллектив как объект нашего воспитания. И проектировка личности от этого приобретает новые условия для решения” [6, с. 121].

Как педагог А.С. Макаренко проектирует развитие своих воспитанников. Но как руководитель учреждения он проектирует развитие учреждения в целом, намечая четкие этапы этого развития от организационного периода до стабилизации и постановки новых целей.

Огромную роль в технологическом цикле управления у Макаренко играет **руководство**. В теории менеджмента руководство трактуется как „процесс социального влияния, когда индивид намеренно воздействует на других людей, чтобы структурировать действия в группе или организации” [2, с. 189] или как „наиболее эффективный вид управления людьми и коллективами, при котором субъект управления и объект управления взаимодействуют в сознательном стремлении к единой цели” [11, с. 247]. В теории и практике А.С. Макаренко функция руководства подробно представлена с разных позиций: взаимодействия с органами коллективного самоуправления, с педагогическим коллективом, с позиций администрирования и педагогического мастерства. Ее смысл наиболее отчетливо выражен высказыванием педагога о том, что „педагогическое мастерство директора школы не может заключаться в простом администрировании. Мастерство в том именно и состоит, чтобы, сохраняя строгое соподчинение, ответственность, дать широкий простор общественным силам школы, общественному мнению, педагогическому коллективу, школьной печати, инициативе отдельных лиц и развернутой системе школьного самоуправления” [6, с. 372].

Всю руководящую деятельность А.С. Макаренко пронизывает функция управления – **организация**. С одной стороны, она выступает как этап управленческой деятельности, с другой – как повседневная работа, направленная на организацию быта и коллективной жизни воспитанников во всем многообразии ее содержания и отношений. Отличительной осо-

[6, с. 119]. „Вся моя работа, – говорит он о себе, – и работа педагогического персонала в течение всего рабочего дня, месяца, года есть работа, прежде всего, техническая” [7, с. 577].

Педагог-руководитель при этом имеет в виду организацию быта, технику общения с воспитанниками, ежедневного взаимодействия с ними, технику руководства организацией их коллективной деятельности, формирования дисциплины и ответственности – многообразную технику социально-педагогической деятельности.

Все это в его теории и практике включается в единую логику педагогического процесса. „Ответственность за уборку, и за ведро, и за тряпку – есть для меня технологический момент”, – говорит он [7, с. 576]. И в этом заложен глубокий смысл, так как управленческие формирования любых личностных качеств требует определенных технологий. В теории и практике А.С. Макаренко их набирается достаточно для того, чтобы сегодня говорить о нем как об основоположнике в области разработки социально-педагогических технологий. Именно им впервые подробно разработаны технологии создания и развития единого воспитательного коллектива, детского самоуправления, развития сознательной дисциплины в коллективе и коллективных традиций, предъявления педагогического требования, организации игры, здоровьесбереже-

ния воспитанников, формирования привычек и т.д.

Критикуя состояние современной ему педагогики, он высказывает категорическое несогласие с тем, что в ней „просто отсутствуют все важнейшие отделы производства: технологический процесс, учет операций, конструкторская работа, применение кондукторов и приспособлений, нормирование, контроль, допуски и браковка” [7, с. 575], что в конечном итоге приводит к плохой (кустарной) организации воспитания. „Во всей нашей советской жизни, — читаем мы в „Педагогической поэме”, — нет более жалкого технического состояния, чем в области воспитания. И поэтому до самого последнего дня воспитательное дело есть дело кустарное, а из кустарных производств — самое отсталое, даже производство кваса в техническом отношении стоит выше” [7, с. 577]. Педагог здесь имеет в виду именно технологические стороны деятельности, так как происходит это потому, что „наше педагогическое производство никогда не строилось по технологической логике, а всегда по логике моральной проповеди” [7, с. 575].

Воспитание рассматривается сегодня „как целенаправленное управление процессом формирования и развития личности за счет создания для этого процесса условий” [13, с. 8; 3, с. 16]. Психолого-педагогическое наследие А.С. Макаренко содержит богатейший материал, раскрывающий „тех-

бенностью организации, по Макаренко, является ее воспитательная направленность, которая реализуется через широкое привлечение ко всем организационным акциям самих воспитанников. „И эта организация — это необходимая функция, и воспитывающая функция коллектива” [6, с. 275]. „Успешность протекания воспитательной работы детского коллектива во многом зависит от первоначальных вкладов его в организацию” [6, с. 138]. Именно с этой целью в его учреждениях создается разветвленная система детского самоуправления с четким разделением организационных обязанностей, формируются сводные производственные отряды, и каждый воспитанник выполняет общественные поручения. „Благодаря такой системе большинство колонистов участвовало не только в рабочей функции, но и в функции организаторской” [7, с. 196].

Функция *контроля* проявляется у Макаренко в постоянном учете, „при котором ни один проступок воспитанников не остается незамеченным”. С этой целью в учебно-воспитательной части в его учреждении ведется „постоянная регистрация всех нарушений дисциплины, традиций, стиля и тона учреждения, даже самых мелких” [6, с. 190]. „Я достиг больших результатов благодаря учету”, — подытоживает он [6, с. 479]. В коллективной жизни его воспитанников учитываются и бытовые, и производственные показатели. „В хорошем производстве контроль — это также набор всяких приспособлений, норм и условий. Это сложнейшее „оборудование” человеческой деятельности” [6, с. 344]. Но таковым оно становится при широком участии в контроле самих воспитанников. Для этого „руководство отряда во главе с командиром должно выполнять следующие функции:

а) следить, чтобы все воспитанники строго выполняли порядок дня, вставали в положенное время, не опаздывали к столу, вовремя уходили на работу и в школу, вовремя находились в учреждении вечером; точно в указанное время отходили ко сну;

б) наблюдать за санитарным состоянием отряда, своевременностью и качеством уборки, выполнением очередными дежурными их обязанностей, за умыиванием и пользованием баней, за стрижкой воспитанников, за мытьем рук перед едой. Приучить всех воспитанников соблюдать чистоту, не набрасывать, не плевать на пол, не курить, стричь ногти на руках и ногах, не валяться на кроватях в одежде, не устраивать на кроватях борьбы и т.п.;

в) следить за успехами воспитанников в школьной работе” [6, с. 155].

Прерогативой руководителя учреждения остается контроль за качеством работы педагогов: их трудовой дисциплиной, стилем отношений с воспитанниками, результатами воспитательной деятельности, даже внешним видом и т.д. „Я не допускал к уроку учителя, неряшливо одетого, — пишет А.С. Макаренко. — Поэтому у нас вошло в обыкновение ходить на работу в лучшем костюме” [6, с. 365].

Впервые именно в его работах формулируются основные показатели, по которым должно оцениваться качество деятельности отрядного воспитателя: „Контроль отрядной работы воспитателя нужно производить не только по числу отработанных часов, а по результатам работы, по месту, занимаемому его отрядом в междуотрядном соревновании, по общему тону, по производственным успехам, по характеру роста от-

дельных воспитанников и всего отряда и, наконец, по отношению к нему самого отряда” [6, с. 238].

Регулирование (координирование) коллективной деятельности и отношений у Макаренко четко просматривается в формах и методах организации коллектива, в создании коллективных традиций, в формировании стиля и тона отношений, в работе по формированию сознательной дисциплины и т.д. На первых этапах развития коллектива эта управленческая функция находит у него наиболее полное воплощение в педагогическом требовании. Но по мере усиления в детском коллективе органов „управления и координирования” в нем „самое видное место занимают принципы распоряжения, обсуждения, подчинения большинству, подчинения товарищу товарищу, ответственности и согласованности” [6, с. 47]. Регулирующая миссия руководителя при этом заключается в создании условий, способствующих реализации коллективных требований и решений.

Термин **мотивация** означает „внешнее или внутреннее побуждение человека, социальной группы к активной деятельности во имя достижения каких-либо целей; процесс стимулирования самого себя и других на деятельность, направленную на достижение индивидуальных и (или) общих целей; совокупность устойчивых мотивов, побуждений, определяющих задачи, содержание и характер деятельности” [11, с.159].

Анализ психолого-педагогического наследия А.С. Макаренко показывает нам, что все его технологии связаны с мотивацией воспитанника к деятельности на основе учета и развития его личностных потребностей. По его убеждению, для стимулирования ребенка к нормальной здоровой жизни сначала „необходимо удовлетворять первоочередные потребности” этого ребенка [6, с. 146]. „Мы должны дать детям крышу, дом, где было бы много солнца, где были бы хорошие уборные, умывальни, души, дом, в котором было бы много воздуха и где было бы удобно учиться, и работать, и жить” [6, с. 147]. У них должны быть „оборудованные помещения и классы, теплые комнаты, удовлетворительная пища, чистая постель...” [6, с. 218].

Далее педагог выделяет потребность в защищенности, ибо незащищенного, живущего в страхе перед другим человеком невозможно мотивировать на достижение высоких жизненных целей и личное совершенство. В воспитательном учреждении должна быть „полная защищенность ребенка от произвола и самодурства старших” (курсив наш) [6, с. 218], „ни один воспитанник как бы он ни был мал и слабосилен или нов в коллективе, не должен чувствовать своего обособления или незащищенности. В коллективе... никто не только не имеет права, но не имеет и возможности безнаказанно издеваться, куражиться или насильничать над самым слабым членом коллектива” [6, с. 226].

Выше названные потребности считаются врожденными. Врожденной является и потребность в удовольствии и радости, которую А.С. Макаренко берет за основу при разработке технологий управления. „Истинным стимулом человеческой жизни является завтрашняя радость”, — говорит он и выводит на этой основе гениальную формулу системы перспективных линий, поднимающей человека с низшего уровня удовлетворения потребностей на более высокие ступени. „В педагогической технике эта завтрашняя радость является одним из важнейших объектов работы”, — утверждает педагог и раскрывает следующую технологию действий: „Сначала нужно организовать самую

нологическую логику” создания таких условий, которая складывается в целостную систему „целенаправленного управления процессом формирования и развития личности”. Эта система включает в себя следующие компоненты: анализ, целеполагание, проектирование, организацию (целенаправленный выбор средств воспитания и их практическую реализацию), руководство, мотивацию, контроль, регулирование (корректировку поведения и деятельности), анализ достигнутого.

В современном менеджменте выше названные компоненты именуются функциями управления. Они рассматриваются в теории как виды или этапы управленческой деятельности руководителя организации, составляющие в совокупности процесс управления [4, с. 2].

В основу разработки современных функций управления легли функции, выделенные основателем классической или административной школы в менеджменте Анри Файолем: предвидение, организация, руководство, координация и контроль. Он писал: „Управлять — это значит предвидеть, организовывать, руководить, координировать и контролировать. Предвидеть — значит исследовать будущее и набрасывать программу действий. Организовать — значит создавать двойной организм предприятия, материальный и социальный. Руководить — значит заставлять функционировать личный состав. Координировать — значит

связывать, объединять, гармонизировать все акты и все усилия. Контролировать — значит наблюдать за тем, чтобы все происходило подобно установленным правилам и приказам” [8, с. 18]. В современном менеджменте его позиции по сей день являются приоритетными, но с развитием теории и практики управления в последние десятилетия выделился ряд новых управленческих функций: анализ, целеполагание, планирование, мотивация, регулирование. Так, внутришкольный менеджмент, по концепции Ю.А. Конаржевского, включает в себя: *педагогический анализ, планирование* (принятие управленческого решения), *организацию, внутришкольный контроль и регулирование* [4, с. 35]. П.И. Третьяков выделяет *информационно-аналитическую, мотивационно-целевую, планово-прогностическую, организационно-исполнительскую, контрольно-диагностическую и регулятивно-коррекционную* функции [12, с. 4].

Сходство в выделении управленческих функций А.С. Макаренко (см. С. 00-00) и представителями социального менеджмента бесспорно. Однако в его теории и практике они не систематизированы и нигде не представлены как функции управления педагогическим процессом. Тем не менее эти функции им выделены и постоянно комментируются в работах по методике воспитания. В целостном педагогическом процессе они про-

радость, вызвать ее к жизни и поставить как реальность. Во-вторых, нужно настойчиво претворять более простые виды радости в более сложные и человечески значительные. Здесь происходит интересная линия: *от простейшего примитивного удовлетворения до глубочайшего чувства долга*” [6, с. 216–217] (курсив наш). Технология организации завтрашней радости включает в себя множество разных правил, главным из которых является следующее: „Жизнь коллектива должна быть наполнена... не радостью простого развлечения и удовлетворения сейчас, немедленно, а радостью трудовых напряжений и успехов завтрашнего дня” [6, с. 220–221]. Но это дети, поэтому „иногда нужно поставить перед ними и тяжелую, достойную задачу, а иногда бывает нужно дать им самое простое детское удовольствие: через неделю на обед будет мороженое” [6, с. 221].

Система перспективных линий, включающая в себя близкие, средние и дальние перспективы коллектива и каждого ребенка в технологии управления А.С. Макаренко является главным инструментом побуждения личности к развитию и саморазвитию. Она способствует проявлению, формированию и удовлетворению новых потребностей, более высокого порядка — потребностей социального характера: в труде, знаниях, в принадлежности и причастности к коллективу, в признании, уважении, самоутверждении, в самовыражении, самоактуализации. „Воспитать человека — значит воспитать у него перспективные пути”, — считал А.С. Макаренко [6, с. 217]. Страницы его произведений демонстрируют нам удивительные примеры коллективного и индивидуального самоутверждения воспитанников, которое происходит через преодоление разных бытовых и моральных трудностей, через освоение новых жизненных норм и традиций.

Нельзя не заметить поразительного сходства концепции А. Маслоу, отраженной в знаменитой иерархии потребностей, с концепцией потребностей А.С. Макаренко. Те же пять уровней, та же последовательность и логика, по которой „прежде чем потребность следующего уровня станет наиболее мощным определяющим фактором в поведении человека, должна быть удовлетворена потребность более низкого уровня” [9, с. 367]. Разница лишь в том, что у А. Маслоу потребности систематизированы в виде *строгой иерархической структуры*, а в произведениях А.С. Макаренко такой систематизации нет. Невольно возникает мысль: а не Макаренко ли подвел Маслоу (Маслова), американского психолога русского происхождения, к этой гениальной идее? Не исключено. Теория мотивации Маслоу появилась в 1940-е гг., когда просвещенный мир уже был знаком с произведениями великого русского педагога-психолога-руководителя А.С. Макаренко.

Все управленческие действия Макаренко носят ярко выраженный мотивационный характер, все его творчество нацелено на создание этой „новой мотивационной природы коллектива”.

„Мотивационным управлением называется целенаправленное воздействие руководителя на мотивационную сферу членов коллектива преимущественно не посредством приказов и санкций, а посредством нормы-образца деятельности и социально-психологических условий ее интериоризации, при которых мотивационная сфера перестраивается адекватно поставленной управленческой цели, и члены коллектива начинают действовать в направлении, опосредованно заданном руководителем” [14, с. 83]. Управление А.С. Макаренко с полным основанием можно считать мотивационным.

являются у А.С. Макаренко, с одной стороны, как взаимодействующие между собой этапы управленческой деятельности, в совокупности составляющие замкнутый технологический цикл, с другой — как виды управленческой деятельности руководителя учреждения.

„Уровень технологической осведомленности характеризует педагогический облик руководителя школы, ибо является неотъемлемой частью его педагогического искусства, — пишет Ю.П. Азаров. — И если говорить о технологии с позиций директора школы, то главное ее звено состоит в такой организации усилий всех участников воспитательного процесса, когда и дети, и взрослые объединены одной целью, одной методикой развития коллектива” [1, с. 205–206]. Именно такая организация характерна для А.С. Макаренко.

В далекие 1920–30-е гг., когда науки о социальном управлении в России еще не существовало, А.С. Макаренко увидел путь к решению организационных задач „педагогического производства” в создании специальных управленческих технологий. Его работы содержат богатейший арсенал этих технологий. Их анализ с позиций социального менеджмента очень важен для современной социально-педагогической теории и практики, так как актуальность проблем использования управленческих технологий в социальной педагогике со временем заметно усиливается. Думается, что опыт и теоретические разработки А.С. Макаренко как „технолога педагогического производства” будут всегда востребованы в социальной педагогике, а анализ технологических особенностей его творческого наследия сулит нам еще немало открытий.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Азаров Ю.П. Искусство воспитывать: Кн. для учителя. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Просвещение, 1985. — 448 с.
2. Бодди Д., Пэйтон Р. Основы менеджмента / Под ред. Ю.Н.Каптуревского. СПб: Питер, 1999. — 816 с.
3. Караковский В.А., Новикова Л.И., Селиванова Н.Л. Воспитание? Воспитание... Воспитание!: Теория и практика школьных воспитательных систем / Под ред. Н.Л. Селивановой. Изд. 2-е, доп. и перераб. — М.: Пед. о-во России, 2000. — 256 с.
4. Конаржевский Ю.А. О путях совершенствования управления школой: Метод. указания по совершенствованию управления школой / МГПИ. Магнитогорск, 1975. — 56 с.
5. Конаржевский Ю.А. Педагогический анализ как основа управления школой: Учеб. пособие. Челябинск: ЧГПИ, 1978. — 102 с.
6. Макаренко А.С. О коммунистическом воспитании. М.: АПН РСФСР, 1952. — 634 с.
7. Макаренко А.С. Педагогическая поэма / Сост., вступ. ст., примеч., коммент. С. Невская. — М.: ИТК, 2003. — 736 с.
8. Менеджмент социальной работы: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. Е.И. Комарова и А.И. Войтенко. — М.: ВЛАДОС, 2001. — 288 с.
9. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. М.: Дело, 1995. — 704 с.
10. Селевко Г.К., Селевко А.Г. Теоретические основы социально-воспитательных технологий // Школ. технологии. — 2002. — № 3.
11. Словарь по социальной педагогике: Учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Авт.-сост. Л.В. Мардахаев. М.: Изд. центр „Академия”, 2002. — 368 с.
12. Третьяков П.И. Практика управления современной школой. М.: МГПИ, 1995. — 201 с.
13. Управление воспитательной системой школы: проблемы и решения / Под ред. В.А. Караковского, Н.Л. Селивановой, Е.И. Соколовой. — М.: Пед. о-во России, 1999. — 264 с.
14. Шентенко П.А., Воронина Г.А. Методика и технология работы социального педагога: Учеб. Пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Под ред. В.А. Сластенина. — М.: Изд. центр „Академия”, 2001. — 208 с.

РОЗВИТОК КРЕАТИВНИХ ЯКОСТЕЙ ПЕДАГОГА В СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Управління
школою

Коли йдеться про парадигму особистісно орієнтованої освіти, то увага найчастіше акцентується на взаємодії педагога та учня, внаслідок якої створюються умови, що сприяють творчому розвитку школяра. Проте дедалі більше уваги, на наше глибоке переконання, слід приділяти питанням особистісно орієнтованого підвищення кваліфікації, особистісно орієнтованого управління освітою, адже успішність і якість навчально-виховного процесу визначає саме екзистенція вчителя, його духовний всесвіт, а також різноманітні чинники, що мотивують до плідної роботи і допомагають формувати, розвивати креативні якості особистості. З погляду пріоритетів, які маємо в сучасній системі безперервного навчання, людиноцентристського управління освітою, видається важливим зосереджуватися саме на тих психологічних характеристиках людини, що вимальовують образ творчого педагога.

Розвиток потреби й можливості вийти за межі того, що вивчається, здатність до самореалізації творчого потенціалу, зорієнтованість на самоосвіту впродовж усього життя є важливими чинниками, що визначають ціннісну орієнтацію особистості вчителя, який знайшов своє покликання в роботі з дітьми. Тому **пріоритетом сучасної системи безперервної**

освіти педагогів є виховання й розвиток творчої особистості компетентного вчителя, який має внутрішній потенціал для постановки й неординарного, нешаблонного вирішення в змінних обставинах різноманітних завдань, пов'язаних із фаховою діяльністю. Маємо на увазі педагогічну творчість, що являє собою процес самореалізації індивідуальних, психологічних, інтелектуальних сил і здібностей особистості педагога (*див. вріз на наступній сторінці*). Креативність являє собою умову творчого розвитку особистості, є важливим резервом її самоактуалізації.

Креативність – це відкритість до нових ідей і прагнення змінювати усталені стереотипи з тією метою, щоб створити нове, отримати оригінальні, несподівані вирішення життєвих проблем.

Психологи доходять висновку, що педагог часто буває не готовий до великих інтелектуальних навантажень, уникає ситуацій прийняття рішень, неохоче змінює своє мислення й поведінку [5; 6]. Зі стажем роботи в школі у вчителя зростає стереотипність мислення, закріплюються захисні психологічні реакції, що призводять до зниження

**Андрій
УШЦЕНКО**

Доцент кафедри методики суспільно-гуманітарної освіти Харківського обласного науково-методичного інституту безперервної освіти, кандидат педагогічних наук

КУРСИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ: ТВОРЧИСТЬ УЧИТЕЛЯ

Одна з основних цілей післядипломної освіти – пробудити в людині творця, актуалізувати, тобто перевести зі стану потенційного в стан реальний творчий потенціал, який більшою чи меншою мірою закладений в кожному з нас.

Проте, як свідчать результати опитування слухачів курсів підвищення кваліфікації, в масовій практиці післядипломної освіти ці зв'язки реалізуються не повною мірою. Знання, уміння, навички, отримані в процесі навчання в інститутах підвищення кваліфікації, недостатньо орієнтують учителя на творчий пошук; організаційно-методична робота на курсах не завжди сприяє розкриттю творчого потенціалу педагога в його професійній діяльності.

Організація процесу навчання в системі підвищення кваліфікації – завдання складне з огляду на неоднаковий склад слухачів за віком, психологічними характеристиками, стажем роботи, за рівнем загальної культури, професійної підготовки тощо. *Андрагогічний підхід* передбачає взаємодію викладачів і педагогів, що прагнуть підвищити свій фаховий рівень, на всіх етапах процесу навчання з урахуванням психологічних особливостей і професійного досвіду, націлює на розвиток креативних якостей, сприяє їх прояву і ствердженню не тільки в період навчання, але й у подальшій професійній діяльності.

Реалізація цього завдання залежить передусім від рівня підготовки педагогічних кадрів у вищих педагогічних навчальних закладах, в системі підвищення кваліфікації, від їхньої готовності до педагогічної творчості. Окрім того, слід урахувувати, що організація безперервного навчання дорослих, спрямована на актуалізацію творчого потенціалу вчителя, має виходити з необхідності послідовно застосовувати засоби андрагогіки, що містять:

- *основні андрагогічні принципи* (пріоритет самостійного навчання, принцип взаємодії і спільної діяльності, опори на досвід того, хто навчається, індивідуалізація, системність і контекстність, принципи актуалізації результатів навчання, елективності, розвитку освітніх потреб, усвідомленості навчання);
- *андрагогічний підхід* до організації процесу навчання (взаємодія викладача і того, хто навчається (учитель бере активну участь в організації процесу свого навчання; провідна роль належить самому вчителю, який є одним із рівноправних суб'єктів процесу навчання) [8, 180].

„Педагогічна творчість стосується різних сторін діяльності вчителя – проведення навчальних занять, роботи з організації учнівського колективу, проектування особистості школяра, вироблення стратегії й тактики педагогічної діяльності з метою оптимального виконання завдань усебічного розвитку особистості” [1, 326]. Робота педагога надає широкі можливості для виявлення креативних якостей, проте анкетування слухачів курсів підвищення кваліфікації дало нам підстави для висновку, що багато сучасних педагогів недостатньою мірою налаштовані на власну самореалізацію у творчому пошуку індивідуальних підходів до розв'язання фахових питань.

критичності, підвищення авторитарності, нездатності прийняти іншу точку зору, ригідності. Ригідні особистості зазвичай авторитарні й дуже консервативні у своїх поглядах, звичках. Запобігти професійній стагнації допомагає створення для педагога таких умов, за яких фактором розвитку є внутрішній світ особистості, її активність, постійна потреба в самореалізації.

„Процес перетворення на майстерного педагога починається з глибокого знання ролей учителя, процесу навчання і стратегій, які допомагають взяти до уваги несхожість, розмаїття наших учнів. Саме в основі високо-професійної діяльності педагога лежить глибоке знання процесу навчання й відмінностей поміж учнями” [12, 12]. З огляду на це необхідно підкреслити, що взаємодія з педагогічними працівниками в системі післядипломної освіти має враховувати такі три інтегральні характеристики, які визначають ефективність праці вчителя – педагогічну спрямованість, педагогічну компетентність, педагогічну гнучкість [6, 8].

Досить складна за змістом і динамічна за своєю специфікою педагогічна діяльність передбачає наявність умінь оперативно знаходити оптимальні рішення, бути педагогічно гнучким, тобто психологічно налаштованим на різноманітні й адекватні дії, що проявляються як у зовнішніх формах активності, так і у внутрішніх, психічних. Структура педагогічної гнучкості містить три складові: інтелектуальну, емоційну і поведінкову, які в реальній професійній діяльності взаємопов'язані. Учитель, який уміє поєдну-

вати у своїй діяльності названі чинники, оптимально поєднує емоційну експресивність і емоційну стійкість, „він здатний „оживити” справжні емоції у навчально-виховному процесі, що багато разів повторюється, викликати позитивні емоції, контролювати негативні, тобто проявляти гнучкість поведінки, нестандартність, творчість. Емоційні стани учня виступають як мета й результат прояву емоційної гнучкості вчителя” [6, 36].

Педагогічна гнучкість є складовою педагогічної майстерності вчителя, адже допомагає швидко зорієнтуватися в ситуації, коли виникає необхідність розв’язати певну проблему, запобігти професійному „вигоранню”, отримати більше позитивних емоцій в процесі своєї фахової діяльності. Майстерний педагог вільний від стереотипів, пов’язаних із його домінуючою роллю в спілкуванні, використанням імперативних способів впливу на учнів, нетерпимістю до помилок і недоліків у поведінці дітей, вимогами беззаперечного підкорення.

Акцентуємо увагу на одному важливому чиннику, що відіграє, на нашу думку, винятково важливу роль у формуванні образу сучасного творчого педагога. Маємо на увазі, наприклад, ті якості творчої особистості, які можна об’єднати поняттям „*артистизм*”. Є досить консервативні у своїх поглядах учителі, які вважають, що школа – не театр, урок – не спектакль, учитель – не артист. Проте для творчого вчителя, якому властива педагогічна гнучкість, креативні якості, артистизм життєво необхідний.

Креативність можна розглядати як спільну якість усіх творчих особистостей, але педагогічна творчість має комунікативний характер, а це спонукає до зіставлення з творчістю актора й режисера.

Якщо для актора необхідність перевтілення в той або інший образ є очевидною, то важливість цієї особливості для вчителя, на жаль, не отримує належного розуміння в педагогічному середовищі, оскільки майже не враховується в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників і

залишається практично поза увагою психолого-педагогічних досліджень.

Однією з необхідних умов розвитку педагогічної гнучкості є здатність учителя до перевтілення. Вона визначає легкість, з якою вчитель „переключає” увагу на кожного учасника навчального процесу залежно від особливостей педагогічного процесу. Завдяки гнучкості вчитель здатний сам змінювати режисуру шкільного уроку.

Вважаємо, що роботу вчителя й роботу актора можна зіставити у певних аспектах, адже і вчитель, і актор, працюючи з людьми, апелюють до емоційної сфери, інтелекту. В акторській, режисерській і педагогічній діяльності, на нашу думку, можна вирізнити схожі елементи за метою (вплив людини на людину, що спонукає до співпереживання), за змістом (комунікативні й творчі процеси), за інструментом дії (психофізична природа педагога й актора).

Учитель, який має креативні якості, буде психологічно готовим до незапланованої ситуації, у якій діалог з учнями, певні непередбачувані висновки, інші об’єктивні та суб’єктивні чинники спонукатимуть до імпровізації і миттєвої перебудови запланованого алгоритму проведення уроку. Такий педагог почуватиметься комфортно на будь-якому уроці незалежно від рівня підготовки класу, окрім того, він завжди зможе обґрунтовано пояснити застосовані методи, прийоми, створені навчальні ситуації, апелюючи до знань вікової психології, методики викладання предмету, інших суміжних наук.

Розмірковуючи про урок літератури, відомий російський учений Юрій Лотман міркував так: „Коли вчитель працює, він не зобов’язаний наперед мати готове рішення, готову відповідь на можливе запитання. Його праця іноді нагадує – в алегоричному, зрозуміло, сенсі – битву. Пам’ятаєте, як казав Наполеон: «Спочатку треба розпочати битву, а потім подивимося». Так що план планом (я аж ніяк не применшую його значення), але справжні битви відбуваються на поритих траншеями й воронками полях за участі живих людей, а не на паперовій

КОМПОНЕНТИ АРТИСТИЗМУ ВЧИТЕЛЯ

В учителя, так само як і в актора, відкрита до творчої самореалізації професія, що потребує достатньо високого рівня сформованості такої важливої якості, як артистизм. **Артистизм** – це діяльність, піднесена до рівня мистецтва, це вищий рівень досконалості в роботі. Окреслимо деякі компоненти артистизму вчителя, що допомагають йому повести дітей за собою, разом з ним шукати наукову істину, переживати радість відкриття навколишнього світу.

Ерудиція. Учитель відкриває світ для дітей. Цю роль він може виконати тільки в тому разі, якщо є високоосвіченою людиною, що постійно займається самоосвітою. Вчитель-артист завжди мотивований до пізнання нового, прагне підвищувати і фаховий, і загальнокультурний рівень. Такий учитель, який має систематизовані знання і вміє доречно їх використовувати, викликає глибоку повагу й захоплення.

Чарівливість. Є такі вчителі, про яких можна впевнено сказати, що це високоосвічені фахівці, порядні люди, але попри свій розум, моральність вони не можуть налаштувати учнів на шире, довірливе спілкування, під час якого відбувається духовне єднання особистості педагога й особистості учня. Вони більше люблять свій предмет, аніж учнів, аніж людей взагалі і тримають своїх вихованців на далекій відстані від себе, хоч і мають ґрунтовні знання. Такому вчителеві не вистачає чарівливості, тобто здатності тримати в полоні уваги своїх співбесідників, оволодівати їхніми почуттями, розумом, увагою, волею.

Цікавим, привабливим і чарівливим для учнів буде високодуховний учитель. Він зуміє показати учням своє особистісне сприйняття того, про що йдеться (наприклад, на уроці літератури), тобто використати екзистенційну наочність, яку українська дослідниця Г. Токмань назвала тим феноменом, що „наочністю може бути названий дуже умовно, бо ж ідеться про унаочнення твору, наукової думки або біографії письменника власним, учительським досвідом, порухом душі, сприйняттям і осмисленням. Коли вчитель каже на уроці: *«Я розумію цей образ так...»*, *«Я відчуваю настрій вірша таким...»*, *«Мені пригадується схожий момент з власного життя...»*, *«Я була в будиночку цього письменника, там нині музеї...»*, *«З цим письменником я зустрічалася, це було так...»* – він, може, найпереконливіше унаочнює літературу” [11, 167]. Такий спосіб спілкування і спонукає учасників навчального процесу до духовного єднання. Упевнені, що, викладаючи математику, фізику, історію, інші предмети, учитель, що розвиває в собі талант артистизму, знайде можливість використати екзистенційну наочність, яка психологічно наблизить до учнів тему, розкриє нові грані особистості педагога, адже „найвищі істини, наукові відомості, корисні знання, не зігріті почуттям, не підкріплені ним, залишають школярів холодними, байдужими, не зачіпають їх за живе, швидко зникають із пам’яті” [5, 224]. Чарівливість педагога завжди пов’язана з ґрунтовною фаховою підготовкою, з постійною роботою над своїм духовним розвитком.

Імпровізація. Спілкування з учнями – творчість. Учитель задалагодь визначає задум уроку і програмує його, але зустріч із учнями не завжди реалізує прогнози вчителя, вносить корективи до плану. Вчитель-артист завжди імпровізатор, завжди розкутий. Школярі беруть активну участь у творчому пошуку, який здійснюють спільно з учителем, доходять спільних, можливо, непередбачуваних висновків. Така імпровізація можлива тільки за умови вільного володіння предметом, що викладається, і доброго контакту з класом. Найвищий рівень інтелектуально-методичної майстерності творчого вчителя – креативний. Для педагога з креативною активністю емпірично знайдена закономірність стає не кінцевим пунктом процесу мислення, а новою проблемою, самостійною метою.

карті воєнних дій... Багато чого залежить від педагога, від його власного творчого начала, його кмітливості. Це праця з конкретними дітьми, а не з сухим планом” [4, 44].

Нормативно-регламентований компонент методичної діяльності вчителя (чинні програми, навчальні плани, рекомендовані міністерством підручники, посібники тощо) не можна перетворювати на закрити, застиглу структуру, що не припускає майже ніяких змін. „На противагу нормативно-регламентованому, *творчий компонент* методичної діяльності передбачає постійний пошук нових способів реалізації навчально-виховних завдань... У сучасних освітніх парадигмах домінуючою є думка, що методична діяльність учителя не може бути абсолютною нормативною й регламентованою, адже педагогічний процес складається з низки неповторних ситуацій, що потребують швидкого реагування й мобільного вирішення, заснованого не лише на знаннях методичних норм, а й на ефективній педагогічній імпровізації” [3, 17].

Наприклад, Є.А. Пасічник наголошував: „...урок – творчість, а остання не терпить надмірної стандартизації й шаблону, вона передбачає новизну, оригінальність, відхід від традиції, переборення стереотипів” [9, 169].

В. Сухомлинський також підкреслював творчу сутність методичної діяльності педагога, мета якої „полягає не в тому, аби не відступити ні на крок від запланованого, а в тому, щоб уміти в процесі уроку вносити необхідні зміни в те, що вже намічено” [10, 149].

Отже, такі складові артистизму вчителя, як ерудиція, чарівливість, готовність до педагогічної імпровізації є чинниками, що визначають сутність сучасного педагога, який має високий рівень фахової підготовки і розвинені креативні якості (див. віз на С. 86).

Виховати творчу особистість може творчий учитель, творча індивідуальність, з унікальними і неповторними методами і прийомами, підходом до діяльності, до кожної дитини. „Традиційні стилі й методи навчання вже застаріли і не дають змоги молоді розвивати свої здібності. Вирішення цієї проблеми полягає в тому, що викладачі повинні вміти добирати й застосовувати такі стилі й методи викладання, які сприятимуть засвоєнню знань та розвитку загальної здатності до творчого мислення й активної поведінки. ... Реалізувати ці вимоги можна за умови зміни загальної структури професійного навчання, оновлення навчальних програм, адаптування їх до нинішніх умов та використання сучасних методів навчання” [12, 5]. Тому для сучасної системи післядипломного навчання пріоритетною є робота, спрямована на розвиток креативних якостей педагогів, які не формально ставляться до підвищення свого фахового рівня, а прагнуть вибудувувати індивідуальну траєкторію професійного зростання. Професійний розвиток педагога має бути достатнім для вирішення найістотніших екзистенціальних проблем людського буття. Саме на це скерована одна з важливих умов безперервної педагогічної освіти – „психологізація” вчительської свідомості і діяльності [6, 103].

Підвищити кваліфікацію кожного педагога відповідно до особистісно значущих потреб і очікувань, розвинути креативні якості допоможе запропонована широка варіативність у виборі змісту навчання – різноманітних спецкурсів, психологічних тренінгів (у тому числі й тренінгових програм „Розвиток акторських і режисерських здібностей учителя”, „Розвиток емоційної гнучкості вчителя”), майстер-класів, семінарів. Корисними такі

форми роботи будуть і для молодого фахівця, і для вчителя, який має великий стаж роботи, проте не „вигорає” професійно, адже постійно прагне здобувати новий досвід і використовувати його в практичній діяльності. Тільки вмотивований до плідної та ефективної роботи педагог, який розвиває в собі креативні якості, створюватиме у своїх вихованців високий рівень мотивації, захоплюватиме самим процесом навчання: „сформувані особистість може тільки та особистість, що потребує радикального поліпшення системи безперервної освіти і особливо системи підготовки і перепідготовки викладачів” [7, 124].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Куцевол О. Особливості творчої методичної діяльності вчителя літератури // Дивослово. – 2006. – № 12. – С. 17-22.
3. Куцевол О. Творча сутність професійної діяльності вчителя літератури // Дивослово. – 2006. – № 5. – С. 14-21.
4. Лотман Ю. Слова – это двери в коридор, у которого нет конца // Лицейское и гимназическое образование. – 2000. – №4. – С.44-48.
5. Львова Ю. Л. Творческая лаборатория учителя: Кн. для учителя. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1992. – 224 с.
6. Митина Л.М., Асмаковец Е.С. Эмоциональная гибкость учителя: психологическое содержание, диагностика, коррекция. – М.: Московский психологосоциальный институт: Флинта, 2001. – 192 с.
7. Нейматов Я.М. Образование в XXI веке: тенденции и прогнозы. – М.: Алгоритм, 2002. – 225 с.
8. Ноулз М.Ш. Современная практика образования взрослых. Андрагогика против педагогики. – М., 1980. – 264 с.
9. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – К.: Ленвіт, 2000. – 384 с.
10. Сухомлинський В.О. Бачити себе // Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1976-77.
11. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція. – К.: Міленіум, 2002. – 320 с.
12. Як стати майстерним педагогом: Навчально-методичний посібник / Кол. автор.: Ковальчук В.І., Сергеева Л. М. та ін. За заг. ред. Л.І. Даниленко. – К.: ТОВ „Етіс плюс”, 2007. – 184 с.

Управління
ШКОЛОЮ

НАУКОВО-МЕТОДИЧНА КУЛЬТУРА ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ І ЇЇ КРИТЕРІЇ

**ІВАН
ЖЕРНОСЕК**

Професор
Інституту
педагогіки АПН
України, заслу-
жений працівник
освіти України

Досліджуючи тему „Формування науково-методичної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу” ми вийшли на формулювання самого визначення науково-методичної роботи ЗНЗ і визначали її так: „Система науково-методичної роботи ЗНЗ – це заснована на досягненнях педагогічної науки, культури і перспективного педагогічного досвіду система аналітичної, організаційної, діагностичної, пошукової, дослідницької, культурно-наукової і практичної, інформаційної діяльності з підвищення наукового та загальнокультурного рівня педагогічних працівників, удосконалення їхньої професійної та культурної компетентності та підвищення ефективності навчально-виховного процесу”. Відомо, що в ЗНЗ склалась певна система науково-методичної роботи з педагогами, яка включає основні індивідуальні, групові та масові форми, що перебувають в органічній єдності, взаємодіють, доповнюють одна одну.

Створена в Україні система внутрішньо шкільної

науково-методичної роботи педагогічних кадрів спрямована на формування науково-методичної культури керівників і педагогів – всього педколективу, покликана задовольнити потреби розвитку й оновлення ЗНЗ, а також інтереси педагогічних колективів у постійному підвищенні такого рівня і культури відповідно до кон’єктури ринку педагогічної праці, виступати засобом соціального захисту і забезпечувати потреби розвитку освіти України у висококваліфікованих конкурентноспроможних спеціалістах.

Сучасна шкільна практика свідчить недостатню готовність значної кількості керівників ЗНЗ до професійної управлінської діяльності та відсутність у багатьох з них необхідної управлінської науково-методичної культури. Тенденції і орієнтири становлення та розвитку нової системи управлінської науково-методичної культури, суттєві зміни у педагогічній теорії і сучасна шкільна практика висуюють перед керівниками і педагогами загальноосвітніх навчальних закладів нові завдання.

Розглядаючи названу проблему, доцільно було б в загальних рисах розглянути процес (схему) формування науково-методичної управлінської (професійної) культури керівника і педагога ЗНЗ (див. схему 1).

Управлінська науково-методична культура як спеціальне поняття не є усталеним і потребує всебічного розгляду, бо являє собою педагогічну систему й водночас її елемент, особистісне утворення, діалектичну інтегровану єдність педагогічних цінностей, між якими існують певні зв'язки і відношення, що формуються, реалізуються і вдосконалюються в різноманітних видах професійно-педагогічної діяльності і спілкуванні керівника і педагога ЗНЗ.

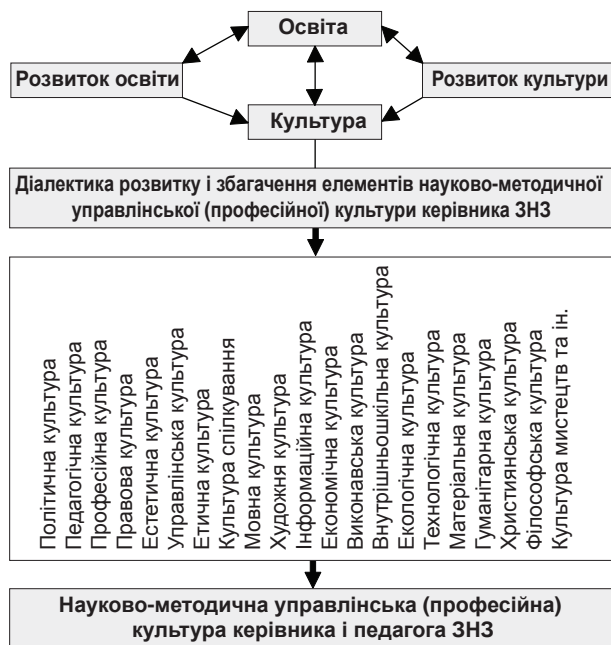
Процес формування управлінської науково-методичної культури керівника і педагога ЗНЗ є складним, динамічним і багатогранним, кінцевий результат якого – досконалий рівень сформованості управлінської науково-методичної культури, а також проміжні результати: сформованість професійної позиції, професійної компетентності, педагогічної етики, педагогічної майстерності.

Науково-методична робота ЗНЗ спрямована не лише на послідовне удосконалення професійних якостей, збагачення і оновлення нової системи знань і умінь керівників і педагогів, а й

на розвиток їх особистісних якостей, самореалізації у процесі професійної діяльності, серед яких: гуманізм, висока загальна культура і моральність, активність і комунікабельність, рішучість, наполегливість, ініціативність, вимогливість, уміння володіти собою, тактовність і самостійність, творча уява, самокритичність та інші. На виховання таких якостей керівника і педагога націлена вся система науково-методичної культури ЗНЗ (див. схему 2).

На схемі чітко проглядаються основні складові кожної із форм системи науково-методичної роботи ЗНЗ (індивідуальні, групові, масові) та елементи збагачення їх педагогічною культурою, які перебувають в органічній єдності, взаємодіють і доповнюють

Схема 1.
Взаємозв'язок та розвиток елементів науково-методичної управлінської культури керівника ЗНЗ

одна одну. У центрі схеми розташований координаційний центр з керівниками ЗНЗ, управлінський „пульс” з управлінськими концентрами і атрибутами, націлені на культурне збагачення кожної функції діючої системи науково-методичної роботи, які здійснюють управління формуванням управлінської науково-методичної діяльності і культури ЗНЗ.

В діяльності сучасних загальноосвітніх навчальних закладів робляться спроби визначити рівень управлінської культури керівників і педагогів ЗНЗ. Визначаючи критерії якісної і ефективної управлінської культури науково-методичної роботи ЗНЗ, доцільно цю проблему

розглядати як цілісну інтегровану систему і дати їй в загальних рисах визначення. *Управлінська науково-методична культура – це властивість, притаманна керівникам і педагогам ЗНЗ як особистостям, але виявляється вона в усіх царинах їх діяльності як професіоналів, тому може бути розглянута як одна із характеристик особистостей керівників і педагогів ЗНЗ – це міра та спосіб творчої самореалізації особистостей керівника і педагога в різноманітних видах управлінської і педагогічної діяльності, спрямованої на засвоєння, передачу та створення цінностей, технологій в управлінні і діяльності ЗНЗ.*

Для загальної оцінки рівня функціонування системи

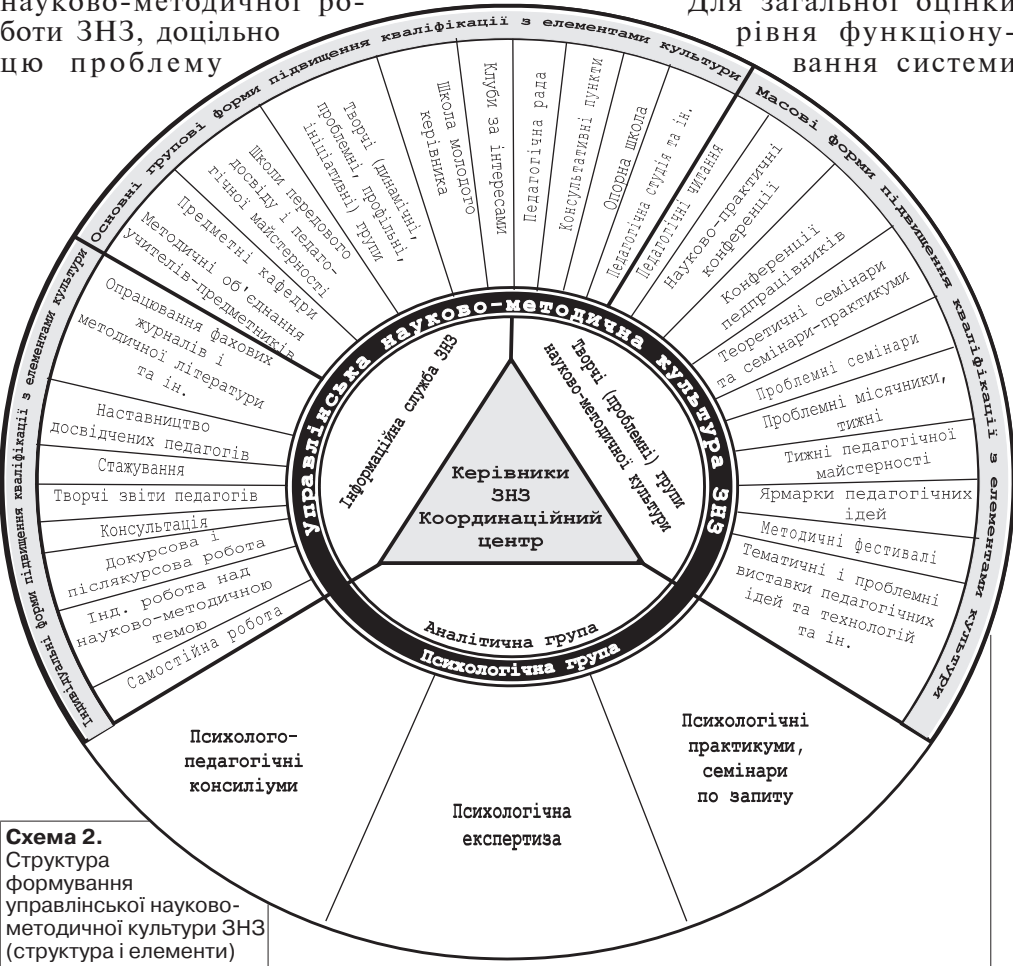

Схема 2.
Структура формування управлінської науково-методичної культури ЗНЗ (структура і елементи)

управлінської культури науково-методичної роботи доцільно виділити орієнтовний рівень науково-методичної культури ЗНЗ.

Достатній рівень характеризується обміркованою та усвідомленою професійною управлінською культурною науково-методичною діяльністю, яка дозволяє керівникам ЗНЗ і педагогам збагачувати власну особистість у процесі управлінської культури науково-методичної діяльності, знаходити можливості для прояву і розвитку творчого потенціалу. У них сформовані на високому рівні мотиваційно-ціннісні й особистісні компоненти управлінської культури. Характеризується повними, глибокими, усвідомленими знаннями змісту та форм управлінської культури науково-методичної роботи; позитивним і зацікавленим ставленням до неї, розумінням її значимості у власному професійному зростанні, що виступає внутрішньою детермінантою стійкої потреби щодо активної участі в управлінській культурі науково-методичної роботи; сформованістю творчих здібностей та умінь розробляти інноваційні педагогічні технології та впроваджувати їх.

Середній рівень – це педагоги й керівники ЗНЗ, які володіють достатнім для управлінської науково-методичної культури рівнем знань та вмінь, у них сформована ціннісна система та розвинені особистісні та професійні якості. Визначається володінням основними знаннями щодо змісту й форм управлінської культури науково-методичної роботи; частковим усвідомленням значимості управлінської культури науково-методичної роботи в професійному зростанні; ситуативним ставленням до управлінської культури науково-методичної роботи; не повністю сформованими вмін-

нями планувати, моделювати, організовувати та контролювати діяльність, здійснювати самодіагностику, впроваджувати інноваційні технології; потреба в управлінській культурі науково-методичної роботи не є мотивом, який систематично спонукає до активної участі в ній; в управлінській культурі науково-методичної роботи керівник ЗНЗ і педагогічний працівник віддають перевагу традиційним формам, що є свідченням недостатньої креативності.

Низький рівень характеризується слабкими знаннями змісту та форм управлінської культури науково-методичної роботи; відносним визнанням важливості управлінської культури науково-методичної роботи у професійному зростанні керівника ЗНЗ і педагога: низькою активністю в управлінській культурі науково-методичної роботи; надання переваги науково-методичним формам суто традиційного характеру; керівник і педагог ЗНЗ не проявляють творчості у своїй діяльності; недостатньо усвідомлюють необхідність вивчення та впровадження перспективного педагогічного досвіду, що позначається на якості здійснюваної ними навчально-виховної роботи.

Слід зазначити, що на практиці не існує чіткої межі між цими трьома рівнями, тому характеристика рівнів певною мірою умовна і своєю кінцевою метою має завдання допомогти тим, хто вивчає стан управлінської культури науково-методичної роботи, визначити загальну оцінку її якості та ефективності. При цьому необхідно зважати на те, що жоден із перелічених критеріїв неможливо виключити, всі вони відображають характер функціонування та результативності управлінської культури науково-методичної роботи.

КОМПЛЕКСНАЯ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА КАЧЕСТВА ТРУДА И ПРОФЕССИОНАЛИЗМА ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПЕРСОНАЛА

Управління
школою

**Михаил
РОЗЕНБАУМ**

Психолог, г. Бостон
(США)

**Людмила
ГРЕЧЕНКОВА**

Директор Торгово-экономического колледжа,
г. Киев (Украина)

**Николай
ИГНАТОВИЧ**

Заведующий кафедрой
экономики и менеджмента
Международного научно-технического университета
имени академика Юрия
Бугая, г. Киев (Украина)

**Сергей
ГРЕЧЕНКОВ**

Юрист, г. Киев (Украина)

Настоящая методика не претендует на отказ от традиционной аттестации, а является, на первых порах, надежным и весьма эффективным средством коррекции полученной ранее оценки качества работы и профессионализма педагогического персонала.

Ценность ее для нашего читателя состоит в том, что она легко может быть адаптирована к оценке работы педагогического персонала средних школ, включая их управленческие команды.

Оценка качества труда профессорско-преподавательского состава является, по нашему мнению, предпосылкой необходимой подготовки специалистов различного профиля: учителей, врачей, научных работников, инженерно-управленческого персонала предприятий и организаций, от уровня работы которых зависит качество жизни населения и успешность функционирования государства.

Подготовительная работа к такой оценке потребовала многократных интервью у педагогического персонала различных учебных заведений (школ,

колледжей, институтов, университетов и др.), изучения опыта подобных исследований, консультаций с ведущими специалистами (Киевский институт психологии, кафедры психологии Московского, Киевского и Магнитогорского университетов и др.).

Следующим этапом подготовительной работы стал анализ и обобщение банка критериев оценки качества труда педагогического персонала, в результате которого были выделены 20 основных критериев, распределенных по четыре в пяти главах, характеризующих основные направления педагогической деятельности.

Важность каждого критерия оценивалась по 10-балльной системе всеми интервьюерами. В результате такой кропотливой подго-

товительной работы была создана схема проведения исследований, состоящая из нескольких блоков, позволяющих оценить качество труда педагогического персонала высшего учебного заведения в целом и каждого педагога в отдельности (см. рис. 1).

Основными направлениями оценки качества труда педагогического персонала высших учебных заведений являются:

Научный уровень (умение поставить задачу научного поиска, уровень нравственных норм профессионального поведения, публикация статей за последние 5-7 лет, ссылки других авторов на опубликованные статьи).

Уровень изложения учебного материала (сочетание научного уровня с лекторским мастерством, владение литературным языком, насколько качество изложения позволяет студентам конспектировать лекции, стремление к установлению контакта со студентами в процессе изложения).

Учебно-методическая работа (подготовка методических разработок и учебных пособий, компьютерного программного обеспечения учебного материала, внедрение новых технологий обучения, уровень активности в проведении заседаний ученого совета, кафедры и др.).

Контроль знаний студентов (сочетание требовательности и объективности в оценке знаний студентов, применение компьютерной системы контроля знаний, системы тестов и других видов контроля знаний, удо-

Рис. 1.

Анкета 1

Социально-психологическая оценка качества труда педагогического персонала

Важность критерия	Номер критерия	Содержание	Оценка критерия
I. Научный уровень.			
	1.	Умение поставить задачу научного поиска.	
	2.	Уровень нравственных норм профессионального поведения.	
	3.	Публикация статей за последние 5-7 лет.	
	4.	Ссылки других авторов на опубликованные статьи.	
II. Уровень изложения учебного материала.			
	1.	Сочетание научного уровня с лекторским мастерством.	
	2.	Владение литературным языком.	
	3.	Насколько качество изложения позволяет студентам конспектировать лекции.	
	4.	Стремление к установлению контакта со студентами в процессе изложения.	
III. Учебно-методическая работа.			
	1.	Подготовка методических разработок и учебных пособий.	
	2.	Подготовка компьютерного программного обеспечения учебного материала.	
	3.	Внедрение новых технологий обучения.	
	4.	Уровень активности в проведении заседаний ученого совета, кафедры и др.	
IV. Контроль знаний студентов.			
	1.	Сочетание требовательности и объективности в оценке знаний студентов.	
	2.	Применение компьютерной системы контроля знаний.	
	3.	Применение системы тестов и других видов контроля знаний.	
	4.	Удовлетворенность уровнем качества знаний студентов.	
V. Воспитательная работа со студентами.			
	1.	Уровень эффективности работы преподавателя – куратора студенческой группы.	
	2.	Приобщение студентов к совместной научно-исследовательской работе.	
	3.	Руководство и участие в студенческих научно-исследовательских конференциях.	
	4.	Подготовка публикаций результатов студенческих исследований.	
ОЦЕНКИ:			
Положительная: + Отрицательная: - Неопределенная: 0			
Важность критерия оценивается по 10-балльной системе Анкета анонимна			

влетворенность уровнем качества знаний студентов).

Воспитательная работа со студентами (уровень эффективности работы преподавателя – куратора студенческой группы, приобщение студентов к совместной научно-исследовательской работе, руководство и участие в студенческих научно-исследовательских конференциях, подготовка публикаций результатов студенческих исследований) (см. анкету 1).

Начинать, по нашему мнению, следует с программы-минимум, которую условно можно назвать „Социально-психологическая оценка качества труда педагогического персонала”, в результате которой мы получаем общую картину уровня педагогического мастерства.

Качество работы педагогического персонала оценивается по вновь созданной методике. Для участия в исследовании приглашается весь педагогический персонал. Всем участникам раздаются одинаковые анкеты, содержащие 20 критериев, распределенных по 4 в пяти тематических главах. Сначала предлагается с левой стороны анкеты оценить важность каждого критерия по 10-балльной системе. Эта работа дает возможность оценить отношение к различным аспектам педагогического труда. Затем, с правой стороны анкеты коротко оценивается каждый критерий: да “+”; нет “-”; затрудняюсь ответить “0”. Анкета анонимна, она не подписывается.

Было бы ошибочно упустить возможность узнать

мнение о качестве труда педагогического персонала объекта обучения и воспитания, т.е. студентов. По нашим рекомендациям для этой цели следует провести с ними исследование по такой же схеме.

Только после всестороннего анализа полученных результатов и их обсуждения можно приступить к реализации следующих блоков нашей схемы. Это уже будет программа — максимум, в результате которой будет оцениваться качество труда каждого отдельного педагога и каждого отдельного руководителя.

Весь комплекс исследований завершается рекомендациями по аттестации педагогического персонала, рациональном использовании и оплате педагогического труда.

Несомненным достоинством предложенной методики является учет мнения о качестве работы педагога не только руководства учебного заведения, но и неформальных лидеров малых коллективов (кафедр), каждого коллеги, работающего рядом, объектов обучения и воспитания (студентов) и, наконец, учет самооценки и социального статуса каждого педагога в коллективе.

Определенный интерес представляет и подробный „рентген” всего руководящего персонала (заместителей ректора, деканов, руководителей, кафедр, кабинетов, факультетов и др.). Причем оценке подлежат не только профессиональные качества по определенной специальности, но и уровень управленческой деятельности. Результаты исследования позволяют обратить внимание на способных людей, заслуживающих повышения в должности и повышения оклада.

Об эффективности труда педагогических работников можно говорить *после* достижения определенных результатов, когда эти результаты могут быть оценены коллегами и внедрены в практику. Тем не менее, приходится постоянно решать вопросы о соответствии педагогического работника должности, так или иначе оценивать

его профессиональный уровень *по текущим показателям*. Эти вопросы призваны решать аттестационные комиссии, которые руководствуются в основном такими показателями, как стаж работы, научно-теоретическая, психолого-педагогическая, методическая подготовки, профессиональное мастерство, педагогическая культура общения со студентами и коллегами.

Недостающим звеном в формировании искомой методики исследования профессионального уровня и качества труда педагогического персонала является **система социометрических исследований**, позволяющая установить как критерии оценок, так и наиболее авторитетных и квалифицированных представителей педагогических коллективов, способных вместе с руководителями выступать в роли экспертов. Кроме того, социометрические исследования дают важную информацию о неформальной структуре коллективов, которая может успешно использоваться для формирования постоянных и временных методических объединений, создаваемых для решения той или иной педагогической задачи.

Социометрические исследования проводятся при помощи анкет, состоящих из 40 вопросов, ответы на которые дают возможность характеризовать возможные виды профессиональных и непрофессиональных контактов между членами коллектива, а именно: качество и профессионализм преподавания, объективность оценки знаний учащихся, а также желание обсудить вопросы личной жизни, поговорить о музыке, литературе, живописи, политике и др. С левой стороны анкеты перечисляются фамилии и инициалы членов коллектива, а с правой стороны при помощи цифр осуществляется выбор. В результате компьютерной обработки анкет определяется социальный статус каждого сотрудника в коллективе, измеряемый процентным отношением общего количества выборов к максимально возможному. Полученная информация

МЕТОДИКА ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА ТРУДА

Оценка качества труда педагогического персонала производится по 5-бальной системе. Мы отдаем предпочтение 5-бальной системе по двум причинам. Во-первых, она привычна и четко отражает уровни успешности работы. Во-вторых, выставленные оценки на уровне 5-баллов по всем 20-ти критериям в сумме составляют 100 баллов, что создает определенные удобства расчета.

Качество труда педагогического персонала оценивается по 5-ти уровням:

1. *отличный*: 75-100 баллов (5);
2. *хороший*: 50-74 балла (4);
3. *посредственный*: 25-49 баллов (3);
4. *плохой*: 10-24 балла (2);
5. *очень плохой*: 1-9 баллов (1).

Разумеется, педагог, оказавшийся в результате аттестации на 3-м уровне, уже представляет собой зону риска для учебного процесса, а о 4-м и 5-м уровнях и говорить не приходится.

Анкета состоит из 5-ти глав, отражающих основные направления педагогического труда. Каждая глава состоит из 4-х критериев. Такая структура анкеты позволяет определить не только качество работы в целом, но и реализацию основных направлений педагогического труда.

Количественной характеристикой совпадения формальной и неформальной структур коллектива может служить специальный коэффициент k , вычисляемый как первый момент („центр тяжести“) расстановки руководителей персонала в ранжированной таблице социальных статусов всех сотрудников. Если в коллективе из n человек имеется m формальных руководителей, которые в ранжированной таблице находятся на l_i -м месте каждый ($i = 1, \dots, m < n$), то коэффициент совпадения формальной и неформальной структур рассчитывается по формуле

$$k = \frac{n+1-2\bar{l}}{n-m}, \quad \bar{l} = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m l_i \quad (1)$$

Коэффициент k может изменяться от +1 (когда руководители имеют самые высокие социальные статусы в коллективе) до -1 (руководители имеют самые низкие статусы), причем значение $k = 0$ соответствует случайному распределению руководителей в ранжированной таблице.

Важным механизмом контроля получаемых результатов является изучение корреляций между скорректированными экспертными оценками профессиональных качеств y_j и производственными социальными статусами x_j сотрудников в каждом подразделении ($j = 1, \dots, n$ – номера сотрудников в подразделении из n человек). Величина коэффициента корреляции этих параметров

$$\rho_{xy} = \frac{1}{\sigma_x \sigma_y} \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n (x_j - \bar{x})(y_j - \bar{y}) \quad (2)$$

$$\bar{z} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n z_j, \quad \sigma_z = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n (z_j - \bar{z})^2}, \quad (z = x, y) \quad (3)$$

изменяется от +1 до -1 и свидетельствует о том, насколько отражено мнение коллектива в оценке профессионального уровня всех сотрудников. Отклонения отдельных оценок от полученной корреляционной зависимости

$$y = \bar{y} + \left(\sigma_y / \sigma_x \right) \rho_{xy} (x - \bar{x}) \quad (4)$$

легко выявляется и указывает на необходимость дополнительной коррекции оценок с помощью прежнего или нового состава экспертов.

Расчет коэффициента совпадения формальной и неформальной структур, а также корреляций между скорректированными экспертными оценками профессиональных качеств и производственными социальными статусами сотрудников в каждом подразделении, т.е. величины коэффициента корреляции, разработаны и предложены доктором физико-математических наук В.М. Розенбаумом.

о неформальной структуре коллектива используется в дальнейшем руководителем учебного заведения для индивидуальной работы с подчиненными и правильной расстановки кадров.

Выявленный в результате социометрического исследования неформальный лидер также привлекается к экспертным оценкам профессиональных качеств сотрудников своего коллектива. Средние уровни оценок формального и неформального лидеров не должны совпадать из-за различий их позиций и функций. Тем не менее, результаты исследований показывают, что наиболее благоприятные условия функционирования коллектива возникают при совпадении формального и неформального лидера в одном лице. Поэтому, с теоретико-методологической точки зрения, есть все основания ожидать, что корректировка экспертной оценки „сверху“ неформальным лидером должна существенно повышать достоверность получаемых результатов. Однако полный отказ от оценки „сверху“ был бы неоправданным, так как пока неформальный лидер не облечен административной властью, он не может в полной мере учитывать деловые качества сотрудников.

Сопоставление экспертных оценок сотрудников со стороны формального и неформального лидеров обнаруживает корреляцию этих оценок при несовпадении их средних уровней (см. врез на этой странице).

Таким образом, в качестве экспертов выступают:

- вышестоящий непосредственный руководитель;
- неформальный лидер, установленный в результате социометрического исследования;
- каждый коллега, непосредственно работающий с испытуемым;
- каждый учащийся, которого обучает и воспитывает педагог;
- сам педагог в порядке самооценки.

Формулирование рекомендаций по определению должности и размера оклада происходит на основании результатов исследования, в которых параметрами являются суммарные оценки профессиональных качеств в баллах, т.е. учитывается уровень профессиональных качеств (выраженный в баллах), необходимый для положительной аттестации или определения должности, а также существующие в настоящее время вилки должностных окладов.

Предложенная методика исследований содержит оценку профессиональных и управленческих качеств, а также социально-психологических характеристик руководящего персонала учебного заведения (заместителей ректора, деканов, заведующих отделениями, руководителей кафедр и других руководителей) (см. врез на этой стр.).

В обсуждении методики оценки качества труда и профессионализма педагогического персонала выс-

ОЦЕНКА ТРУДА УПРАВЛЕНЦЕВ

Оценка качества труда управленческого персонала производится в такой последовательности.

Профессиональные и управленческие качества заместителей ректора и заведующих отделениями оценивают:

1. Ректор учебного заведения.
2. Неформальный лидер учебного заведения, определяемый в результате социометрических исследований.
3. Педагогический персонал, непосредственно подчиненный данному руководителю.
4. Студенты, которым непосредственно преподает данный руководитель.

Профессиональные и управленческие качества руководителей кафедр оценивают:

1. Заместитель ректора, декан, заведующий отделением, которые курируют данную кафедру.
2. Неформальный лидер кафедры, определяемый в результате социометрических исследований.
3. Педагогический персонал данной кафедры.
4. Студенты, которым непосредственно преподает данный руководитель.

Оценка профессиональных качеств данного руководителя предполагает определение уровня владения предметом преподавания, качества преподавания, владения новыми технологиями обучения. Подразумевается, что заместители ректора, деканы, заведующие отделениями сами должны быть лучшими преподавателями своих дисциплин, высокими профессионалами.

Оценка управленческих качеств и социально-психологическая характеристика предполагает определение уровня эрудиции, интеллекта, авторитетности в области знаний, человеческих качеств, организаторских способностей, умения находить контакт с коллегами и студентами, способности делегировать свои полномочия подчиненным, умения найти и четко сформулировать проблему в работе, которой он руководит.

Критерии успешности работы руководителей в учебных заведениях существенно зависят от профессионального уровня (определяемого по описанной выше схеме дирекцией, неформальными лидерами, коллегами и студентами), коэффициента эффективности управления и социально-психологической характеристики, которая рассчитывается по данным социометрических опросов. Коэффициент эффективности управления учитывает такие качества руководителя, как знание работы, выполняемой коллективом, уровень руководства и т.д. В свою очередь, социально-психологическая характеристика отражает уровни таких качеств, как самодисциплина и отношение к труду, уровень знаний, организаторских способностей, моральных устоев, умения налаживать отношения с людьми, отношения к критике и инициативе подчиненных, авторитетности и т.д.

Рассчитывая средние значения \bar{Z} характеристик и их среднеквадратичные отклонения σ_z (по формулам типа (3)), можно определить область низких, средних и высоких уровней значений для данной организации с приблизительно одинаковыми вероятностями попадания в них при нормальном законе распределения. Выделение этих трех областей значений по каждой группе качеств облегчает классификацию результатов по каждому конкретному руководителю и формирование необходимых рекомендаций.

ших учебных заведений, наряду с другими, принял участие Виктор Александрович Брумберг¹ — доктор физико-математических наук, профессор, заслуженный деятель науки Российской Федерации.

Профессор В.А. Брумберг считает одним из основных принципов педагогической деятельности принцип “деонтологии”. Термин „деонтология”, предложенный английским социологом и юристом Иеремией Бентамом (J. Bentham) в XIX веке для обозначения теории нравственности, происходит от греческих слов „deontos” — должное, надлежащее и „logos” — знание, и означает совокупность нравственных норм профессионального поведения медицинских работников. В последнее время принципы деонтологии нашли отображение в различных профессиональных Кодексах журналистов, социальных работников и т.п.

По нашему мнению, они непременно должны быть отражены в профессиональном кодексе педагогического персонала.

Отличительной чертой нашей методики является широкая возможность выявить не только недостатки, но и получить информацию о той части профессорско-преподавательского состава, которая в повседневной текучке выпала из поля зрения руководства, а по своему уровню и мастерству заслуживает повышения в должности и окладе.

¹ Брумберг В.А. — Лауреат Государственной премии СССР, Лауреат Премии Гумбольдта, приглашенный профессор Национальной астрономической обсерватории в Токио, приглашенный астроном Института небесной механики в Париже, выдающийся специалист в области классической и релятивистской небесной механики, организатор и руководитель Лаборатории алгоритмизации небесной механики, собравший в ней молодых выпускников университета различных специальностей: астрономов, физиков, математиков и системных программистов. В 1997 году имя „Брумберг” присвоено малой планете 4916. 29 апреля 2008 года Виктору Александровичу Брумбергу за выдающийся вклад в релятивистскую небесную механику Американским Астрономическим Обществом присуждена премия имени Дирка Брауэра за 2007 год.

Эта черта является наиболее значимым компонентом работы, направленной на повышения качества преподавания в вузах. Другими словами, в результате исследований мы получаем разнополярные знаки (плюсы и минусы), что повышает качество и результативность самого исследования, т.е., с одной стороны, мы устраняем недостатки, с другой стороны, намечаем пути повышения качества преподавания.

Такая же коррекция предполагается и в отношении эффективности работы руководящего персонала, давая ректору возможность получить „рентгеновский снимок” качества работы своих заместителей, деканов, ведущих отделениями, кафедрами и, наконец, обнаружить слабые стороны общего руководства коллективом.

Это, по нашему мнению, единственный способ увидеть реальную картину преподавательского мастерства и уровня управления вузом и его подразделениями — факультетами, отделениями, кафедрами и др.

ОПИСАНИЕ РАСЧЁТНОЙ ЧАСТИ МЕТОДИКИ

Для представления результатов исследования целесообразно выбрать шкалу показателей по отдельным вопросам, группам вопросов и по всем вопросам исследования от 0 до 100 %. Тогда 100 % будет соответствовать максимальному числу положительных ответов, 50 % — неопределённым ответам на все вопросы, 0 % — отрицательным ответам на все вопросы. При обработке результатов тестирования положительным и отрицательным ответам на вопросы сопоставлялись значения +1 и -1, соответственно, неопределённым ответам присваивалось значение 0. Тогда средние значения набранных баллов по всем испытуемым (алгебраическая сумма положительных и отрицательных баллов, делённая на количество испытуемых), соответствующие одному вопросу, данной группе вопросов и всем вопросам будут изменяться в

интервалах $-1ч+1$, $-4ч+4$ и $-20ч+20$ соответственно. Отображение этих интервалов на искомый интервал от 0 до 100% осуществлялось с помощью линейных функций: $y = 50(x+1)$ (для одного вопроса), $y = 12.5x + 50$ (для четырёх вопросов) и $y = 2.5x + 50$ (для всех 20 вопросов анкетирования), где x – среднее значение баллов, y – искомое значение показателя, характеризующее данное качество. Например, если по заданной группе из четырёх вопросов среднее количество баллов оказалось равным $x = 3.2$, то по одной из приведённых выше формул соответствующее значение по процентной шкале будет равно: $y = 90\%$.

Первые исследования по оценке качества труда и профессионализма педагогического персонала вузов были проведены нами с марта по октябрь 2008 года на базе Торгово-экономического колледжа Киевского торгово-экономического университета и кафедры экономики и менеджмента Международного научно-технического университета имени академика Юрия Бугая, (г. Киев). Непосредственными организаторами и исполнителями этих исследований являлись руководители указанных коллективов, что придает особую значимость и ценность полученным результатам.

В исследованиях приняли участие 315 человек: 225 студентов (152 – в колледже и 73 – на кафедре экономики и менеджмента университета) и 87 преподавателей (68 – в колледже и 19 – на кафедре экономики и менеджмента университета).

Результаты представлены в диаграммах (см. рисунки 2,3). Двойные цифры под каждым фрагментом диаграммы обозначают номер главы и номер критерия (см. анкету 1).

Сразу выявились *слабые места в оценке важности и качестве труда педагогического персонала.*

В колледже (рис.2) – это публикации статей за последние 5-7 лет (1.3), ссылки других авторов на опубликованные статьи (1.4), уровень активно-

сти в проведении заседаний ученого совета, кафедры (цикловой комиссии) (3.4), применение компьютерной системы контроля знаний (4.2), приобщение студентов к совместной научно-исследовательской работе (5.2), руководство и участие в студенческих научно-исследовательских конференциях (5.3), подготовка публикаций результатов студенческих исследований (5.4).

На кафедре экономики и менеджмента университета (рис.3) – это публикации статей за последние 5-7 лет (1.3), ссылки других авторов на опубликованные статьи (1.4), внедрение новых технологий обучения (3.3), уровень активности в проведении заседаний ученого совета, кафедры и др. (3.4), применение компьютерной системы контроля знаний (4.2), приобщение студентов к совместной научно-исследовательской работе (5.2). Этот критерий студенты оценили знаком 0. Также низко оценили преподаватели и студенты качество педагогического труда по таким критериям, как руководство и участие в студенческих научно-исследовательских конференциях (5.3) и подготовку публикаций результатов студенческих исследований (5.4).

Как видим, в двух разных учебных заведениях слабые места – одинаковы. Часть из них при определенных усилиях можно устранить, но некоторые выливаются в серьезную проблему: к ним относятся научный уровень преподавания и приобщение студентов к совместной научно-исследовательской работе.

Это уровень надстройки. Посмотрим глубже. Зададим фундаментальные вопросы. Преподаватель ВУЗа – успешный ученый? Кто готовит кадры исследователей: ВУЗы или НИИ?

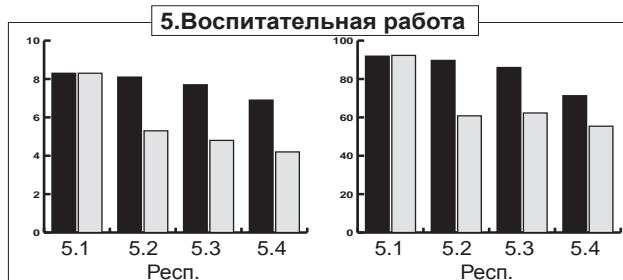
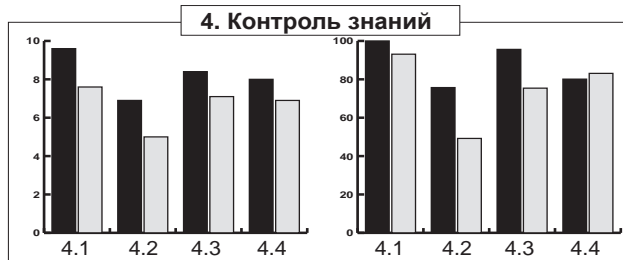
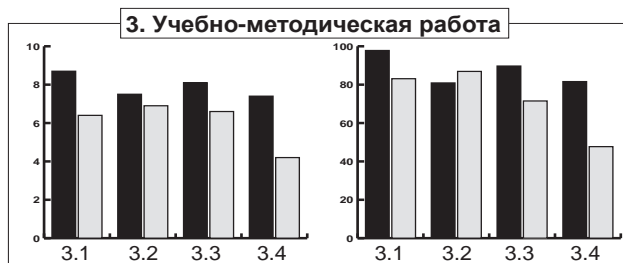
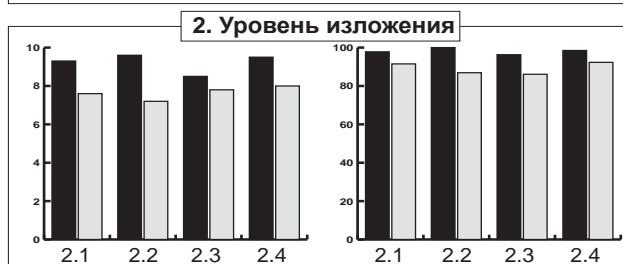
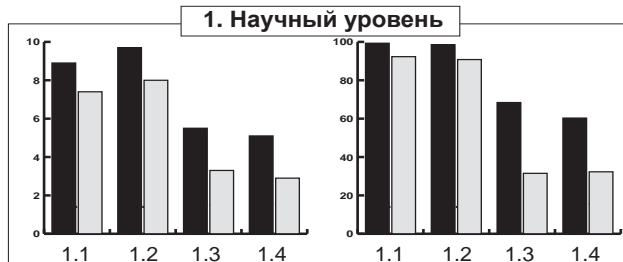
На стадии изучения предмета исследования в высших учебных заведениях Киева, Москвы, Харькова приходилось встречать педагогов, специализирующихся на чтении лекций, что в принципе совсем неплохо,

Рис. 2.

Социально-психологическая оценка качества труда педагогического персонала торгово-экономического колледжа

Важность критерия
(баллы)

Оценка критерия
(%)

но далеких от прямой научной деятельности и соответственно не имеющих опубликованных научных работ. Но еще более удивительными были встречи с некоторыми подобными преподавателями в таких известных американских университетах, как Нью-Йоркский, Гарвардский, Йельский, Принстонский и других.

По нашему мнению, преподаватель ВУЗа, который далек от научной работы, не может привлечь студентов к совместной исследовательской работе, выступать в роли соавтора в студенческих конференциях и публикациях.

Возникает философский вопрос о качественном составе вузовских преподавателей. Кто лучше? Преподаватель, в совершенстве владеющий техникой изложения, но далекий от научной деятельности, или прекрасный исследователь, имеющий ряд публикаций и ссылки других авторов на его работы, испытывающий затруднения в изложении учебного материала? Идеальный вариант – обладание обеими качествами. При необходимом выборе мы бы отдали предпочтение второму варианту. Но тут важно – кому предоставлено право выбора. Если во главе учебного заведения стоит исследователь, он отдаст предпочтение второму варианту в подборе преподавательских кадров. Если же он просто менеджер, даже успешный, это отразится и на подборе преподавательских кадров.

Тут – чистойшей воды психология. На фоне вид-

ных представителей науки руководящий менеджер проигрывает. Отсюда и соответствующий выбор. Поэтому при назначении руководителей учебных заведений следовало бы учитывать не только их организаторские способности, но и научный уровень.

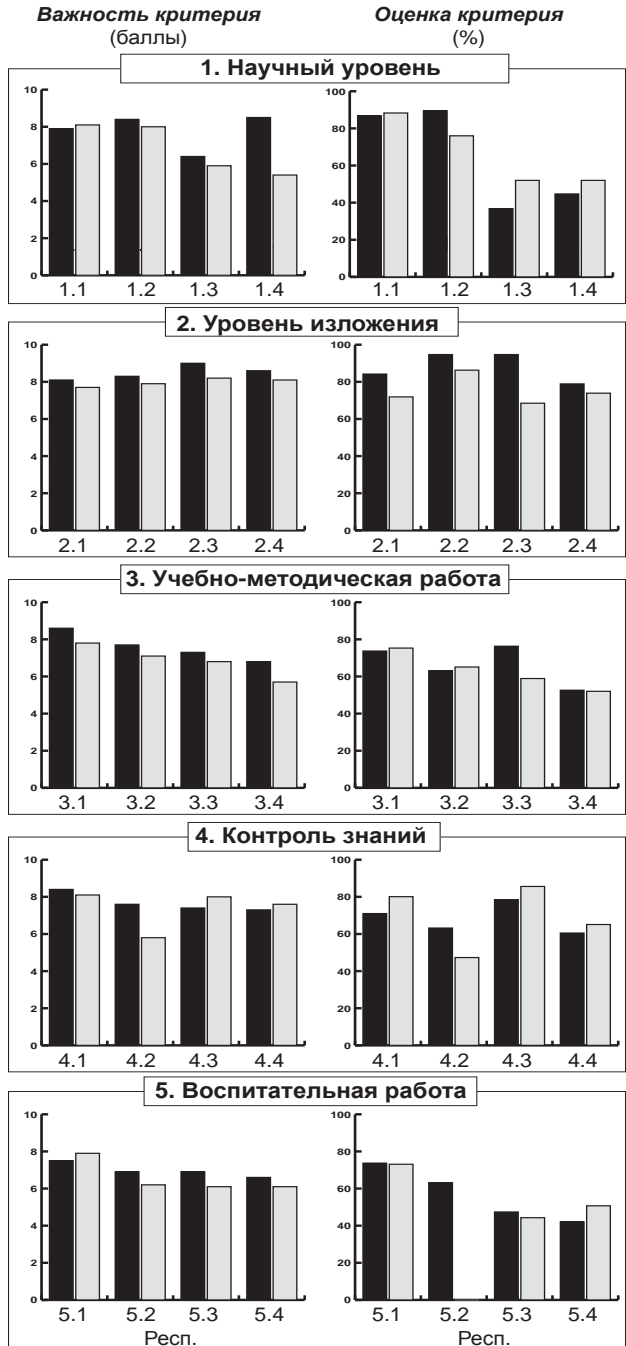
Воспитательная работа со студентами, привлечение их к совместной научной деятельности создаст предпосылки для успешного формирования кадров научно-исследовательских институтов. Младший научный сотрудник НИИ, обладающий опытом проведения исследовательской работы под руководством преподавателей ВУЗов гораздо предпочтительнее работника, которому надо начинать с азов. В выигрыше будут и ВУЗы и НИИ, а в целом – научный потенциал государства.

Ранее, в наших исследованиях по оценке качества работы научных сотрудников в академических и отраслевых НИИ мы столкнулись с низким уровнем профессионализма на разных ступенях – от младших научных сотрудников до старших, и даже выше. Это результат отсутствия внимания к подготовке исследователей в студенческие годы. Именно в это время должен закладываться фундамент развития науки.

Мне, одному из авторов, выпускнику Киевского университета, довелось преподавать психологию в 9-х классах средних школ в шахтерских поселках Горловки, а затем – Харькова. На ее преподавание отводился 1 час в неделю. Приходилось работать

Социально-психологическая оценка качества труда педагогического персонала кафедры экономики и менеджмента Международного научно-технического университета имени академика Юрия Бугая

Рис. 3.

в шести школах: 1 день в неделю в каждой школе. Таким образом, каждый урок повторялся свыше 30 раз.

Совидайна університетська підготовка і багаторазове повторення матеріала з урахуванням реакції учасників дозволили довести рівень викладання до такого досконалості і філігранності, при яких відпрацьовувалися акценти, шутки, допоміжні рухи і навіть усмішки.

Новий предмет викликав інтерес не тільки учасників, вчителів, але і батьків. В деяких школах уроки потрібно було проводити в акто-

вому залі. Уроки психології перетворилися в театр одного актора.

В подальшому, будучи спочатку асистентом-психологом, а потім і керівником лабораторії інженерної психології і ергономіки, продовжив викладацьку роботу в вищих навчальних закладах Харківка і Києва.

Науковий робота в лабораторії суттєво вплинула на якість викладання: теоретичні положення повсюдно підкріплювалися результатами досліджень.

Якщо раніше, при роботі в школі, високий рівень викладання матеріала досягався кількістю повторень, то при роботі в вузі кількість перейшло в якість.

Студенти почали цікавитися не тільки проблемами пам'яті або уваги, а питаннями оперативної пам'яті, системами „людина – машина”, прийомом, переробкою інформації і прийняттям рішень. Відповідями служили результати досліджень лабораторії.

Наступним етапом підвищення якості викладання по запитанню самих студентів був організований студентський філіал психологічної лабораторії, де вони під нашим керівництвом вели конкретні дослідження в виробничих колективах, потім брали участь в наукових конференціях, готували статті і доповіді, публікували їх.

Таким чином, наші пропозиції, викладені в цій статті, не просто декларація. Вони ґрунтуються на конкретному досвіді педагогічної роботи.

Якщо „програма-мінімум” дозволила визначити слабкі місця в роботі педагогічного колективу в цілому, намалювати шляхи виправлення недоліків, вдосколювати якість педагогічного праці.

Перехід до „програми-максимум” представляє собою „рентгеновський знімок” якості праці і професіоналізму кожного окремого викладача. Думається, що нас чекають деякі сюрпризи при порівнянні результатів наших досліджень з отриманими раніше результатами традиційної атестації педагогічного персоналу (рис. 2 і 3).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Михайл Розенбаум, Ірина Іпатова, Тат'яна Яценко, Сергій Греченков. Якість праці педагогічного персоналу і якість життя учасників. // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2008. – №1. – С.48-58. (див. також список літератури до цієї статті. – Ред.)

2. Михайл Розенбаум, Людмила Греченкова, Людмила Костенко, Сергій Греченков. Професіональний рівень керівників: методика оцінки. „Людина і праця” – 2008.- №5 – С.41-44.

3. Михайло Розенбаум, Людмила Греченкова, Сергій Греченков. Оцінка професіоналізму науковців, якості життя та довголіття вчених як об'єкт інтелектуальної власності. //Інтелектуальна власність. – 2008. – №6.- С.74-77.

4. Розенбаум М.Д., Розенбаум А.В., Греченкова Л.Н., Греченков С.В. От професіоналізму спеціалістів до якості життя і довголіття населення. Монографія. Клуб російськомовних вчених штату Массачусетс, Бостон, США. – 2008. – 78 с.

АВТОРИ СООБЩАЮТ

Згідно з програмою „Комплексна соціально-психологічна оцінка якості праці педагогічного персоналу середніх і вищих навчальних закладів”, розробленої психологом М.Д. Розенбаумом і др., науково-виробничою фірмою „Емір” (Екологія, Медицина, Інжиніринг, Реконструкція), на базі якої і проводилась оцінка професіоналізму наукового, медичного, інженерно-управлінського персоналу, **пропонується організувати Міжнародну конференцію** по вказаній тематикі в Інституті України при Гарвардському університеті (г. Бостон, США) во другій половині 2010 року.

ШКОЛА ТА КРИЗА ХТО КОГО?

Управління
школою

Школа та
криза:
віртуальний
круглий стіл

Кризова примара на зразок довготривалого циклону зависла над світом. Про неї пишуть, про неї говорять, про неї сперечаються, будуючи різноманітні прогнози, коментуючи економічні показники, прагнучи досягнути це явище і дізнатися, коли воно нарешті завершиться. Оптимісти сподіваються, що за два роки, песимісти — що за чотири, але й ті, й інші прогнозують поживлення економіки так, як синоптики прогнозують зміну циклону антициклоном, — з певною часткою ймовірності. З усього цього шаманства пересічній людині, наділеній здоровим глуздом, стає зрозумілим одне: все це не на один день, і треба оперативно скласти власну антикризову програму і терміново її активізувати. Врешті-решт, чим ми гірші за глянцевої журналістики, де наввипередки друкують „антикризові поради, меню, подорожі, тренінги, програми, пропозиції тощо”. Користуючись пропозицією нашого журналу, поглянемо на кризову ситуацію з позиції школи.

„Про яку кризу Ви говорите? У себе в школі я її жодним чином не відчуваю”, — стверджує одна з колег, переконуючи нас, що ця проблема більше роздмухується ЗМІ, аніж реально загрожує звичному життю, будням школи, особливо школи успішної та авторитетної, якою насправді є керована нею школа. Якби це й насправді так було! Інколи на кочує бажання, як в дитинстві, затулити очі долонями і сховатися від невизначеної і через це особливо тривожної ситуації. Але таким перевіреним прийомом кризу не обдуриш і від неї не сховашся навіть у фортеці під назвою „школа”.

Давайте поміркуємо разом над взаємозалежністю кризи і школи. Я свідомо

застосувала поняття „взаємозалежність” замість „залежність”, бо глибоко й вже давно переконала у надзвичайно потужному впливі школи на життя нашого суспільства. І вплив цей дедалі зростає, незважаючи на неприйняття, нерозуміння або ігнорування цього процесу з боку того самого суспільства в особі його речників — політиків або чиновників.

Залишимо економічні розрахунки економістам, психологічні обґрунтування психологам, а соціальні висновки соціологам. Ледь не забула про філософів, яким через певний час випаде нагода узагальнити й осмислити все, що зараз відбувається у світі взагалі й в

**Лілія
ДОНСЬКА**

Директор гімназії №30 „ЕкоНад” Дніпровського району м. Києва, член редакційної ради журналу „Директор школи, ліцею, гімназії”

Україні зокрема. Проте своєрідність школи як суспільної інституції полягає у безперервності процесу функціонування при неможливості зупинитися, не поспішаючи озирнутися, помірковано зважити, зробити висновки, намітити програму, перевірити її на рівні експерименту. Всі ці складові, необхідні для запровадження суттєвих, стратегічних змін, школа має враховувати в оперативно-екстремальному режимі, без зупинки руху, з вірою у прогресивність цього руху.

Якщо вже й далі використовувати географічні порівняння (думаю, що вони спадають на думку через глобальний, планетарний характер кризи), то згадуєш про точні прилади, які фіксують підземні поштовхи ще до початку землетрусів. Якщо вчасно врахувати їхні показники, можна врятуватися від руйнівних наслідків природної катастрофи або принаймні мінімізувати ці наслідки.

Все, чим живе сучасне суспільство, безпосередньо чи опосередковано потрапляє до школи, впливає на неї. Ви відчули настрої невпевненості або навіть зневіри, які охоплюють суспільство, звичайних людей через втрату роботи, кредитні негаразди, замороження банківських вкладів, інфляцію? Впевнена, що так. Чи може це пройти повз школу, де вчать діти цих людей, не торкнутися дітей, вчителів та тієї ж школи? Не може!

Знервовані батьки, часто заклопотані проблемами виживання родини; зростання через матеріальні негаразди агресивності й відчуження в сім'ї; скептицизм або навіть цинізм щодо моральних цінностей та етики людських стосунків, викликані перехідним періодом розвитку нашої держави з одного боку та дилетантськими діями її правителів й інфантильністю громадських утворень з іншого – все це загрожує сучасній українській школі взагалі і кожній нашій конкретній школі зокрема.

Не хочу детально зупинятися на проблемах фінансування школи у кризовий період, думаю, спираючись на економічні прогнози, основні проблеми ще попереду, але вже зараз введено в обіг слівце „оптимізація” стосовно бюджетних витрат на школу,

яка й без того фінансується не за принципом потреби, а за залишково-порівняльним принципом. При цьому про дотримання науково обґрунтованих нормативів, здатних забезпечити виконання державних стандартів освіти, не йдеться взагалі.

І вже вкотре перед нами, директорами, постає одвічне питання: *що робити?*

Як на мене, бачу такі **моделі поведінки та напрями діяльності** (або бездіяльності):

- зосередження на самозахисті та збереженні статусу (мінімізація діяльності, економія сил і ресурсів, виживання);
- ігнорування проблем, породжених кризою, та наявності самої кризи взагалі („нехай начальство переживає – йому за це гроші платять, бо ми нічого не вирішуємо”);
- пошуки шляхів виходу з кризи на власному рівні компетенції.

Думаю, можна назвати ці моделі базовими для формулювання власної концепції щодо нашої директорської діяльності. Як хронічний оптиміст, особисто я дотримуюсь третьої моделі, усвідомлюючи, що песимізм та зневіра не повинні захопити школу, яка прагне створити умови для плекання свідомої й шляхетної юної особистості, спрямованої на творення майбутнього. Інакше доведеться з часом говорити про втрачене покоління і виправдовувати себе посиланням на об'єктивні причини. А не хотілося б. Аналізуючи існуючий стан речей, проектуючи вектор розвитку подій, вбачаю пошуки шляхів виходу з кризи для нашої гімназії, що називається „ЕкоНад” (Економічна Надія), у двох площинах – *духовній і матеріальній*. Не будемо зараз зупинятися на взаємозв'язку цих площин, а розглянемо їх окремо для наочності та прозорості (див. вріз).

А тепер деякі думки про **протидію кризі у фінансуванні школи**.

По-перше, треба визначитися щодо зацікавленості влади у матеріальній підтримці школи. Тут уже йшлося про залишково-порівняльний принцип забезпечення освіти (порівняння з іншими злиденними бюджетними галузями – на освіту припадає більше, ніж

на культуру; порівняння з попередніми роками без урахування інфляції та зростання цін; порівняння з 90-тими роками; порівняння з іншими регіонами на користь столиці без уваги до вартості споживацького кошика). З чого можна зробити не дуже втішний висновок про те, що освіта не стала для держави пріоритетною галуззю, бо дивідендів від неї сьогодні не побачиш, а вибори вже на носі. Не до школи тепер.

По-друге, керуючись тим же самим здоровим глуздом, можна легко зрозуміти, що безпосередньо зацікавлені у благополуччі школи тільки вчителі та батьки. Виходить, що треба не тільки об'єднати зусилля зацікавлених сторін, а й оформити це *офіційно*, у вигляді різноманітних громадських об'єднань. Для прикладу наведу громадську організацію „Батьківський комітет гімназії № 30 «ЕкоНад»», яку очолює її голова Дроздов І.О. На щастя, є в Україні ділові люди, які переймаються проблемами школи. Організація має власний статут, зареєстрована належним чином, завоювала довіру батьків і партнерів. Складно уявити, яким чином могла б достойно існувати гімназія без моральної і матеріальної допомоги такої організації. Тут і наукова підтримка, і створення комфортних умов для навчання і виховання, і заохочення творчої роботи вчителів, талантів і здібностей учнів.

Тож давайте навчимося співпрацювати та співчувати заради душевного комфорту сьогодні і достойного майбутнього завтра. Де ми цього навчимося? Звичайно, в школі, яка обов'язково переживе будь-яку кризу!

„У МОЇЙ РОДИНІ – ДОЛЯ УКРАЇНИ”

Як уберегтися від цинізму, зневіри, аморальності й уберегти від них дітей? Скаржи на телебачення, комп'ютерні ігри, Інтернет, „вулицю” та „не фахових” батьків нам не допоможуть. Треба мати власну позитивістську програму дій, спрямовану на вироблення морального імунітету проти перерахованих вже негативних чинників. Скажімо, в нашій гімназії цього року розпочато загальногімназійний проект „У моїй родині – доля України”, який спрямовано на вивчення родинної історії в долях попередніх для наших учнів поколінь. Зрозуміло, що ця історія пов'язана з історією нашої держави, є її невід'ємною частиною. Проект розраховано на дослідницьку роботу кожної гімназійної родини щодо вивчення свого родового коріння на тлі національної історії.

Такий проект дає змогу кожній гімназійній родині долучитися до важливих подій минулого через власну родинну історію в її фактах і долях. Учні за допомогою своїх старших родичів дізнаються про доленосні для своїх родин події, про своїх славних предків, що творили історію України.

В залежності від вікових особливостей юних дослідників, їх власних уподобань предметом дослідження стають бабуся та мамина пісня та казка, родинні традиції та свята, походження родових імен та прізвищ, ратні та трудові подвиги старших поколінь, родинні захоплення, вивчення місць походження родин, участь членів родини у важливих для всієї України історичних подіях тощо. Важливо, що наші діти відчують, що їх люблять, що вони – до рокоцінна частинка своїх родин, своєї гімназії, своєї України.

Обраний спільно куратором, учнями та батьками напрямок дослідження реалізується у роботі в групах, стає стрижнем виховної роботи в класі. У даному проекті об'єднуються зусилля кожної дитини, кожної родини навколо думки про нерозривний зв'язок персональних людських доль з долею нашої держави. Такі важливі для світосприйняття дітей дослідження завершуються традиційними для гімназії класними презентаціями, які вже успішно розпочалися і проходять до кінця квітня 2009 року. Форму презентації спільно з учнями та батьками обирає куратор залежно від віку дітей та їх уподобань. Гімназія вже побачила яскраві уроки-концерти, документальний спектакль, вечір-зустріч, театралізоване дійство, рольову гру, заочну подорож, інтелектуальний турнір, конкурс тощо. І все це в залі, вшент заповненому батьками і друзями кожного класу, де панує атмосфера довіри і широкі любові, яка дає глибоке усвідомлення вічних моральних цінностей та людських чеснот, об'єднує в єдину спільноту батьків, дітей та гімназію. Важлива *роль вчителя у цьому проекті*. Він і дослідник, і порадижник, і психолог, і режисер, і менеджер, що сприяє професійній і людській самореалізації особистості кожного, його фаховому зростанню, а це, у свою чергу, несе людині задоволення і навіть щастя. На цьому нескладі стає зрозумілим, що мажорна педагогічна ідея, творча ініціатива, які базуються на ретельному врахуванні зовнішніх та внутрішніх факторів та щирій повазі і довірі до людей (маленьких і дорослих) – ефективні ліки проти духовної кризи.

Школа та
криза:
віртуальний
круглий стіл

ОСВІТА І КРИЗА: ПОГЛЯД ДИРЕКТОРА

Освіта, що забезпечує розвиток економіки і науки в будь-якій країні і будь-які періоди (економічного піднесення чи кризи) має бути **пріоритетною галуззю** (ця теза є визначальною).

Так один із світових лідерів – США – витрачає на освіту близько 350 мільярдів доларів на рік. При цьому видатки з бюджету країни на цю сферу діяльності збільшилися з 4% у 50-х роках до 12% у 90-х, 15% у 2000 році, аналізуючи ж стан системи освіти в Україні, приходимо до висновку, що деструктивні процеси розви-

**Ганна
САЗОНЕНКО**

Директор
Українського
гуманітарного
лицею КНУ імені
Тараса Шевченка,
кандидат
педагогічних наук,
заслужений учи-
тель України

тку українського суспільства проявили себе і в цій – базовій для майбутнього розвитку всього світу – галузі. У Бюджеті на 2009 рік на освіту заплановано виділити 4,6%. Перебуваючи, за даними ЮНЕСКО, на початку 90-х років за рівнем освіти в першій десятці країн світу, нині Україна за цими параметрами опинилася аж у п'ятому десятку країн. Основною причиною такого падіння є відсутність необхідної уваги з боку держави до цієї найважливішої і найбільш пріоритетної сфери діяльності суспільства.

А отже, освіта в Україні перебуває перманентно в кризовому стані. Кризовий стан української освіти не дозволяє проводити **системні реформи**, а тому з 90-х років освіту „підганяють” під реформи, „модернізують”, змінюють вивіски шкіл на ліцеї, гімназії і навіть колежі, а інститути на університети, відкривають усе нові в геометричній прогресії, збільшуючи кількість вишів (аж понад 900!), не забезпечуючи ресурсами (кадровими, фінансовими, матеріально-технічними), впроваджують перехід із 10-річної школи до 12-річної з 12 балами, забуваючи про якість освіти.

Абсурдність так званих реформ у сучасній освіті очевидна.

Безперечно. Спробую назвати **деякі ознаки** (лише 7) „**кризової школи**”:

1. Низька якість освіти: учні (низи) не хочуть учитись, учителі (верхи) погано навчають.

2. **Відсутність** об'єднуючої ідеї, невизначеність місії (мета, ідеал) школи.

3. Педагогічні колективи більш як на 50% складаються з учителів-„урокодавців” та репетиторів, пенсіонерів.

4. Особиста відданість керівництва школи „верхам” (вертикалі управління). Відсутність директора школи – лідера-стратега.

5. Роз'єднаність рівноправних, рівноцінних сторін правильного трикутника „учителі–учні–батьки”.

6. Відсутність притаманної педагогічному колективу корпоративної культури, педагогічної етики. Педагогічний колектив складається лише з „однотумців”.

7. Низький соціальний статус учителя та низький рівень матеріально-технічного забезпечення закладу.

КІЛЬКА ПОРАД,

як зберегти стабільну, ефективну і навіть продуктивну школу:

1. Прагнути ідеалу: для вчителя професійного, для учня — якісної освіти, в основу закладаючи принцип „навчити не можна — можна навчитись” (хоча ідеалу досягти не можливо, бо навіть не існує ідеального стану газу).

2. Викинути з лексики слово „криза”, її в колективі не існує (вчитель завжди зник жити скромно — без бутиків і діамантів). Підтримувати оптимістичні настрої, надію і віру. Жити за принципом: уважно, з любов’ю (християнською) ставитись до вихованців і колег.

3. Психологічно „вистояти”: зібрати волю, інтелект, аби перемогти емоційне, психічне, професійне „вигорання”. Бути здоровим.

4. Запроваджувати колективні вечірки, учительські, учнівські, батьківські бали... (звісно, це не „VIP-тусовки” і не „віденські бали по-українськи”).

5. Зануритись у цікаве для кожного (і колективу) наукове педагогічне дослідження, апробувати новачії та інновації.

6. Розумно поєднувати відповідальне ставлення до роботи як професійного обов’язку та родини.

7. Максимально економити і зберігати ресурси (людські, фінансові, енергетичні, матеріально-технічні).

8. Залучити та зберегти молодого учителя в школі.

9. Забути про вчительські хвороби: пліткарство, почуття соціальної приниженості, „вчитель завжди правий, він — поза критикою”.

10. Почуватись успішним!

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

15-17 лютого 2010 року в Києві відбудеться **Всеукраїнський форум акмеологічних загальноосвітніх навчальних закладів**.

Обговорюється проблема: „Акмеологія — наука XXI століття: теоретико-практичний аспект”.

Метою форуму є визначення ролі акмеологічних підходів стосовно сучасних стратегій розвитку системи освіти, ознайомлення з досвідом упровадження принципів акмеології у практику освітньої діяльності навчальних закладів України.

В програмі передбачені:

- науково-практична діалогова конференція;
- презентація моделей акмеологічних шкіл України;
- майстер-клас вчителів „Успішний учитель — успішний учень”, директорів „Від лідера-локомотива до лідера-стратега”;
- тренінги для лідерів учнівського самоврядування „Молодіжне лідерство — шлях до компетентності та успіху”.

Форум проводиться за сприяння Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук України, Головного управління освіти і науки м. Києва, РГО Печерської райдержадміністрації.

Організатори:

- Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
- Київський педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова;
- Український гуманітарний ліцей Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Тези „Модель акмеологічної школи” (обсяг 2-3 стор.) надсилати на електронну адресу:

upgl@upgl.edu.ukrsat.com

до 01.10.2009 року. Тези будуть надруковані до початку роботи Форуму.

Контакти: 253-07-89;

253-43-79;

253-80-37;

www.uhl-edu.kiev.ua

Управління
школою

АНТИКРИЗОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЗАГАЛЬНО-ОСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Існування соціально-економічних систем є циклічним процесом, тому спостерігається певна закономірність настання та подолання криз.

Суспільство в цілому, суб'єкт господарювання (підприємство), установа виявляють тенденції або функціонування (підтримання життєдіяльності, збереження функцій, цілісності системи та її сутнісних характеристик), або розвитку (набуття нової якості, прогресивне реагування на нові умови серед-

овища, пов'язане зі змінами в предметі, умовах праці та в самій людині). Такі ж закономірності притаманні діяльності загальноосвітнього навчального закладу. Криза в економіці та суспільному житті не може не позначитися на житті школи, отже, у цей період керівник має дещо змінити в управлінні закладом, щоб запобігти руйнівним наслідкам кризи.

Розглянемо загальну характеристику кризи (див. віз).

За таких умов виникає необхідність у використанні нетрадиційних методів менеджменту, прийняття нестандартних рішень – всього комплексу заходів, які суттєво відрізняються від управління у стабільних умовах. Криза в перекладі з грецької означає „рішення”, а ієрогліф, який позначає кризу, складається з двох частин: втрати та можливості розвитку, нової перспективи. Отже, наслідками кризи можуть бути або послідовна трансформація, оновлення організації, або різкі зміни та її руйнація, виникнення нової кризи.

Правильне застосування технології антикризового управління може забезпечити протидію негативним тенденціям, допомогти подолати кризу. І навпаки, бездіяльність, очікування того, що всі проблеми будуть вирішуватись самі по собі, може спровокувати значне погіршення наслідків кризи.

Антикризове управління – це управління системами в стані дисбалансу, яке включає сукупність процедур, методів, прийомів, спрямованих на розпізнавання криз, їхню профілактику, створення умов для зниження негативного впливу та подолання наслідків.

**Тамара
СОРОЧАН**

Ректор
Луганського обласного інституту
підсудипломної педагогічної
освіти, доктор
педагогічних наук,
професор

Технологія антикризового управління – послідовність дій щодо реалізації механізму впливу на систему з метою попередження, послаблення або подолання криз різного типу.

Основними напрямками антикризового управління на рівні організації є постійний моніторинг її стану, розробка нових управлінських, фінансових та маркетингових стратегій, посилення роботи з персоналом. В антикризовому управлінні використовується комплекс методів з різних галузей менеджменту: соціальні технології, економічний аналіз, прогнозування, розробка інвестиційних проектів, антикризових програм тощо. Антикризове управління ґрунтується на наукових знаннях та аналізі практичного досвіду щодо оптимізації механізмів регуляції систем, виявлення прихованих можливостей, потенціалу розвитку. Воно потребує прийняття складних управлінських рішень в умовах обмежених фінансових ресурсів, високого ступеня невизначеності та ризику. За таких умов посилюється необхідність діяти швидко, своєчасно, компетентно, відповідально.

Антикризове управління носить комплексний, системний характер. Воно спрямоване на запобігання та подолання негативних для закладу явищ засобами сучасного менеджменту, розробки та реалізації відповідної стратегічної програми, яка дозволяє зберегти, навіть укріпити позиції за будь-яких обставин, спираючись в основному на власні ресурси.

ХАРАКТЕРИСТИКА КРИЗИ

Криза – це різка зміна звичайного стану речей, лам, загострення становища, це критичне виявлення протиріч у соціально-економічній системі, організації, яке загрожує її стійкості в оточуючому середовищі.

Кризу можна охарактеризувати як етап розвитку соціально-економічної системи, необхідний для зняття напруги та деформацій в ній. Ситуація, яка генерує кризу, пов'язана із загостренням протиріч, неможливістю швидкого реагування та подолання негативних впливів. Криза руйнує важливі закономірності, усталені зв'язки, традиційні схеми дій.

Кризи класифікуються за факторами виявлення, значущими показниками, параметрами функціонування системи – всіма ознаками, які засвідчують розбалансованість системи. Крім факторів, кризи відрізняються симптомами – першими ознаками виникнення проблем, показниками найбільш уразливих сторін функціонування системи. Типологія криз являє собою окремі сукупності економічних, соціальних, організаційних, психологічних, демографічних, екологічних факторів. При цьому різні типи криз можна представити як ланцюг, у якому один розрив, тобто негативний прояв одного фактора, тягне за собою виникнення кризових факторів інших типів.

Соціальні кризи виникають при загостренні протиріч та зіткненні інтересів різних соціальних груп. Дуже часто вони є продовженням економічних криз, тому що останні супроводжуються такими негативними соціальними проявами, як падіння рівня зайнятості, зростання цін на споживчі товари, зниження рівня життя громадян, скорочення асигнувань на освіту та охорону здоров'я. Основними факторами соціальних криз є значне зниження якості життя громадян, безробіття, зuboжіння, зростання кількості тяжких захворювань, погіршення криміногенної ситуації, корумпованість суспільства, руйнація системи цінностей, зростання показників смертності відносно показників народжуваності, негативні міграційні процеси, відтік кваліфікованих спеціалістів, нестача кадрів у галузях економіки тощо.

Соціальна та демографічна криза безпосередньо пов'язана з кризою психологічною, яка виявляється в періоди масштабних змін у суспільстві, в умовах нестабільності та падіння рівня життя людей. Факторами психологічної кризи є невротичні стани, які набувають масового характеру, незадоволеність громадян власним соціальним станом, емоційне вигорання, загострення почуття невпевненості, страху тощо.

Це погіршує соціально-психологічний клімат у колективах. В організаційному устрої соціально-економічної системи можуть загострюватись відношення, пов'язані із визначенням структури, підпорядкування, розподілом та інтеграцією видів діяльності, функцій, повноважень. Так виникають організаційні кризи. Їхні основні чинники такі: бюрократизація структур, конфлікти між структурними підрозділами, менеджерами різних рівнів, безвідповідальність, втрата контролю, відтік ресурсів та погіршення фінансово-господарської діяльності внаслідок помилок або непрофесіоналізму управлінців, розбалансованість всієї системи управління, координації та інтеграції діяльності.

Незалежно від зовнішніх впливів, у самій організації також постійно виникають проблеми, які можуть зумовити кризу, що супроводжується різким погіршенням показників діяльності. Ознаки кризи, яка виникла в самій організації, подібні до загальних: виникнення конфліктів, переважне застосування застарілих методик та технологій, втрата конкурентних переваг, відтік ресурсів. Діагностування кризи в організації – це сукупність методів, спрямованих на виявлення проблем, слабких місць у системі управління. Діагностику також можна представити як оцінювання діяльності організації з точки зору загального управлінського впливу, визначення відхилень від заданих параметрів, як характеристику можливостей організації щодо діяльності у швидко змінюваному середовищі.

ТЕХНОЛОГІЯ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

загальноосвітнього навчального закладу

Кроки, які мають вивести шкільну організацію на новий етап розвитку:

Крок 1. Визначити негативні впливи з боку соціального або внутрішнього середовища, які можуть спричинити кризу, тобто неможливість ЗНЗ виконувати свої функції.

Крок 2. Спрогнозувати можливу хронологію кризових явищ.

Крок 3. Скласти план дій щодо попередження проявів криз різного типу, починати із заходів, які мають протидіяти кризам, що прогноуються першими.

Крок 4. Опрацювати нормативно-правові акти стосовно юридичних, фінансових, кадрових, матеріально-технічних аспектів протидії кризам різного типу.

Крок 5. Посилити увагу до підвищення кваліфікації педагогів, адже криза погіршує соціальне середовище, матеріальні та фінансові ресурси, а професіоналізм педагогів не зменшується, а навпаки, сприяє її подоланню.

Крок 6. Врахувати внутрішні чинники, які погіршують стан педагогічної системи під час кризи, визначити заходи щодо подолання цих впливів:

- безвідповідальність;
- втрата контролю над окремими етапами педагогічного процесу, окремими підрозділами шкільної організації або над системою в цілому;
- розбалансованість системи управління, зниження рівня планування, організації координації діяльності окремих співробітників, структурних підрозділів або системи в цілому;
- недостатня інформація або навмисне подання негативної інформації.

Крок 7. Вжити заходи щодо посилення конкурентних переваг.

Крок 8. Спростити бюрократичні процедури, спрямувати діяльність колективу на позитивне, колегіальне, творче подолання перешкод.

Крок 9. Сприяти запобіганню та подоланню конфліктів між працівниками, структурними підрозділами та управліннями різних рівнів.

Крок 10. Посилити відповідальність працівників за виконання власних функцій та функцій навчального закладу в цілому.

Крок 11. Запровадити постійний моніторинг стану педагогічної системи школи.

Крок 12. Виробити стратегію щодо реалізації можливостей розвитку навчального закладу, які відкриває криза.

Особливої уваги при проведенні антикризового менеджменту потребують кадри. Перш за все, слід проаналізувати їхню здатність повноцінно виконувати власні функції, звернути увагу на мотивацію щодо протидії проявам кризи та подолання наслідків. Важливо посилити підтримку керівників структурних підрозділів, усіх, кому делеговані ті чи інші повноваження. Більш чіткою має стати постановка завдань перед членами колективу, більш конкретними – критерії оцінювання професійної діяльності. Одним із пріоритетів виходу з кризи є орієнтація персоналу на навчання, на опанування нових компетентностей, адже саме кваліфікований персонал забезпечує найважливішу передумову конкурентоспроможності закладу.

Під час кризи важливо посилити прозорість управління і на цій основі узгоджувати інтереси, виробляти пріоритети, координувати дії. Працівники мають розуміти перспективи, а керівники – приймати правильні рішення. Менеджери, які спроможні показати колективу чіткі реалії та перспективи, частіше досягають результату ніж ті, що дотримуються командно-адміністративного стилю управління. Взаємодовіра сприяє підвищенню ефективності діяльності.

Найбільш розповсюдженою помилкою менеджменту під час кризи є *прагнення до масштабних ініціатив*, тоді як фахівці в галузі економіки наполягають на тому, що чітке визначення меж відповідальності працівників, розуміння ними пріоритетів, цілей та завдань, посилення корпоративної культури є більш прийнятним шляхом до подолання кризи.

Таким чином, ми можемо узагальнити суттєві напрями антикризового менеджменту загальноосвітнього навчального закладу (див. вріз).

Найважливішими в умовах кризи стають **людські ресурси**. Навчальний заклад конкурує саме на рівні знань, компетентності, професійного досвіду педагогів. Важливим для подолання кризи є також **професіоналізм управлінської команди, лідерів**, які здатні мотивувати підлеглих, узгодити

їхні інтереси з інтересами діяльності закладу, спрямувати на досягнення мети. Безперервне навчання педагогічних кадрів, підвищення їхньої кваліфікації, набуття нових знань та умінь самими управлінцями компенсують нестачу інших ресурсів під час кризи. В антикризовому менеджменті подається така **порада керівникові**: більш ефективним є чітко визначення повноважень та завдань кожного працівника, ніж заохочення та покарання. Керівники, які окреслюють чітку та зрозумілу для кожного перспективу, частіше досягають успіху, ніж ті, хто управляє в авторитарному стилі або надає надто деталізовані інструкції та розпорядження.

Підтримка педагогічної системи школи, її відкритість, чітка координація діяльності різних структурних підрозділів, орієнтація на спільний результат, зрозумілий кожному шлях його досягнення значно посилюють конкурентоздатність навчального закладу в умовах кризи.

Шкільний менеджер для подолання кризи або зменшення її наслідків має не лише розробити **антикризову програму**, а й подбати про те, щоб вже зараз, у цей важкий час, була оновлена **стратегія** подальшого розвитку навчального закладу, адже пам'ятаймо, що **криза обмежує існуючі можливості, проте відкриває нові**.

Нагадаємо, що **стратегія** – це шлях руху від існуючого стану до бажаного в майбутньому. Бажаний стан визначається місією та баченням (філософією) школи, а шлях до майбутнього – системою цілей та планом дій. Реалізація стратегії є цілеспрямованим рухом відповідно до плану.

Місія – це стислий текст, який повідомляє про призначення навчального закладу, його цінність для суспільства, держави, про зміни, які завдяки його діяльності відбудуться в оточуючому світі.

Бачення (філософія) закладу віддзеркалює перспективу розвитку на 5 – 10 років, цінності, модель випускника, власні характеристики тощо.

Стратегічні цілі – це кількісні та якісні орієнтири розвитку навчаль-

ного закладу. Вони визначаються відповідно до місії, філософії (бачення), результатів аналізу всієї освітньої галузі, оцінювання рівня конкуренції, власних ресурсів та конкурентних можливостей.

Фахівці в галузі стратегічного управління стверджують, що цілі організації мають задовольняти принцип „SMART”, тобто бути зрозумілими (Specific), вимірюваними (Measurable), зорієнтованими на конкретні дії (Attainable), реальними (Realistic), співвідноситись з певним часовим інтервалом (Time-based).

Для того, щоб обрати оптимальні методи антикризового управління, слід зважити, яким чином вони співвідносяться із засадничими принципами навчального закладу, а потім визначити, які саме організаційні, стратегічні або управлінські перешкоди заважають їхньому застосуванню. Досвід показує, що в кожній конкретній ситуації достатньо віднайти поєднання двох – чотирьох методів управління, які будуть найбільш ефективними „тут і зараз”.

Отже, криза – це не тільки загроза, а й невикористана можливість, скористайтеся нею, не втрачаючи оптимізму, і антикризовий менеджмент обов'язково посилить позиції Вашого навчального закладу на ринку освітніх послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глушенко В.В. Введение в кризисологию: финансовая кризисология, антикризисное управление / Глушенко В.В. Введение в кризисологию. – М.: Гардарики, 2008.
2. Медников М.Д. Модели антикризисного менеджмента / М.Д. Медников, А.В. Домбровский / Модели антикризисного менеджмента. – Санкт-Петербург: Изд-во политехнического университета, 2008.
3. Рудычев А.А. Применение проектных технологий в антикризисном управлении / А.А. Рудычев, С.Ф. Чижов, Е.Н. Чижова / Применение проектных технологий в антикризисном управлении. – Санкт-Петербург: Химиздат, 2008.
4. http://ru.wikipedia.org/wiki/Антикризисное_управление.

Наші ювіляри!

ЧЕПЕЛЄВА **Наталія Василівна**, заступник директора з наукової роботи Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України, доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України, заслужений діяч науки і техніки України, автор понад 150 наукових праць, зокрема: „Психологічна культура майбутнього вчителя”, „Основи практичної психології”, „Психологія особистості: словник-довідник”, обгрунтувала концепцію фахової підготовки практичного психолога, член редакційної Ради нашого журналу та його шановний автор;

КИРИЧЕНКО **Тетяна Олексіївна**, директор Антрацитівської загальноосвітньої школи І-ІІ ступенів №4 Луганської області, відомий майстер творення добра, тому й організувала волонтерський рух учнів, які стали учасниками багатьох благодійних проектів, а саме: „Шанувати шахтарський труд – мій обов'язок”, „Посміхнись, криниченько!” та ін. Школа під її керівництвом стала учасницею й переможцем конкурсу благодійних проектів МБФ „Україна 3000” – „Добро починається з тебе” та посіла перше місце й отримала першу премію;

БОРИШЕВСЬКИЙ **Мирослав Йосипович**, доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України, завідувач лабораторії психології особистості ім. П.Р. Чамати Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України, під його керівництвом розроблено й впроваджено в практику роботи шкіл систему морального та громадянського виховання й самовиховання особистості, автор понад 250 наукових праць, зокрема: „Виховання самоконтролю поведінки учнів початкових класів”, „Сім'я ростить громадянина” та ін.;

ДОВГИЙ **Станіслав Олексійович**, народний депутат України, доктор фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент НАН і АПН України, заслужений діяч науки і техніки України, автор понад 200 наукових праць, зокрема: „Использование геотформационных технологий в системах охраны окружающей среды и исследования природных ресурсов”, під його керівництвом створено автоматизовану інформаційну систему підтримки прийняття рішень в умовах надзвичайних ситуацій „Інформ-Чорнобиль”, президент Малої Академії наук України;

СИДОРЕНКО **Олександр Леонідович**, доктор соціологічних наук, член-кореспондент АПН України, заслужений працівник народної освіти України, автор понад 60 наукових праць, зокрема „Приватна вища освіта: шляхи України у світовому вимірі”, під його керівництвом розроблено і впроваджено концептуальну модель організації науково-методичної роботи з учителями загальноосвітніх шкіл;

ЧЕМБЕРЖІ **Михайло Іванович**, ректор Київської дитячої академії мистецтв, член-кореспондент АПН України, народний артист України, заслужений діяч мистецтв України, автор опери для дітей „Синій птах”, балетів „Принцеса на горошині”, „Пролісок”, 13 збірок педагогічних репертуарів для учнів та ін. Автор проекту „Київська дитяча академія мистецтв”.

Наші найкращі вітання ювілярам!

*Хай доля Вам сміється журавлина,
Поля розлої колосом цвітуть.
Нехай червоні ягоди калини
Щасливу осявають путь.*

*Нехай Божа іскра чуйності,
людяності й добра
ніколи не згасне
у ваших світлих серцях!*

Плідних і щасливих вам літ!